

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Ústav historických věd

**System zemských hotovostí v Čechách a na Moravě na přelomu
16. a 17. století**

Bakalářská práce

2013

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Mladé Boleslavi dne 28. 6. 2013

Jiří Švancar

Poděkování

Největší dík patří bezesporu vedoucímu mé práce PhDr. Vítězslavu Prchalovi, Ph.D. za jeho ochotu, cenné rady, připomínky a zvláště čas, který mi věnoval po celou dobu mého psaní. Dále bych rád poděkoval rodině a přátelům za podporu, které si mi dostávalo při psaní této práce a během celého studia.

Anotace

Tato práce se zabývá systémem zemských hotovostí na přelomu 16. a 17. století v Čechách a na Moravě. Na základě zápisů z jednání zemských sněmů a úřední korespondence vytvořím obraz o fungování, struktuře a efektivitě zemské hotovosti. Tuto skutečnost dále konfrontuji s vojenskými inovacemi v tehdejší Evropě, tzv. vojenskou revolucí. V neposlední řadě zachytím rozdílný přístup českých a moravských stavů při zajišťování obrany země.

Klíčová slova

zemská hotovost – vojenství – vojenská revoluce – 16. století – 17. století

Annotation

This thesis deals with system of territorial army in 16th and 17th century in Bohemia and Moravia. Based on records from bohemian and moravian diet and official correspondence I will create a picture of functioning, structure and effectiveness of territorial army. Further I will confrontate this fact with the military innovation in Europe, so-called military revolution. Finally, I will catch a different approach of czech and moravian estates in defence of the country.

Keywords

territorial army – warfare – military revolution – 16th century – 17th century

Obsah

1	Úvod.....	1
2	Dějinný kontext	4
3	Fungování zemské hotovosti	6
3.1	Zřízení vojenské	6
3.2	Výzbroj a výstroj	9
4	Vývoj systému českých zemských hotovostí.....	12
4.1	Systém zemské hotovosti 1584 – 1593	12
4.1.1	Koncepce společné obrany Koruny	12
4.1.2	Příprava na válku s Turkem	14
4.2	Hotovost vržena proti nepříteli 1594	19
4.2.1	Mobilizace zemské hotovosti	19
4.2.2	Dlouhé znojenské mustrování	30
4.2.3	Zemská hotovost v poli.....	38
4.3	Zemská hotovost v konečné fázi patnáctileté války	41
4.3.1	Fiasko svolávání 1595 – 1596	41
4.3.2	Zemská hotovost v posledních letech války a vpád Bočkajovců	46
4.4	Systém hotovostí v posledních letech své existence 1608 – 1620.....	54
4.4.1	Souboj dvou habsburských bratrů.....	54
4.4.2	Vpád pasovských	57
4.4.3	Stavovské povstání	58
5	Vývoj systému moravských zemských hotovostí	61
5.1	Zemské hotovosti v letech 1584 – 1594	61
5.2	Moravská zemská hotovost do konce války Turkem 1595 – 1606.....	65
5.3	Skomírající systém od roku 1608 do stavovského povstání.....	73
6	Vojenská revoluce a zemská hotovost	75
7	Závěr	80
8	Resumé	83
9	Seznam zkratek a literatury	84
9.1	Použité zkratky	84
9.2	Literatura	84

1 Úvod

Téma zemské hotovosti jsem si vybral kvůli svému dlouholetému zájmu o válečné umění. Zajištění obrany hranic a celistvosti území bylo pro každý stát prioritou číslo jedna. Bezpečí zaručuje poklidný hospodářský, kulturní a politický rozvoj, který každý stát potřebuje. Velké profesionální a disciplinované armády starověkého Říma byly v raném novověku dávno zapomenuty a doba obrovských stálých armád zdaleka ještě nenastala. Raně novověký stát stejně jako jeho středověký protějšek ještě stále spoléhal při své obraně na zemskou hotovost. Ta byla úzce spjata se stavovským zřízením, kdy za obranu země zodpovídal zemský sněm a jeho stavy. Ti formovali pravidla pro určení počtu pěšáků a jízdy v zemské hotovosti. Zpravidla se jednalo o klíč, kdy za určitý počet obyvatel musel nastoupit jeden pěšák. Dále byl používán majetkový převod, kdy z určitého počtu grošů byl do pole vyzbrojen jezdec. Při akutním ohrožení země byl tento ozbrojený lid svolán a připraven se bit za svou zemi.

Zemská hotovost měla jednu zvláštnost, a tou byla její omezená teritoriální působnost na území korunních zemí. Díky struktuře zemské hotovosti to byl logický argument, skládala se z obyčejných rolníků a měšťanů a ti očekávali, že budou bránit svou zem (nutno podotknout, že ne vždy se zápalem a nadšením) a poté se opět rozejdou ke svému živobytí a rodinám. Nikomu se nechtělo bojovat za hranicemi země, a proto byla výjimka udělována zemským sněmem opravdu jen sporadicky. Toto pravidlo dále omezovalo akceschopnost vojska a zemská hotovost se postupem doby vyprofilovala jako jasně defenzivní síla.

Téma zemské hotovosti bylo několikrát v našich zeměpisných šířkách již zpracovááno, jedná se především o staré dílo Františka Kameníčka *Zemské sněmy a sjezdy Moravské*, ve kterých se soustředí zejména na zapojení Moravanů do války proti Osmanům v patnáctileté válce, dále to jsou studie Jaroslava Pánka, které se zaměřují na zemské hotovosti vyhlášené v letech 1566 a 1594.¹ Z novějších prací jde například o edici *Zemská hotovost Opavského knížectví z roku 1608* od Petra Kozáka.² Všechny tyto práce se však zabývají jen výběrovými hotovostmi, kromě Kameníčka, který se ale orientuje jen na území Moravy. Žádné dílo se

¹ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. PÁNEK, Jaroslav: *Podíl předbělohorského Českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*. ČČH 6, 1988. TENTÝŽ: *Podíl předbělohorského Českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*. ČČH 1, 1989.

² KOZÁK, Petr: *Zemská hotovost Opavského knížectví z roku 1608*. Opava, 2010.

doposud nezabývalo problematikou ryze zemských hotovostí napříč předem vybraným obdobím. Zde se pokusím tuto mezeru zaplnit.

Důvod, proč jsem si pro své téma zvolil období na přelomu 16. a 17. století je vcelku jednoduchý, mísí se zde prvky ještě středověkého a novověkého systému válečnictví. Nové inovativní vojenství pomalu ale jistě vytlačovalo staré feudální přežitky v tomto oboru. Šlo o poslední dějinnou éru, kdy se zemská hotovost ve své staré podobě nějakým způsobem zapojovala do válečných konfliktů, než přišel její definitivní konec. Teritoriálně je toto téma vymezeno na území Českého království a Markrabství moravského. Tyto zkoumané země byly integrální součástí zemí Koruny české a v rámci této struktury byly jednotně řízeny z jednoho centra.³ Z důvodu oné jednotnosti jsem zvolil právě tyto dvě země a ne Slezsko, kde byla situace o poznání složitější, a každé tamější knížectví mělo vlastní sněm a centrální správa prakticky neexistovala.

Převážná část kapitol, kromě tematických, byla mnou pojata jako chronologické převyprávění tehdejších události spojených se zemskou hotovostí. Tato metoda je podle mého názoru nejlépe zvolenou, protože dává komplexnější náhled na celou problematiku. Aby tato práce nesklouzla jen do strohého pozitivistického popisu, jsou v jednotlivých podkapitolách dělány kontextuální odbočky, které reagují na zrovna probíraný problém, jednání atd.

Moje práce vychází převážně ze zápisů z jednání českého a moravského zemského sněmu, kde se jednalo o vojenské pomoci do neklidných Uher, vyhlášení samotných zemských hotovostí a úprava jejich pravidel.⁴ Dále využívám bohatou korespondenci tehdejších správců panství s českou komorou, panovníka s místodržícími atd.⁵ Zde jsou mnohem konkrétnější informace pojednávající o vyzbrojování jednotlivých oddílů, nákupu zbraní a šatstva, řešení problémů s opožděným vypravováním hotovosti apod.

Práce je rozvržena do několika kapitol. V první řádné kapitole nastíním základní dějinné události, které nás budou provázet přes celé zkoumané téma. V další části vysvětlím obecné fungování zemské hotovosti a dozvíme se, jak byla ona hotovost vlastně vyzbrojena. Kapitola vývoj systému českých zemských hotovostí, jež je dále v pořadí, nás přenese přímo do

³ České království bylo řízeno z Prahy. V Markrabství moravském panovala trochu specifická situace, kdy se o statut „hlavního města“ dělila střídavě dvě města, Brno a Olomouc. Nicméně obě země měly pouze jeden zemský sněm, což bylo pro tehdejší dobu a tuto práci klíčové.

⁴ Sněmy české od léta 1526 po naši dobu VI – XV. Praha 1891 – 1939. KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské, díly I. – III.* Brno, 1900 – 1905.

⁵ ROUBÍK, František (ed.): *Regesta fondu militare, díl I., 1527 – 1589.* Praha, 1937. LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617.* Praha, 1938. TENTÝŽ. *Regesta fondu militare, díl III., 1618 – 1625.* Praha, 1951.

jednotlivých úseků dějin zemské hotovosti a podrobněji nás seznámí s tímto systémem, jak se doopravdy vyvíjel, jak fungoval a jaká byla jeho efektivita. Velký prostor je zde věnován tažení z roku 1594, které můžeme považovat za typické pro vojsko typu zemské hotovosti. Výprava z tohoto roku pak velmi dobře poslouží jako ukázka všech neduhů, který systém hotovostí tehdy trápil. Jako další kapitola následuje vývoj zemských hotovostí v prostoru Moravy, kde se zaměřím především na odlišnost moravské a české praxe v přístupech ke svolávání hotovostí. Kapitola s číslem 6 se zaměřuje na fenomén tzv. vojenské revoluce v konfrontaci se systémem zemské hotovosti.

Cíl mé práce je ukázat, že v období na přelomu šestnáctého a sedmnáctého století byl systém zemských hotovostí už značně archaický a nestačil reagovat na akutní nebezpečí. Pokusím se zachytit vývoj tohoto systému a ukázat, jak rychle dokázaly instituce zemských sněmů a nejvyšší úředníci reagovat na hrozbu zvenčí a jaké síly byly schopny vrhnout do boje. Zaměřím se také na změny pravidel sestavování hotovosti, jak se vyvíjely v kontextu doby, tedy boje habsburského soustátí s Osmanskou říší, konfliktu uvnitř samotného habsburského domu až po druhé stavovské povstání. Dále se pokusím zjistit, jak zodpovědně k úkolu svolávání zemské hotovosti a obranu jako takové přistupovala česká a moravská vrchnost, jak vysoké byly náklady a jak dlouho tato příprava vůbec trvala. Ze všech částí této práce se pak pokusím dát dohromady co nejpřesnější obraz bojové hodnoty zemské hotovosti.

2 Dějinný kontext

České země se od smrti Ludvíka Jagellonského v bitvě u Moháče roku 1526 staly součástí habsburských držav. Převážnou část doby, kterou tato práce popisuje, vládl císař Rudolf II. (1576 – 1611). Jeho vláda znamenala velký ekonomický a kulturní rozmach Pražských měst, Českého království a zemí Koruny obecně. Přesto musely být tyto země v neustálé finanční pohotovosti (často i vojenské), proti dědičnému nepříteli, kterým byl Turek.⁶

Roku 1588 vypuklo krátké nepřátelství mezi Habsburky a Polskou korunou, v příčině nástupnictví nového polského krále. Na tento trůn si Habsburkové již dlouhá léta činili nárok, ale po neúspěchu kandidatury Rudolfova bratra arciknížete Maxmiliána těchto snah nadobro zanechali a konflikt byl zažehnán.⁷

Od devadesátých let 16. století se na uhersko-osmanském pomezí zvyšovalo napětí a oboustranné potyčky vyústily roku 1593 v dlouhou tzv. patnáctiletou válku, která vážala veškerou pozornost habsburského domu v čele s Rudolfem II. Tento konflikt probíhal se střídavými úspěchy pro císařskou stranu a zemská hotovost byla velmi často povolána jako posila habsburským armádám, byť je nutné podotknout, že z větší části zůstala spíše jen velmi slabou morální podporou.⁸

Poslední dvě léta konfliktu se do bojů zapojili uherští vzbouřenci v čele se Štěpánem Bočkajem a země Koruny české (přesněji řečeno Morava a částečně Slezsko) se staly bezprostředním účastníkem této války a značně Bočkajovými nájezdy trpěly. Zemská hotovost si s nimi nedokázala efektivně poradit a nedokázala zabránit jejich plenění a rabování. Celý konflikt naštěstí roku 1606 skončil podepsáním Vídeňského míru se Štěpánem Bočkajem a koncem roku také Žitvatorockým mírem s Osmanskou říší.⁹

Oba míry však podepsal arcikníže Matyáš a Rudolf je odmítl ratifikovat, nesváry mezi bratry vyústily ve vzájemný vojensko-politický konflikt, ve kterém došlo k dočasnému

⁶ K obecným dějinám viz VOREL, Petr: *Velké dějiny zemí Koruny české VII. (1526 – 1618)*. Praha – Litomyšl, 2005. Též PÁNEK, Jaroslav – TŮMA, Oldřich a kol: *Dějiny českých zemí*. Praha, 2008.

⁷ MACŮREK, Josef: *Dozvuky polského bezkráloví z roku 1587 (Příspěvek k osvětlení snah rodu Habsburského o získání koruny polské v letech 1588 – 1594)*. Práce z vědeckých ústavů 25. Praha, 1929. Též viz JANÁČEK, Josef: *Rudolf II. a jeho doba*. Praha, 1987. s. 271 – 275.

⁸ MATOUŠEK, Josef. *Turecká válka v evropské politice v letech 1592 – 1594: Obraz z dějin diplomacie protireformační*. Praha, 1935. Též PAPROCKÝ Z HLOHOL, Bartoloměj: *O válce turecké a jiné příběhy. Výběr z Diadochu*. Praha, 1982.

⁹ MĚŠTÁNEK, Tomáš: *Poměry na Moravě na přelomu 16. a 17. století v období válek tureckých a povstání Štěpána Bočkaje*. Uherské Hradiště, 1997.

rozdělení zemí Koruny české. Morava totiž podpořila Matyáše, zatímco Čechy, Slezsko o oboje Lužice Rudolfa. Vídeňský mír, který byl roku 1608 uzavřen, potvrdil i formálně toto rozdělení sfér. Rudolfův majestát vydaný roku 1609 pak byl jen logickým vyústěním přesunu moci z panovníka na stavy, které měly od konfliktu uvnitř habsburského domu skutečnou moc v zemi.¹⁰

Rudolf se však s touto potupnou porážkou nesmířil a připravoval plány na její zvrácení. Pomoci se mu dostalo od jeho bratrance Leopolda Pasovského, který se vracel se svým vojskem z tažení z říšských území Kleve-Jülich. Neúspěšná intervence tohoto vojska roku 1611 znamenala konečný pád Rudolfa II. a jeho odstranění od moci. Na trůn tedy dosedl Matyáš a země Koruny české byly opět spojeny.¹¹

Vnitřní nábožensko-politické napětí uvnitř Koruny, spolu se strachem z rekatolizačních tendencí následníka trůnu Ferdinanda Štýrského vedly k vypuknutí stavovského povstání, které se v letech 1618 – 1620 snažilo nejdříve politicky a posléze vojensky vybojovat nezávislost na Habsburcích. Nový tzv. zimní král Fridrich Falcký, ale nesplnil očekávání stavovské reprezentace o vydatné pomoci ze zahraniční od jeho spojenců, které se jim nedostalo. Povstání bylo po třech letech poraženo v bitvě na Bílé Hoře a Habsburkové se opět pevně usadili na český trůn.¹²

¹⁰ JANÁČEK, Josef: *Rudolf II. a jeho doba*. Praha, 1987.

¹¹ VOREL, Petr: *Velké dějiny zemí Koruny české VII. (1526 – 1618)*. Praha – Litomyšl, 2005; PÁNEK, Jaroslav – TŮMA, Oldřich a kol: *Dějiny českých zemí*. Praha, 2008; JANÁČEK, Josef: *Rudolf II. a jeho doba*. Praha, 1987; tentýž: *Pád Rudolfa II.* Praha, 1973; NOVÁK, J. B.: *Rudolf II. a jeho pád*. Praha, 1935.

¹² ČORNEJOVÁ, Ivana – KAŠE, Jiří – MIKULEC, Jiří – VLNAS, Vít: *Velké dějiny zemí Koruny české VIII. (1618 – 1683)*. Praha, 2008.

3 Fungování zemské hotovosti

3.1 Zřízení vojenské

Zemská hotovost tvořila páteř vojenských sil již od doby středověku. Byl to prostředek nejen k územním výbojům za hranice království, ale také k obraně země. Svolávání zemské hotovosti bylo již od pradávna tradičním místem sporu mezi panovníkem a stavy. Oba tyto zúčastnění si nárokovali konečné slovo při rozhodování nad rozsahem, účelem a výzbrojí takto vypraveného vojenského tělesa. Vyvrcholení těchto svárů a získanou převahu zemského sněmu nad panovníkem dokazuje tzv. inaugurační diplom Jana Lucemburského z roku 1311, ten omezuje působení zemské hotovosti na obranu území českého království a případné nasazení mimo hranice musí panovníkovi sněm povolit. Navíc jsou veškeré náklady spojené se zahraničním působením hotovosti naloženy na bedra krále, který tedy raději využívá při svých taženích mimo svou zem sílu námezních žoldnéřů. Tímto způsobem byl upraven vztah mezi panovníkem a stavy v otázce využití vojenské síly zemské hotovosti a tato praxe panovala až do počátku sedmnáctého století.

České a moravské vojsko bylo na přelomu šestnáctého a sedmnáctého století stavovské a žoldnéřské (žoldnéřské vojsko nebude předmětem této práce). Stavovské vojsko, tedy zemská hotovost, se skládalo z vrchnosti a jejich poddaných. Vrchnost byla zavázána podle výše svého majetku postavit do pole na vlastní náklady určitý počet jízdních bojovníků. Co se týče pěchoty, její počet byl stanoven jako každý třicátý, dvacátý, desátý nebo dokonce pátý muž na panství příslušného šlechtice, který byl dále zodpovědný za vyzbrojení těchto svých lidí.¹³ Města se musela podílet na hotovosti stejně jako šlechta, navíc byla zodpovědná za zásobení vojska prachem a střelivem a tyto své nadstandardní úkoly nesla velmi těžce.¹⁴ Přesný počet byl vždy stanoven zemským sněmem na základě akutnosti nebezpečí a konzultace s císařem. Takto sebrané vojsko se sešlo v krajských centrech, aby tam po vykonání přehlídky a složení slibu věrnosti (vojáci skládali slib věrnosti stavům a nikoliv císaři)¹⁵ odešlo do zemského svolávacího centra, odkud vyrazilo na bojiště či shromážděné

¹³ Sněmy české od léta 1526 po naši dobu. VII., 1586 – 1591. Praha, 1891.

¹⁴ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské: jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání obnoveného zřízení zemského (1526-1628), díl druhý*, Brno 1902, str. 180. Dále například STERNECK, Tomáš: *Město válka a daně. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou*. Praha, 2006.

¹⁵ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské, díl druhý*. Brno 1902. s. str. 173.

vyčkávalo příkazů pro nasazení. Občas se však stávalo, že byly takto sebrané oddíly drženy v pohotovosti pouze v krajských centrech a na finální shromaždiště dále nepostupovaly.¹⁶

Pro rychlejší sbírání vojska byla využívána krajská správa, Čechy byly v té době rozděleny do čtrnácti krajů: Bechyňský, Boleslavský, Čáslavský, Hradecký, Chrudimský, Kouřimský, Litoměřický, Plzeňský, Prácheňský, Podbrdský, Vltavský, Rakovnický, Slánský a Žatecký. Morava byla rozdělena do krajů čtyř: Brněnský, Hradištský, Novojičínský a Olomoucký. Každý kraj měl ve svém čele dva hejtmany, jednoho ze stavu panského, druhý ze stavu rytířského.¹⁷ V případě vyhlášení hotovosti byli automaticky ustanoveni do čela krajských hotovostí a konali příslušné přehlídky. Tyto funkce byly pravidelně doplňovány.¹⁸

Zemský sněm dále určoval, jak dlouho má taková zemská hotovost zůstat v poli a kde má být nasazena. Její nasazení byl velmi častý problém a příčina mnoha svárů mezi stavy a císařem, neboť hotovost nemohla operovat za hranicemi království, pokud to zemský sněm výslovně neschválil. Velmi často pak docházelo k situacím, kdy byla zemská hotovost svolána, sešla se a byla připravena zasáhnout, ale nebezpečí leželo za pomyslnou hraniční čarou v Uhrách a vojsko se tam odmítlo přesunout, odkazující se na nezákonnost takového aktu.¹⁹ Habsburkové se zarputilostí sobě vlastní začali znovu vyjednávat, jako se o to pokoušeli již mnozí z jejich předchůdců na českém trůně, se stavovskou obcí o změnách nevyhovujícího systému a zavedené praxe.²⁰ Zemská nařízení také stanovovala, jakou výzbroj a výstroj má takovéto vojsko mít (viz podkapitola Výzbroj a výstroj). Případná neposlušnost vrchnosti při vyzbrojování a vypravování hotovosti měla být podle zákona tvrdě trestána vězením, peněžní pokutou, ba dokonce propadnutím celého majetku.²¹ V praxi k takovým situacím však téměř nedocházelo.

Hotovosti z jednotlivých zemí v rámci České koruny si na vlastních sněmech volili své velitele. Vrchním velitelem nad celozemskou hotovostí se zpravidla stával člověk, kterému byla svěřena česká zemská hotovost, neboť České království mělo výsadní postavení v rámci

¹⁶ Stávalo se tak v případě, kdy nebezpečí nebylo tak akutní, nebo převážně v pozdějších letech. Viz kapitola Systém hotovostí v posledních letech své existence 1608 – 1620.

¹⁷ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské: jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání obnoveného zřízení zemského (1526-1628), díl druhý*. Brno 1902. s. 173 – 174. Dále HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a kol.: *Dějiny správy v českých zemích: Od počátku státu po současnost*. Praha, 2005.

¹⁸ TAMTÉŽ. s. 174 – 175.

¹⁹ Viz podkapitola Moravská zemská hotovost do konce války Turkem 1595 – 1606.

²⁰ Sněmy české od léta 1526 po naši dobu. VII., 1586 – 1591. Praha, 1891. s. 27 – 32.

²¹ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské, díl druhý*. Brno 1902. s. 170-171.

Koruny.²² Toto postavení a z toho plynoucí tradice se úzkostlivě dodržovaly a proto například při přehlídce či pochodu byly pluky českého vojska umístěny vpředu, za nimi byly sešikovány moravské pluky následované slezskými atd.²³ V čele hotovostí z jednotlivých zemí jasně převažovali místní rodáci.²⁴ Pravomoc zvoleného velitele byla téměř neomezená, nesměl však táhnout s vojskem jinam, než bylo rozhodnuto na sněmu. Pokud tak chtěl přeci jen učinit, musel svoje rozhodnutí konzultovat se stavy a zemským hejtmanem. Po ukončení tažení byl velitel nucen složit účty stavům a dokázat, že dobře nakládal s vynaloženými prostředky a sám se na jejich úkor neobohatil.²⁵ Další volenou funkcí byli komisaři, kteří následovali armádu do pole a dohlíželi na řádné placení žoldu. Kontrolovali registr mužstva, zda skutečně souhlasí s aktuálním stavem vojska, neboť až příliš často docházelo k situacím, kdy měly pluky méně než poloviční stavy a velitel si přesto naučtoval celý objem peněz na zaplacení celého pluku. O samotné vyplácení žoldu se pak starali colmistři.²⁶ Důležitým prvkem kontroly správného vyplácení a získávání přehledu o počtu vojska byly přehlídky, tzv. mustruňky. Před začátkem každého tažení byly tyto přehlídky naprosto nezbytné, neboť pověřené osoby – mustrheři – kontrolovaly stav výzbroje a výstroje a dohlížely, zda jsou všichni muži vybaveni v souladu se sněmovním usnesením. Velmi důležité ustanovení týkající se přehlídek bylo schváleno roku 1556, které říkalo, že přehlídky které se konají po celé zemi, se musejí provádět ve stejnou dobu, aby nedocházelo k tzv. zdánlivé připravenosti. Důvod k tomuto ustanovení byl velmi jasný, jednotky, které již úspěšně přehlídkou prošly, půjčovaly své vybavení jiným oddílům, na které tato povinnost teprve čekala.²⁷ K mustruňkům docházelo i nadále v průběhu tažení a vojáci byli každý měsíc kontrolováni polními hejtmany, zda mají příslušnou výzbroj a mimo jiné, jak už bylo řečeno, upravoval se početní stav pluků a příslušné orgány měly přehled, kolika mužům se musí vyplácet žold.²⁸ Vyplácení žoldu se ve vojsku zemské hotovosti týkalo samozřejmě i důstojnického sboru a také poddůstojníků. Potřebné peníze na vyplácení žoldu byly získávány zvláštními daněmi, které musel opět odsouhlasit zemský sněm. Co se týče vydržování vojáků a jezdců v poli, za

²² KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské, díl druhý*. Brno 1902; VOREL, Petr. *Velké dějiny zemí Koruny české VII. (1526 – 1618)*. Praha – Litomyšl, 2005.

²³ Pravdou je, že jednotlivé hotovosti velmi často operovaly jako samostatné útvary, pouze při některých příležitostech se seskupovaly do jednoho vojska.

²⁴ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské, díl druhý*. Brno 1902. s. 171-172.

²⁵ TAMTÉŽ. s. 172.

²⁶ I mužstvo z oddílů zemské hotovosti dostávalo žold na nutné výdaje, ale jednalo se o mnohem menší sumu peněz v porovnání s jejich profesionálními kolegy.

²⁷ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské, díl druhý*, Brno 1902. s. 177.

²⁸ TAMTÉŽ. s. 175.

ně nesla odpovědnost vrchnost, která je vypravila. Není nutné dodávat, že se jednalo o poměrně nákladnou věc a tudíž značně neoblíbenou.²⁹

3.2 Výzbroj a výstroj

Převládající složkou vojska v zemských hotovostech byla pěchota. Voják měl ve druhé polovině 16. století k dispozici širokou paletu zbraní a zbrojí. Ochranu zajišťovala vojákovi zbroj sestávající z předního a zadního plátu, oboječku a přilbice.³⁰ V 80. letech 16. století těžká ochranná zbroj mizí a zůstává pouze přilbice zvaná šturmmaub.³¹ Primární zbraní obyčejného vojáka bylo kopí, halapartna nebo ručnice. Roku 1593 určil zemský sněm svým nařízením, že každý voják má být vyzbrojen šturmmaubem, dlouhou ručnicí a vhodnou poboční zbraní.³² Rozhodnutí vyzbrojit pěšáky jen dlouhou ručnicí jako hlavní zbraní bylo v této době ještě neobvyklé, nicméně to ukazuje na skutečnost vzrůstajícího vlivu palných zbraní. Celé toto období se vyznačuje snahou přijít na vyvážený poměr mezi chladnými a palnými zbraněmi ve vojsku. Další usnesení, tentokrát z roku 1596 tento problém řešilo a pevně stanovilo počet palných zbraní vůči kopím a halapartnám, tento poměr byl stanoven na 2:1 ve prospěch zbraní palných.³³ Toto usnesení také dále rozepsalo přesnou výzbroj a výstroj pěšáků. Střelec měl být vybaven dlouhou ručnicí s toulcem, kecherem s láduňky, šturmmaubem a dobrou poboční zbraní. Kopiník měl mít dobré kopí či halapartnu, šturmmaub a poboční zbraň.³⁴ Poboční zbraně si vojáci zpravidla vybírali sami a existovalo jich nepřeberné množství, mezi oblíbené patřily: šavle, korduláč, kord, rapír, dýky, tesáky, pobočníky a tulichy.³⁵

O vyzbrojení pěchoty se starala vrchnost, která také zodpovídala za vypravení těchto oddílů na mustřplac.³⁶ Značné finanční nároky měly za důsledek, že se jednotlivým vojákům často nedostávalo předepsaných zbraní a zbrojí, také je nutné vzít v úvahu situace, kdy sama vrchnost cíleně své muže nevyzbrojila, nebo přinejmenším tento proces zdržovala, aby se

²⁹ Viz podkapitola Mobilizace zemské hotovosti.

³⁰ BROFT, Mirolslav a kol.: *Vojenské dějiny Československa II. díl*, Praha 1986. s. 56.

³¹ TAMTÉŽ. s. 57.

³² Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu VIII., 1592 – 1594, Praha 1895. s. 382.

³³ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu IX., 1595 – 1599, Praha 1897. s. 323.

³⁴ TAMTÉŽ.

³⁵ BROFT, Mirolslav a kol.: *Vojenské dějiny Československa II. díl*, Praha 1986. s. 56. Pro podrobnější informace o zbraních a zbrojích viz KLUČINA, Petr: *Zbroj a zbraně: Evropa 6. – 17. století*. Praha, 2004.

³⁶ Místo, kde docházelo k přehlídce oddílů zemské hotovosti, viz podkapitola Zřízení vojenské.

mohla této nepříjemné povinnosti vyhnout.³⁷ Problém špatně vyzbrojeného vojska se řešil v podstatě při každém vyhlášení zemské hotovosti.³⁸ Další obtíž nastala v případech, kdy byla vrchnost nucena znovuvyzbrojovat své lidi po nějakém tažení nebo byla vyhlášena zemská hotovost s mnohem většími lidskými nároky, než se počítalo. V takovém případě docházelo k značnému navýšení poptávky, na kterou český (potažmo i moravský) trh nedokázal reagovat a zbraně se musely obstarávat ze zahraničí.³⁹ Zcela jinak se k tomuto problému postavil Petr Vok z Rožmberka, který začal systematicky budovat zbrojní dílny a manufaktury, ze kterých by mohl zásobovat své vlastní oddíly a potažmo v tomto oboru dále podnikat.⁴⁰

Koncem 16. století se začínají objevovat první pokusy o zavedení stejnokroje, například záznam zemského sněmu z roku 1593 hovoří o nutnosti stejnobarevných suknic pro zemskou hotovost.⁴¹ Hotovosti z jednotlivých krajů tak zaváděly různě barevné kombinace oblečení a punčoch. Šlo ale spíše o polovičaté řešení, protože každý kraj mohl mít své vlastní barvy a význam stejnokrojů se tím značně snížil.⁴² Častěji se však požívaly barevné stuhy, které byly mnohem levnější než jednobarevný mundúr.⁴³

Jezdecko byla povětšinou v zemských hotovostech minoritní síla. Bylo to způsobeno jednoduchým faktem: vyzbrojit jezdce čili rejtara byla velmi nákladná záležitost. Ono důležité sněmovní usnesení z roku 1596 se týkalo i vystrojení jízdy. Rejtar měl být vyzbrojen dvěma ručnicemi, mečem či jinou poboční zbraní. Chráněn měl být černou zbrojí složenou s předního a zadního kusu, voboječkem, plechovicí, šorcem a zárukávím.⁴⁴ Kromě velmi drahého vyzbrojení samotného jezdce byl i velký problém, a to po celou dobu vypravování hotovostí, mít k dispozici vhodné koně a způsobilé jezdce. Kůň, který byl poměrně drahou

³⁷ Často šlo o zdržovací taktiku, příklad viz podkapitola Fiasko svolávání 1595 – 1596.

³⁸ Viz podkapitoly Příprava na válku s Turkem, Mobilizace zemské hotovosti a další. Průlom ve vyzbrojování nastal až roku 1610 zavedením částečné centralizace při distribuci zbraní, viz podkapitola 1610 – stavovské povstání.

³⁹ Typickým příkladem je velká hotovost roku 1594, kdy byla poptávka po zbraních tak vysoká, že vrchnost vysílala své lidi, aby kupovaly potřebné vybavení za hranicemi země, nejčastěji z Norimberku, Drážďan a dalších měst – PÁNEK, Jaroslav. *Podíl předbělohorského Českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*. ČČH 1, 1989. s. 77. BŮŽEK, Václav – STEJSKAL, Aleš. *Výzbrojní program Petra Voka z Rožmberka (Příspěvek k poznání mentality raně novověkého velmože)*. FHB 15, 1991. s. 186 – 187.

⁴⁰ Jednalo se o naprostý unikát v prostředí zemí Koruny české, díky rozsáhlému zbrojení tak například dokázal během svého generalátu vyzbrojit a vystrojit do pole kontingent o neuvěřitelné síle 1 500 mužů – BŮŽEK, Václav – STEJSKAL, Aleš. *Výzbrojní program Petra Voka z Rožmberka (Příspěvek k poznání mentality raně novověkého velmože)*. FHB 15, 1991. s. 179 – 268.

⁴¹ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu VIII., 1592 – 1594, Praha 1895. s. 382.

⁴² Více o stejnokrojích, viz podkapitola Mobilizace zemské hotovosti.

⁴³ Zvláště se to projeví během třicetileté války, kdy byla potřeba rozpoznat přátelské oddíly naprosto nezbytná, ale příliš drahá – ENGLUND, Peter: *Nepokojná léta: Historie třicetileté války*. Praha, 2000.

⁴⁴ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu IX., 1595 – 1599, Praha 1897, s. 323. Pro podrobnější informace o zbraních a zbrojích – KLUČINA, Petr: *Zbroj a zbraně: Evropa 6. – 17. století*. Praha, 2004.

záležitostí, se začal na dobu mustruňku spíše půjčovat či jen zamlouvat, aby nedocházelo k zbytečnému plýtvání penězi, a pouze v okamžiku skutečného tažení byl zakoupen.⁴⁵

Výzbroj jezdce, tedy do želez zakutého jedince, se až do přelomu století, kdy se začínaly objevovat jisté inovativní prvky, nezměnila. Jízda se poté rozdělila na lehkou a těžkou. Těžké jezdecktvo bylo stále navlečeno do plné plátové zbroje a jako zbraň využívalo těžký jezdecký meč a jeden pár pistolí v pouzdrech.⁴⁶ Sloužilo ke stejné funkci jako ve středověku a to k rozrážení šiku nepřítele. Lehká jízda se zpočátku moc nelišila od té těžké, jen neměla takové množství zbroje a jako hlavní zbraň se prosadila dlouhá ručnice.⁴⁷ Na tyto tendence ale systém zemských hotovostí nijak nereagoval, a to přesto, že přímé bojové zkušenosti z první fáze třicetileté války (stavovské povstání 1618 – 1620) jasně naznačovaly změnu ve vedení války.

⁴⁵ Viz podkapitola Zemská hotovost v posledních letech války a vpád Bočkajovců.

⁴⁶ BROFT, Mirolslav a kol.: *Vojenské dějiny Československa II. díl*, Praha 1986. s. 58 – 59.

⁴⁷ TAMTÉŽ. s. 59.

4 Vývoj systému českých zemských hotovostí

4.1 Systém zemské hotovosti 1584 – 1593

4.1.1 Koncepce společné obrany Koruny

Pokud se pokusíme alespoň částečně nastínit problematiku systému tzv. zemských hotovostí na přelomu šestnáctého a sedmnáctého století v prostoru Čech, musíme jednoznačně začít rokem 1584, kdy se objevily první záblesky společné obrany zemí koruny České. Je až s podivem, že až do toho roku se vážně neuvažovalo o společné kolektivní obraně celého království. Jedním z důvodů bylo bez pochyby ono rozdělení Koruny do několika v zásadě autonomních útvarů, jmenovitě Českého království, Moravského markrabství, Slezských knížectví, Horní a Dolní Lužice. Každá z těchto zemí měla vlastní sněm a žárlivě si střežila své pravomoci a privilegia a tak není divu, že spolupráce mezi těmito institucemi nebyla příliš valná.⁴⁸ Pro případ koordinace společné obrany, či jiných závažných záležitostí mezi zeměmi tu byla možnost svolat generální sněm, ten se však nesešel už dlouhá léta a nevypadalo příliš pravděpodobně, že se někdy v blízké budoucnosti sejde.⁴⁹ V této složité vnitropolitické situaci byl císař Rudolf II. nucen apelovat pouze na jednotlivé sněmy v rámci Koruny české a vyjednávat s každým zvlášť.

Rok 1584 však byl zklamáním, neboť se stavy jednotlivých Korunních zemí na ničem nedohodly. Tehdejší politická situace nevyžadovala žádné nutné kroky k obraně, protože tehdejší největší nepřítel habsburského soustátí Osmanská říše, v čele se sultánem Muradem III., měla zájem o mírovou koexistenci.⁵⁰ Jednání tak byla znovu zahájena až o dva roky později.

Na přelomu podzimu a zimy roku 1586 se konal český zemský sněm v Praze za přítomnosti Rudolfa II. Císař předložil českým stavům návrh týkající nařizování hotovostí a všeobecné bezpečnosti království. Vyzýval je, aby byla urychlena jednání o defensi. Stavové si tato slova vzali k srdci a ve svém usnesení na konci tohoto roku dali plnou moc nejvyšším českým zemským úředníkům k jednáním s císařem v této věci a apelovali i na ostatní

⁴⁸ K sněmovní politice viz PÁNEK, Jaroslav: *Český a moravský zemský sněm v politickém systému České koruny doby předbělohorské (1526 – 1620)*. In: *Sejm czeski od czasów najdaenieszych do 1913 roku*. Opole, 2000. S. 31 – 47.

⁴⁹ Generální sněm zemí koruny české se sešel až v roce 1595, z důvodu jednání o obraně proti turecké agresi, viz podkapitola *Fiasko svolávání 1595 – 1596*.

⁵⁰ MATOUŠEK, Josef. *Turecká válka v evropské politice v letech 1592 – 1594: Obraz z dějin diplomacie protireformační*. Praha, 1935. s. 123 – 124.

přidružené země Koruny české, aby co nejdříve vyslaly své zástupce na Pražský hrad.⁵¹ V usnesení se objevila i pasáž, ve které samotní stavové upozorňovali na nevyhovující současnou situaci, kdy nebyla pevně zakotvena pravidla fungování zemské hotovosti, a doufali, že osoby pověřené k vyjednávání s císařem se domluví a vyhotoví nové platné nařízení o hotovosti, které bude přijatelné pro všechny země Koruny a pevně stanoví způsob financování tohoto systému.⁵² Císař dal na vědomí zástupcům, jež si stavy zvolily, že se na začátku března 1587 bude konat jednání o zemské hotovosti na Pražském hradě. Již 20. března byla stavy odsouhlasena první věc, zavedení nové sbírky (daně) z masa, která měla krýt alespoň částečně výdaje na zemskou hotovost (přesněji na platy důstojnického sboru).⁵³ Císař měl k tomuto usnesení jisté výhrady a z této daně nakonec sešlo. Jednání stavů přineslo na konci března první koncepci společného vojska zemí koruny české. Jednotlivé země Koruny by udržovaly určitý počet mužů v poli, což pro nás není zase tak důležité, jelikož se jednalo i žoldnéřské oddíly.⁵⁴ Zajímavější už je, že byly vypracovány i zásady pro fungování hotovosti. Jedno z těch významných pravidel bylo, že hotovost má být použita pouze na obranu Koruny a v případě nebezpečí bude na hranicích vyčkávat, aby mohla zabránit vpádu nepřítelů. Toto byl jeden z největších problémů, na který císař narazil a přesvědčovat stavy o tom, že by taková hotovost měla mnohem větší užití přímo na uherské frontě, ho stálo nemalé úsilí, které bylo stejně zbytečné.⁵⁵ Další problém nastal ohledně tzv. turecké daně.⁵⁶ Stavy si přály, aby byla použita na zemskou hotovost, ale císař oponoval, že bez těchto peněz by byl velký úsek vojenské hranice s Osmany nechráněný a umožnil by tak Turkům zabrat další území. Co se týká počtu mužů, kteří by mohli být zmustrováni do zemské hotovosti, souhlasil panovník se stavy, že bude podle potřeby „vyzdvížen“ každý třicátý, dvacátý, nebo desátý člověk.⁵⁷ Tato první jednání svého druhu ale skončila nezdarem, protože mezi jednotlivými stranami panovaly rozdílné názory o tom, jaké prostředky jsou na obranu zemí koruny české zapotřebí, jak a kde se mají tyto prostředky využít a především jak budou jednotlivé strany finančně participovat na této kolektivní obraně.

⁵¹ Sněmy české od léta 1526 po naši dobu. VII., 1586 – 1591. Praha, 1891. s. 82 – 83.

⁵² TAMTÉŽ. s. 82 – 83.

⁵³ TAMTÉŽ. s. 140 – 144.

⁵⁴ TAMTÉŽ. s. 146 – 147.

⁵⁵ TAMTÉŽ. s. 182 – 186.

⁵⁶ Tato zvláštní daň byla odváděna na placení žoldu a opravy pevností na vojenské hranici v Uhrách.

⁵⁷ Sněmy české od léta 1526 po naši dobu. VII., 1586 – 1591. Praha, 1891. s. 182 – 186.

Dva roky poté, na začátku roku 1588, byl v Polsku zajat císařův bratr arcikníže Maxmilián, když se snažil získat polskou korunu.⁵⁸ V nastalé situaci se rapidně rychle zhoršily vztahy mezi Habsburky a Polskem a na společné hranici ve Slezsku dokonce došlo k několika potyčkám. Hrozilo tedy dokonce vypuknutí války a panovník požádal stavy o pomoc a ti ve svém usnesení ze dne 24. února nařídily svolat zemskou hotovost. Stavové se usnesli, že z každých 5000 tisíc kop českých grošů podle šacuňku z roku 1557 postaví dotyčný do pole jednoho pěšího a koně s jezdcem.⁵⁹ Přípravenost panství a krajů nejspíš nebyla nijak valná, protože například hejtman pardubického panství zaslal české komoře vyrozumění, že nenalezl šacuňk, podle kterého by věděl, kolik má postavit jezdců a pěších, dále na zámku nejsou žádné zbroje a zbraně, pouze dlouhé pěší ručnice. Navrhuje, že sesbírá všechny zbroje, které mají poddaní u sebe doma, a z nich by mohl sestavit několik kompletních zbrojí.⁶⁰ Tyto problémy se nakonec vyřešily a koncem června byly zmustrovány všechny kraje. Otevřená válka naštěstí nevypukla, i když napětí a nervozita byly na obou stranách. V září byly zahájeny diplomatické rozhovory s Poláky a zemská hotovost nemusela tehdy zasahovat.

Rok 1589 byl převážně klidným, protože vstoupila v platnost mírová smlouva mezi Habsburky a Polskem, na jejímž základě byl propuštěn arcikníže Maxmilián. Pouze koncem roku musel císař obeslat kraje svým mandátem, aby na základě usnesení z roku 1588 byli připraveni k obraně s požadovaným počtem koní a peších.⁶¹ Toto nařízení přišlo v době, kdy Turci spolu s Tatarsy vtrhli do Polska a bylo zde i reálné nebezpečí napadání habsburského soustátí. Roku 1590 byla zahájena další jednání o defensi Zemí koruny české v Praze, ale stejně jako minule z nich nevzešel požadovaný výsledek.⁶² Žádné další rozhovory na téma celozemské hotovosti se již nevedly.

4.1.2 Příprava na válku s Turkem

Rok 1592 byl rokem špatných zpráv, když po dlouholetém míru a relativním klidu, se na nestabilní uhersko – turecké hranici opět rozhořely četné potyčky a srážky mezi císařskými a osmanskými vojáky. To by nebyla zas až tak horká novinka, neboť k takovému

⁵⁸ Především MACŮREK, Josef: *Dozvuky polského bezkráloví z roku 1587. Příspěvek k osvětlení snah rodu habsburského o získání koruny polské v letech 1588-94.* Praha, 1929. s. 195; ČECHURA, Jaroslav – MIKULEC, Jiří – STELLNER, František: *Lexikon českých panovnických dynastií.* Praha, 1996. s. 232.

⁵⁹ Sněmy české od léta 1526 po naši dobu. VII., 1586 – 1591. Praha, 1891. s. 277 – 289.

⁶⁰ ROUBÍK, František (ed.): *Regesta fondu militare, díl I., 1527 – 1589.* Praha, 1937. st. 340.

⁶¹ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 441.

⁶² TAMTÉŽ. s. 535 – 536.

provokacím docházelo zcela běžně, a to z popudu obou stran. Zprávy z Uher ale navíc vypovídaly o stále častějších tureckých vpádech do Chorvatska. Císař na tato hlášení reagoval okamžitým jednáním s nejvyššími zemskými úředníky a vyzval je, aby našli způsob získání dalších finančních prostředků, kromě těch již schválených českým zemským sněmem.⁶³ Tyto finance pak měly být užity na vyzbrojení vojska, jež by se vydalo do Uher. Rudolf II. také započal sérii intenzivních jednání se svým bratrem arciknížetem Arnoštem o strategii a financování případného konfliktu s Turkem, neboť přicházely stále častější zprávy o válečných přípravách sultána na válku s Habsburky. Při těchto rozhovorech nyblo ponecháno nic náhodě a kromě peněžní a materiální pomoci z Čech, Moravy a Slezska a samozřejmě z Říše se uvažovalo i v reáliích evropských spřátelených a spojeneckých dvorů, jakými byly Španělsko, Rusko, Dánsko, Švédsko či osoba papeže.⁶⁴ Jako poslední následovaly obvyklé zákazy vyvážení koní, střelného prachu a sanytru ze země.⁶⁵ Jedno z opatření, které se císař rozhodl udělat v průběhu příprav na válku, bylo poslání otevřeného dopisu do krajů Království českého, kde kromě jiného vyzýval obyvatele k přípravě na zemskou hotovost. Tato ojedinělá výzva připomíná rozhodnutí sněmu z roku 1588, kdy je každý majitel půdy povinen podle šacuňku z léta 1557 z pěti tisíc kop českých grošů držet jednoho koně a vyzbrojeného pěšáka v pohotovosti.⁶⁶ Císař tímto mandátem osvětloval napjatou situaci na vojenské hranici s Turkem a možné nebezpečí pro České království a předně pro Markrabství moravské, pokud by nepřítel začal postupovat do horních Uher či Rakous. Panovník tímto listem napomínal svůj lid, aby se neprodleně vybavil koňmi, pacholky, zbrojemi, zbraněmi a dalšími potřebnými věcmi a v případě propuknutí konfliktu vyčkal dalších mandátních pokynů císaře.

Toto usnesení z roku 1588 v praxi ukazuje, jak zemská hotovost nebyla schopna adekvátně rychle reagovat na akutní ohrožení země. Pomalé svolávání, zdlouhavé vyzbrojování a vypravování mužů na mustruňky bylo dále již neakceptovatelné. Stavby spolu císařem se tedy usnesli, že v krizových situacích dá panovník mandátem obyvatelům vědět, aby se s předstihem (samozřejmě každý podle výše majetku) připravili na možné nebezpečí a v případě, že se z domnělé hrozby stane skutečný konflikt a bude potřeba svolat zemskou hotovost, bude alespoň část obyvatel připravena k akci mnohem dříve. Zajištění hranic, obsazení opevněných pozic, průsmyků či strategických cest bude jistě snazší, než kdyby se o

⁶³ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 116 – 117.

⁶⁴ TAMTÉŽ. s. 118 – 130.

⁶⁵ TAMTÉŽ. s. 133 – 134 a 137.

⁶⁶ TAMTÉŽ. s. 116.

to pokoušela regulérně svolaná zemská hotovost. Je logické, že pokud panovník vydá takovýto mandát, je vydržování oněch pacholků a koní nesmírně nákladnou záležitostí a proto je ona síla připravená v pohotovosti značně menší než regulérní hotovost třicátého, dvacátého nebo každého pátého člověka. Počty jezdců a pěších jsou v tomto sboru „rychlého nasazení“ vyrovnané, což jasně poukazuje na kladení důrazu především na rychlost a mobilitu.

Bližící se válka znamenala další nezbytné přípravy v roce 1593, císař nařídil nejvyššímu kancléři, aby se opět poradili v kolegiu nejvyšších zemských úředníků o možné obraně Českého království před Turky.⁶⁷ Dvorská komora zaslala císaři zprávu o tom, co bylo od roku 1578 vyjednáno s českými, moravskými a slezskými stavy ohledně defensí a radila panovníkovi, než bude svolána další schůze zástupců zmíněných zemí, aby předem žádal, že zplnomocnění zástupci vyhoví císařovým výtkám k dřívějšímu usnesení o defensi. Komora panovníkovi dále poradila, aby bylo na nejbližším českém zemském sněmu upuštěno od sporného bodu, kdy v případě války a svolání zemské hotovosti by byla tzv. turecká daň zadržena a posloužila by k financování právě oné hotovosti, jak navrhuji čeští stavové. Komora předeslala, že větší užití této berně by bylo na uherské vojenské hranici, bez těchto prostředků by se posádkám nedostávalo žoldu a hranice by zůstala nechráněná proti arcinepříteli celého křesťanstva. Podle názoru komory by se financování hotovosti mohlo získat ze zavedení sbírky z masa, a to po domluvě z nejvyššími zemskými úředníky v Čechách.⁶⁸ Tyto informace byly pak dále přeposlány zemským úředníkům s výzvou, že je potřeba znovu svolat sjezd zástupců zemí Koruny české, aby se jednalo již po několikáté o společné defensi a císař má být spraven, až se tento sjezd bude konat.⁶⁹ Toto období bylo ve znamení boje mezi císařskou dvorskou komorou na jedné straně a českými stavy a zemskými úředníky na druhé o využití turecké daně. Stavy nebyly ochotny přispívat dalšími penězi na obranu země a snažily se všemi možnými prostředky dosáhnout konzervace současného stavu a počtu berní. Tato dlouhodobá nelibost stavovské reprezentace vynakládat větší částky z jejich vlastních majetků na obranu je koneckonců bude stát porážku v období stavovského povstání v letech 1618 – 1620.

Válka s Osmany byla již na spadnutí a císař předkládal stavům prosbu o mimořádné pomoci na nadcházející konflikt. Finanční i materiální prostředky na účinné vedení kampaně byly nedostatečné a je tedy zapotřebí kromě obvyklých berní ještě další dobrovolné peněžní

⁶⁷ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 138.

⁶⁸ TAMTÉŽ. s. 213 – 216.

⁶⁹ TAMTÉŽ. s. 217 – 218.

pomoci, nebo vystrojení a vydržování pomocného vojska.⁷⁰ O pomoc žádaly i uherské stavy a česká reprezentace jim v dopise z 1. listopadu dala na vědomí, že své přátele nenechá padnout a po domluvě s císařem vyšle do Uher pomocné vojsko.⁷¹ Nejvíce ohrožená země ze soustátí, Morava, též dostala odpověď, že jí bude poskytnuta pomoc v případě nebezpečí ze strany Turka.⁷² Usnesení z českého zemského sněmu konaného od 23. října do 3. listopadu nepřineslo příliš nového, byla opět jmenována komise složená ze zástupců jednotlivých stavů, která měla na Pražském hradě již poněkolkáté jednat o společné defensi. V usnesení bylo naléháno, aby se s dojednáním a vyhlášením tohoto artikulu nemeškalo, ale nelze o něm jednat bez dalších zástupců přivtělených zemí Koruny, proto se bude čekat na jejich příjezd. Co se týče zemské hotovosti, bylo mezi stavy a císařem domluveno, že se do 25. ledna roku 1594 bude ve všech krajích konat mustruňk a vyzbrojen má být každý desátý člověk jako pěší.⁷³ Podle starého, nicméně stále platného šacuňku z roku 1557 měl každý z majetku 5000 kop českých grošů postavit jednoho koně a vyzbrojeného rejtara.⁷⁴ Poprvé zde bylo nařízeno, aby každý kraj udělal vše proto, aby byly krajské oddíly vybaveny stejnobarevnou suknicí a lépe se tak poznaly. Další a poslední nařízení, či spíše doporučení, hovořilo o vydaných zbraních, které byly použity na vyzbrojení lidu na přehlídku, aby pokud možno dále zůstaly v opatrovnické vrchnosti.⁷⁵ Česká komora zaslala 11. prosince hejtmanům a správčům královských panství instrukce, jak mají postupovat při plnění sněmovního usnesení o zemské hotovosti. Uložila jim zavedení zvláštní sbírky na poddaných, ze které by se měla financovat výzbroj a výstroj zmustrovaných obyvatel a připomněla také vypravení koní a rejtarů, což už má být hrazeno z důchodů samotných panství.⁷⁶ Z této zprávy lze usuzovat, že ani komora neměla žádné iluze o tom, že by bylo na královských panstvích dostatek zbraní a zbrojí, a proto se muselo opět nakupovat. Tyto nárazové nákupy velkého množství militárií nebyly nic neobvyklého, neboť běžně docházelo k tomu, že si zmustrovaný člověk svěřené věci nechal, zahodil či prodal. Správa nad lokálními zbrojnicemi také nebyla nijak valná a často docházelo k velkému znehodnocení důsledkem nevhodného skladování. Zbraně a zbroje podléhaly rzi či plísni, nebo se toto vybavení jednoduše „ztratilo“. Problémy se objevily i při vyměřování počtu koní z šacuňku roku 1557, neboť ten se na mnoha královských panstvích nemohl ani najít a jednotliví hejtmani psaly české komoře, zda jim nemůže zaslat opis. Komora samotná

⁷⁰ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 344 – 346.

⁷¹ TAMTÉŽ. s. 346.

⁷² TAMTÉŽ. s. 347.

⁷³ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 381 – 383.

⁷⁴ LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 9.

⁷⁵ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 382.

⁷⁶ LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 9.

tento spis neměla k dispozici, a tak po veliké shánce byly nakonec poslány mustrovní registra z roku 1566.⁷⁷ Tzv. patnáctiletá válka s Turkem již vypukla a česká zemská hotovost měla být na začátku roku 1594 vyzbrojena a připravena na rozkaz zasáhnout.

Zajímavým počinem se ještě koncem roku 1593 stalo vydání válečného řádu od Zikmunda Chotka z Chotkova. Toto dílo o celkových 57 artikulech radí, jak vést válku proti Osmanům, nabádá císaře, aby měl ve svém okolí zkušené rádce ve věcech válečných, vyzdvihuje tureckou bedlivost a připravenost během tažení a naopak kárá křesťany (a především Čechy) za nedostatečné úsilí, které v boji i mimo něj projevují.⁷⁸ Za zde zaznamenaní hodné jsou především artikule, které nabádají lid, aby se již od mladého věku cvičil v umění válečném a byl tak k větší potřebě v případě války. Dodává, že právě české obyvatelstvo v tomto umění příliš nevykíná (co do počtu kvalifikovaných lidí) a z tohoto důvodu prý císař své rádce, pomocníky a generály vybírá obyvatel z jiných zemí.⁷⁹ Výcvik je jeden ze zásadních problémů, které trápil zemskou hotovost, neboť tito muži sebraní ze svých převážně venkovských zemědělských usedlostí (jistou výjimkou byly obyvatelé měst, u kterých převažovala řemeslná činnost, avšak pro válku se hodili asi stejně špatně jako lidé z venkova) byli nevyčvičení a sotva zvládali používání přidělené ručnice, natož pak provádění složitých taktických manévřů na bojišti. Vrcholem organizovanosti a výcviku pro vojáka ze zemské hotovosti byla jeho přítomnost v přehlídce mužstva při vstupním a pak každý měsíc opakovaném mustruňku. Další, tentokrát 12. artikul pojednává o neochotě a hamižnosti českého lidu při plnění sněmovních nařízení a jako příklady dává jeho vlastní zkušenost při přehlídkách v Plzeňském, Prácheňském a Podbrdském kraji, kde dohlížel na probíhání mustruňků. Velká část obyvatel nesplnila nařízení, kde podle šacuňku měli odvést koně a dobře vyzbrojeného jezdce, zatímco při kde jaké veselici či svatbě každý druhý vypraví koně i s pacholky.⁸⁰ I když se na toto prohlášení podíváme střízlivýma očima, zůstane nám minimálně neschopnost krajských hejtmanů a úředníků dotlačit lid k plnění ustanovení zemských sněmů ohledně zemské hotovosti. Musíme tedy konstatovat, že velmi často docházelo k přehlížení přestupků takového řádu a to přesto, že existovaly postihy za neplnění, od peněžité pokuty přes vězení až po zabavení majetku. Ale jak už bylo jednou řečeno (viz podkapitola Zřízení vojenské), docházelo k potrestání viníka jen málokdy.⁸¹ Zikmundovi Chotkovi z Chotkova se podařilo nastínit některé obtíže, kterými trpěl systém

⁷⁷ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 10 – 11.

⁷⁸ TAMTÉŽ. s. 415 – 441.

⁷⁹ TAMTÉŽ. s. 420 – 421.

⁸⁰ TAMTÉŽ. s. 421 – 422.

⁸¹ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské, díl druhý*, Brno 1902. s. 170-171.

zemské hotovosti, nicméně se tyto postřehy v délce celého textu jaksi ztratily a nemohly tak být reflektovány. Dalším neméně důležitým důvodem zapomnění tohoto textu byla již několikrát zmíněná neochota celé stavovské společnosti cokoliv ze systému měnit či inovovat.

4.2 Hotovost vržena proti nepříteli 1594

4.2.1 Mobilizace zemské hotovosti

V roce 1594 byla válka s Osmany již v plném proudu a Rudolf II. na začátku ledna dokonce vydává nařízení, aby se na znamení motliteb jako ochrany před tureckým nebezpečím dvakrát denně vyzvánělo v kostelích ve všech zemích Koruny české.⁸² Ač si císařská vojska vedla v minulém roce poměrně úspěšně, podařilo se jim dokonce dosáhnout několika dílčích vítězství a osvobodit několik pevností v Uhrách, tak počátkem roku se začalo štěstí přiklánět na tureckou stranu.⁸³

Začátkem roku 1594 měla být podle sněmovního usnesení zmustrovaná česká zemská hotovost, není ale žádným překvapením, že se objevily stále se dokola opakující problémy při plnění tohoto nařízení. Hejtmané jednotlivých panství začali vyzbrojovat pozdě, nebo vůbec. Česká komora tak musela odpovídat a napomínat za stále stejné a opakující se prohřešky. Hejtman Poděbrad a Kolína, jistý Kryštof Metych z Čečova zaslal komoře dopis, ve kterém hlásil, že ke koním, které má vypravit může postavit za rejtary jen sedláky a táže se, zda li jim má nechat udělat šaty a pokud ano, tak z čeho a jaké barvy.⁸⁴ Komora ho samozřejmě odkázala na příslušný artikul ze sněmovního usnesení, kde bylo vše podrobně rozepsáno.⁸⁵ Navíc tomu samému hejtmanovi komora minulého roku v prosinci zasílala, ostatně jako všem správcům a hejtmanům komorních panství, poměrně rozsáhlé instrukce,⁸⁶ jak při vyzbrojování postupovat, kde se mají vzít peníze a ironií osudu i jakou barvu oblečení mají zmustrování obléknout.⁸⁷ Objevily se ale i druhé extrémy: způsobilý úředník z Přimdy, který koupil vše předepsané vybavení, tj. dlouhé ručnice, korduláče a šturmauby v Norimberku, šaty měl již pro mužstvo připravené a dokonce zaslal komoře jejich výkresy. Jeho snaha však

⁸² Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 444 – 446.

⁸³ MATOUŠEK, Josef. *Turecká válka v evropské politice v letech 1592 – 1594: Obraz z dějin diplomacie protireformační*. Praha, 1935.

⁸⁴ LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 14.

⁸⁵ TAMTÉŽ. s. 14.

⁸⁶ TAMTÉŽ. s. 9.

⁸⁷ Vojáci zmustrovaní v komorních panstvích měli dostat jednotné oblečení, jednalo se o červenou suknici a nohavice, jednu žlutou, druhou červenou.

přišla v niveč, protože lidé nechtěli odejít do pole a argumentovali, že z ručnic neumějí ani vystřelit a doma pak mají ženy a děti, proto nabídli, že se z povinnosti vyplatí.⁸⁸

Z těchto příkladů je patrné, s jakými problémy se mohlo mustrování hotovosti potýkat, od jasné pohodlnosti a neschopnosti pověřených úředníků, až po neochotu obyčejných lidí dát se zmustrovat. Musíme ale zmínit argument, kterým se poddaní z Přimdy ohánějí, a to je jejich údajná neschopnost vystřelit z ručnice. Tato palná zbraň je v evropském prostředí poměrně dlouho známá, ale teprve tehdejší změny ve vojenství jí daly vyniknout. Nebudeme zkoumat, zda zmínění poddaní uměli či neuměli z ručnice vystřelit, pravdou ale je, že v českých zemích byla ručnice v 16. století tak běžnou zbraní, a to i u nižších vrstev obyvatelstva, že se tímto problémem musel dokonce několikrát zabývat zemský sněm.⁸⁹ Pokud se dostaneme k samotné střelbě, tak z prvotních ručnic nebylo opravdu jednoduché vystřelit. Postup nabíjení byl velmi zdoluhavý a nutno říci, že při neopatrném zacházení i životu nebezpečný. Vznikaly několikastránkové manuály, které fázovaly jednotlivé kroky a ulehčovaly tak střelci schopnost naučit se používat ručnici. V tehdejší válce již nebyly střelecké oddíly žádnou výjimkou, naopak si začaly upevňovat své postavení v rámci armády a postupně vytlačovat ostatní chladné zbraně.⁹⁰ Doba kladla na vojáka velké požadavky, musel zvládnout zacházení s jednou z nejsložitějších zbraní, co tehdejší člověk vymyslel a navíc byl nucen udržovat formaci, pohybovat se v ní, střílet a nabíjet přesně ve stejnou chvíli jako celý zbytek oddílu. Bylo zapotřebí týdnů až měsíců náročného výcviku, aby rekrut tyto věci zvládl. Zatímco zmustrovaný sedlák zemské hotovosti by byl při nejlepším scénáři moderně vyzbrojen ručnicí, ale praxi s ní by neměl žádnou a boji tak byl nepoužitelný.

Z válčiště v Uhrách nepřicházely pro habsburský dům nijak zvlášť dobré zprávy, a to přes neustálé posily, které tam proudily. Přes Čechy a Moravu postupovalo několik žoldněřských pluků zverbovaných v německých zemích.⁹¹ Český sněm navíc vydržoval jízdní pluk pod velením hraběte Šlika. Zdálo by se, že mužstva bylo pro válku dost, a tak oddíly zemské hotovosti nebude potřeba. Problémem, který však tehdy sužoval císařské vojsko, byly peníze. Zpoždující se platy odesílané do Uher způsobily, že tamní posádky byly značně nespokojené, a to se samozřejmě projevilo na jejich vůli a ochotě bojovat. Samotný český

⁸⁸ LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 16.

⁸⁹ KREUZ, Petr – MARTINOVSKÝ, Ivan: *Vladislavské zřízení zemské: a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Praha, 2007.

⁹⁰ Viz kapitola Vojenská revoluce a zemská hotovost.

⁹¹ LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 17 – 19.

„Šlikův“ pluk neviděl žold po mnoho měsíců, byl prakticky nebojeschopný a hrabě se snažil apelovat na stavy, aby co nejdříve zaslali dlužnou částku.⁹² Císař byl v obrovské peněžní tísní a hledal prostředky, kde se jen dalo, dvorská komora ho zpravila, že výnosy z komorních panství po celém habsburském soustátí jsou naprosto nedostatečné a je potřeba se ohlédnout někam jinam.⁹³ Berně z jednotlivých dědičných zemí byly utraceny ještě dříve, než se stihly vybrat. Padaly návrhy na vyjednávání s dánským králem a velkoknížetem Moskevským o případných půjčkách.⁹⁴

Situace se změnila k horšímu v okamžiku, kdy v červenci pronikly k císaři zprávy z Uher o velké osmanské armádě, kterou vedl Sinan paša. Rudolf II. pobývajícím tou dobou v Řezně spěšně zaslal dopis nejvyššímu purkrabí Adamovi z Hradce, aby vyjednal rychlou pomoc a zmustraval lid proti tureckému vpádu. Nebezpečí hrozilo i českým zemím od početných Tatarů, kteří doprovázejí turecké vojsko.⁹⁵ Místodržící proto do Prahy urychleně svolali všechny delegáty zplnomocněné minulým sněmem k jednání o defensi, aby se podle vydaného usnesení dohodli na účinné vojenské pomoci.⁹⁶ Jednání českých zplnomocněnců a úředníků bylo narušeno naléháním arciknížete Matyáše, aby se s pomocí nemeškalo, neboť Sinan paša má pravděpodobně v úmyslu oblehnout strategicky důležitou pevnost Ráb.⁹⁷ To, že bylo nebezpečí opravdu akutní, dosvědčuje vydání nařízení z 29. července, kde nejvyšší zemští úředníci a místodržící zakázali veškeré lidové kratochvíle a vyzvali obyvatele, aby se modlili za porážku Turka, dále bylo všem městům, městečkům, tvrzím a zámkům doporučeno, aby se zásobily zbraněmi a potravinami.⁹⁸ Česká komora rozeslala do všech komorních panství ještě dříve, než došlo na poradách k nějakému rozhodnutí, připomenutí, že podle rozhodnutí z roku 1593 mají správci a hejtmané držet určitý počet jezdců i pěších v pohotovosti a vzhledem k nebezpečí, které hrozí, dojde nejspíš k vyhlášení zemské hotovosti, a proto ať se předzásobí a připraví vše potřebné pro vypravení těchto oddílů.⁹⁹

Již 31. Července byl vydán (nutno říct, že nezvykle rychle) patent do všech krajů Českého království, aby se v krajských centrech konala přehlídka oddílů zemské hotovosti a podle starého šacuňku z pěti tisíc kop českých grošů byl postaven jeden kuň a jezdec. Potřeba bylo také pěšího vojska, a proto měl být vypraven každý desátý poddaný s předepsanou

⁹² Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 562 – 563.

⁹³ TAMTÉŽ. s. 499 – 506.

⁹⁴ TAMTÉŽ. s. 499 – 506.

⁹⁵ TAMTÉŽ. s. 591.

⁹⁶ TAMTÉŽ. s. 592; LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 26 – 27.

⁹⁷ LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 34.

⁹⁸ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 597 – 598.

⁹⁹ LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 40.

výzbrojí a výstrojí.¹⁰⁰ Po důkladném uvážení bylo také rozhodnuto, aby do pole vytáhli osobně všichni páni a rytíři.¹⁰¹ Místodržící a nejvyšší úředníci zaslali dne 5. srpna vyrozumění císaři, že byla svolána česká zemská hotovost a sebevědomě prohlašovali, že již 26. srpna bude u Znojma zmustrována.¹⁰² Odtud pak bude snadné dostat se do ležení arciknížete Matyáše, nebo podle potřeby zůstat a bránit hranice Moravy.¹⁰³ Dále ve svém dopise prosili císaře, aby se též královská a jiná města účastnila tohoto tažení a navrhli, aby měla povinnost postavit každého osmého člověka. Svobodným obyvatelům mělo být nařízeno zaopatřit vojsko vozy a koňmi na dopravu dělostřeleckého trénu a munice, jak bylo prý odedávna zvykem. Pro výsledek tažení bylo též důležité, aby se ho plně účastnily všechny korunní země, a místodržící tímto oznámili, že napsali pověřeným osobám na Moravu, do Slezska i obou Lužic.¹⁰⁴ Naléhali, aby byly co nejrychleji zhotoveny příslušné mandáty do všech krajů Čech a připojených zemí, aby mohly být dány ve známost všechna rozhodnutí.¹⁰⁵ V obsáhlém dopise ještě požádali Jeho milost císaře, aby informoval a vyzval k rychlé pomoci sousední kurfiřty a říšská knížata, kteří uzavřeli s českou korunou dědičné smlouvy.¹⁰⁶ Kvůli velkým nákladům spojeným s vystrojením zemské hotovosti bylo podle stavů potřeba zastavit placení daní, které schválil sněm.¹⁰⁷ Jménem všech stavů bylo na konci dopisu připomenutí císaři: „*Osobní tažení jest především prostředkem k ochraně Moravy Slezska a jen v případě krajní potřeby k obraně Uher a Rakous, resp. k posílení ležení v Uhrách. Poněvadž však tažení bylo rozepsáno bez svolení obecného sněmu a nemá býti na škodu privilegiím a svobodám království Českého, na druhé straně pak nebezpečná situace v Uhřích bude po případě vyžadovati překročení moravských hranic, bude nutno, aby král stavům vystavil příslušný revers, jako bylo učiněno r. 1566 za podobné příležitosti. Ježto stavové budou v zemi nepřítomni, bude třeba postarati se o bezpečnost pražského hradu jakožto královské residence i Karlštejna, kde se chovají zemské desky a jiná privilegia království.*“¹⁰⁸

¹⁰⁰ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 601.

¹⁰¹ LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 51.

¹⁰² Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 606 – 610.

¹⁰³ LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 51.

¹⁰⁴ TAMTÉŽ. s. 51 – 52.

¹⁰⁵ TAMTÉŽ. s. 51.

¹⁰⁶ TAMTÉŽ. s. 51 – 52.

¹⁰⁷ TAMTÉŽ.

¹⁰⁸ TAMTÉŽ. s. 52. Je zde patrné, jak si stavové hlídali svoje práva a privilegia. Nenechávali nic náhodě a rozhodně se chtěli vyhnout situaci, která by opět vyústila v problém, jako při prvním stavovském povstání, kdy bylo předmětem sváru vyhlášení zemské hotovosti. K prvním stavovskému povstání, viz VOREL, Petr (ed.): *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie. Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29. – 30. 9. 1997*. Pardubice, 1999.

Rudolf všechny kroky schválil a vydal mandát, kterým nařizoval hotovosti, aby po vykonané přehlídce u Znojma pokračovala dále do Uher a co nejdříve se připojila k bratru Matyáši.¹⁰⁹ Vydáním mandátu učinil císař přítrž debatám o nasazení hotovosti a návrh českých zástupců odeslat část vojska k ochraně moravských hranic byl smeten ze stolu. Jasně by se tím bývala snížila síla tolik potřebné posily do Uher, a to nemohl Rudolf dovolit. K uhrazení potřebných nákladů souvisejících se zemskou hotovostí nebude, podle slov císaře, možné použít obvyklých svolených kontribucí, ale vytěžených prostředků z „turecké“ sbírky.¹¹⁰ Panovník tedy po dlouhém boji nakonec ustoupil českým stavům a byl nucen část peněz z této zvláštní daně přenechat na financování oddílů zemských hotovosti.

S nadcházejícími přípravami na zemskou hotovost byl vyhlášen vojenský řád, kterým se měla tato hotovost řídit.¹¹¹ Je pochopitelné, že to byla naprostá nutnost, neboť bez jasných pravidel by se tento nehomogenní útvar složený z prostých rolníků, sedláků, měšťanů a šlechty dal jen těžko udržet pohromadě, a to ještě v bojových podmínkách. Problém takového vojenského řádu bylo, že byl dělaný na míru a pro potřebu profesionálních vojáků, ale bohužel již nebylo bráno v potaz, že v tomto případě půjde jen o obyčejné lidi, plnící dočasně svou povinnost. Je samozřejmé, že některé body byly obecně platné i pro zemskou hotovost, jako nabádání ke statečnému chování v boji, poslouchání rozkazů od nadřízených, neplenění císařského území, kterým vojsko prochází atd. Nicméně artikul týkající udržování svěřených zbraní, především ručnic, byl přinejmenším zvláštní. Prostý muž z venkova mohl jen těžko vědět, jak se má udržovat a chovat ke zbrani, jako je ručnice. Pak je tu samozřejmě obrovská změna denního režimu, který se službou v zemské hotovosti (*de facto* vojsku) přišel, jako neustálý dozor poddůstojníků, stání na stráži, provádění vojenských prací a v neposlední řadě povinnost jít si kvůli jakékoliv činnosti pro povolení k velicímu důstojníkovi. Řád předpokládal, že voják se přizpůsobí novému životu a přijme ho za svůj, neřeší skutečnost, že do role vojáka je dočasně poslán člověk, který přišel pouze na určitý čas bránit svou zem, aby se pak mohl vrátit ke svému živobytí. Jistě si každý domyslí, jaký to musel být pro obyčejného člověka doslova šok, když se dostal do ležení řídicího se takovýmto vojenským řádem.

Turecká vojska postupovala stále dál a podařilo se jim dobýt důležitou pevnost Totis a tím si otevřela cestu na Ráb. Matyáš doslova bombardoval zemské úředníky a dožadoval se

¹⁰⁹ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 613 – 617.

¹¹⁰ LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 56 – 57.

¹¹¹ TAMTÉŽ. s. 44 – 45.

pomoci, jeho vojsko bylo v početní nevýhodě a nemohl si dovolit se otevřeně postavit Osmanům v polní bitvě.¹¹²

Do všech krajů byla ještě dne 9. srpna odeslána výzva všem stavům, upozorňující na jejich křesťanskou povinnost bit se s Turkem a nabádala je, aby byli podle svých nejlepších možností připraveni s požadovanými oddíly k akci.¹¹³ Další otázka, která byla před nejvyšší představitele Českého království postavena, se týká funkce hlavního velitele. Císař již dal předem najevo, že nechává plnou moc v této věci místodržícím a úředníkům. Velké debaty se vedou okolo konfese budoucího velitele a vlivní představitelé z řad katolíků tlačili na jednající, aby v čele vojska stanul právě katolík.¹¹⁴ Prvním, kdo připadal v úvahu, byl nejvyšší purkrabí království Českého Adam z Hradce, ten byl však císařem zamítnut, neboť si panovník považoval jeho služby v úřadu a chtěl, aby jej nadále vykonával.¹¹⁵ Volba tedy padla na Petra Voka z Rožmberka, který se zdráhal funkci přijmout a vymlouval se na různé neduhy, které ho ve stáří trápí a dluhy, které ho moří, proto nebude schopen dostat další půjčky na vyzbrojení dostatečně reprezentativního oddílu pro velitele.¹¹⁶ Skutečnější důvod, proč nechtěl jistě velmi prestižní funkci (tak o ní mluvil Adam z Hradce, když Petra Voka přemlouval)¹¹⁷ přijmout, byla její velká finanční nákladnost. Velitel v takovémto postavení si nemohl dovolit, aby z jeho panství vyšla neustrojená a špatně vyzbrojená „cháska“. Po dlouhém přemlouvání se jej přece jen podařilo přesvědčit. Přijetí funkce znamenalo jít příkladem a Petr Vok investoval opravdu horentní sumy do nákupu výstroje, ošacení a zbraní. Z rožmberských panství nakonec vyšlo něco přes 1500 pěších, oděných v rodových barvách červené a bílé. Tento celkový počet byl vskutku úctyhodný a tvořil téměř celou jednu desetinu vojska.¹¹⁸

Problém financování hotovosti nebyl stále vyřešen, a tak veškerá ekonomická zátěž padla na bedra vrchnosti. Daň z masa, která tu byla k dispozici, stačila stěžít na zaplacení důstojnických platů. Od jednání z roku 1586 tu nebyl učiněn žádný výraznější pokrok. Vrchní velení proto muselo být chťe nechtě přenecháno velmi majetnému šlechticovi. Tento fenomén nás zavede k dalšímu problému a tím je osoba velitele jako takového. Pokud je hlavním kritériem kandidáta jeho majetek, stává se tedy jeho vojenská způsobilost a zkušenost až

¹¹² MATOUŠEK, Josef. *Turecká válka v evropské politice v letech 1592 – 1594: Obraz z dějin diplomacie protireformační*. Praha, 1935.

¹¹³ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 624 – 625.

¹¹⁴ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 611.

¹¹⁵ TAMTÉŽ. s. 625 – 626.

¹¹⁶ TAMTÉŽ. s. 626 – 628.

¹¹⁷ PÁNEK, Jaroslav. *Petr Vok z Rožmberka: Život renesančního kavalíra*. Praha, 2010. s. 128.

¹¹⁸ TAMTÉŽ. s. 128 – 129.

druhořadou podmínkou. Takovýto velitel může být sebebohatší, pokud ovšem nemá správné velitelské předpoklady, tak zkrátka nemůže podávat dobré výsledky na bojišti.¹¹⁹ Sám Petr Vok z Rožmberka ve svém dopise Adamovi z Hradce uvádí, proč nemůže přijmout funkci nejvyššího velitele, tento důvod: „*Nezběhlost, nebo jakž sám o tom, pane vůdce můj nejmilejší, dobrou vědomost jmíti ráčíte, nikda sem v takových věcech potřebován nebyl, ani sem se jim kdy učil, a nerád bych se v něco dal, co by mi s pochvalou nebylo, anebo kde bych musel jiným v ruce hleděti a od nich teprva se učiti.*“¹²⁰

Situace v Uhrách se zdála být velmi vážnou, arcikníže Matyáš pobýval s vojskem v blízkosti pevnosti Rábu, který podle jeho mínění bude hlavním cílem turecké ofenzívy.¹²¹ Dále arcikníže varoval stavovskou reprezentaci před Tatary, kteří přeplavili v noci u Ostřihomi Dunaj a měli podle všeho namířeno přes Nové Hradky na Moravu a do Slezska. Matyáš žádal, aby mu byla poslána alespoň menší část z připravované pomoci ihned, kvůli nutnosti postavit silné polní opevnění u Rábu a zbytek by mohl dorazit později.¹²²

Místodržící v Čechách rozeslali v srpnu všem krajským hejtmanům upozornění, že podle sněmovního usnesení má mít pýchota z každého kraje suknice stejné barvy. Vyzvali tedy hejtamy, ať se v jednotlivých krajích poradí, jakou barvu zvolí. Pro příklad uvedli, že lid vypravený z Bechyňského kraje bude mít modré suknice a přes ně žluté burgundské kříže, v kraji Slánském zvolili červené a v Chrudimském žluté se zelenými kříži.¹²³

Jak už bylo jednou zmiňováno, snaha zavést stejnokroje byl krok správným směrem. Tedy směrem k moderní armádě, která má standardizovanou výstroj a může z této výhody těžit, ať už to je přehledností útvarů na bojišti, což ocení každý velitel nucený velet na chaotickém bojišti raného novověku, či využitím pasivního působení jednotně zbarvené armády, jako velkého kolosu ovlivňující morálku nepřítele. Pokud vezmeme v úvahu rozhodnutí výše zmíněných krajů, které zvolily sice velmi jasné, ale navzájem tak odlišné kombinace barev, tak s jistotou odpadá ona výhoda rozpoznání přátelských šiků na bitevním poli. Význam zavedení prvních „uniform“ by měl jen tehdy, kdyby sněmovní usnesení jasně stanovilo barvu suknic, nebo kdyby místodržící spolu s krajskými hejtmany našli nějaký

¹¹⁹ Tento hendikep byl balancován jmenováním zkušenějších podvelitelů a poradců, kteří měli být vrchnímu veliteli nápomocní. MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*. Praha, 2004. s. 451 – 452.

¹²⁰ Jedná se o druhý bod z celkových osmi, celý dopis viz Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 626 – 628.

¹²¹ LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 47.

¹²² TAMTÉŽ. s. 46.

¹²³ TAMTÉŽ. s. 47 – 48.

společný konsensus na toto téma. Nedůslednost sněmu v případě stejnokrojů tak zapříčinila spíše problémy, než nějaké praktické výhody.¹²⁴

Přípravy na jednotlivých panstvích probíhaly začátkem srpna poměrně dobře a objevily se jen dílčí problémy. Hejtman chomutovského panství hlásil komoře, že z panství, které má pod správou, vypraví 193 mužů (každého desátého) a vybaví je dlouhými ručnicemi, pobočními zbraněmi, helmicemi i oděvy. Co se týče koní a vyzbrojení jezdců, bylo na jeho panství málo jízdnicích koní a způsobilých jezdců.¹²⁵ Správce Brandýsa poslal do Prahy zprávu o dobrém průběhu všech příprav k vypravení hotovosti, měl k dispozici 84 vyzbrojených a vystrojených lidí a také 12 koní a vyzbroj pro jejich jezdce, jak mu bylo nařízeno. Problém byl sehnat dostatek jezdců a dodal, že se budou muset nejspíš zaplatit. Ke konci zprávy si postěžoval na ochotu lidu jít do pole: „*Tito všichni jsou na větším díle osedlí, ale s těžkostí z nich který sám bude chtít jít, než každý raději zjedná na svém místě jiného, málo jich bude, kteří sami půjdou.*“¹²⁶ Je v celku pochopitelné, že se se převážně rolnickému obyvatelstvu nechtělo opouštět rodinu, stavení a práci, kterou za ně neměl kdo zastat. Čím déle byla zemská hotovost v poli, tím hůře byla zasažena rodina odvedeného. Tato doba ještě dlouho nemohla těžit z modernizace zemědělského náčiní, které přijde až s nástupem průmyslové revoluce. Zemědělství přelomu 16. a 17. století bylo založeno na urputné práci jednoho každého člověka a jakýkoliv výpadek z tohoto systému citelně poznamenal celkovou zemědělskou výrobu.¹²⁷

V průběhu příprav zaslali čeští místodržící do Znojma zprávu, že se v jejich městě bude 26. srpna konat mustruňk všech obyvatel království Českého ze stavu panského a rytířského s desátým člověkem ze svých poddaných. Znojemští se měli proto včas zásobit vším potřebným.¹²⁸ S blížícím se vypravením oddílů na shromaždiště ke Znojmu začalo přibývat problémů. Česká komora se kupříkladu dověděla, jak mizerně jsou na tom lidé s výzbrojí na jednotlivých panstvích, a nařídila, aby si každý zámožnější hospodář na panství koupil brnění

¹²⁴ Značná finanční náročnost při pořizování suknic a dalšího oblečení, kterou na sebe musela vzít vrchnost, neboť oblečení v raném novověku byl poměrně drahým artiklem a například i košile byly cennou součástí dědictví obyčejných lidí. V období třicetileté války pak bylo oblečení velmi žádanou a častou kořistí. Druhým problémem pak byla obrovská rozmanitost krajských úborů, při počtu 14 krajů a k tomu navíc specifické zabarvení oddílů z komorních panství, nám vychází 15 zcela odlišných mundúrů. Takto „zbarvené“ vojsko bylo na první pohled absolutně nehomogenní a pro velitele těžko ovladatelné pokud šlo o bitevní nasazení.

¹²⁵ LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 50.

¹²⁶ TAMTÉŽ. s. 50 – 51.

¹²⁷ PETŘÁŇ, Josef: *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*. Praha, 1963. s. 13 – 54.

¹²⁸ LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 55.

a dlouhý oštěp, chudší pak halapartnu nebo púlhák. Tyto zbraně se pak měly uložit na bezpečném místě a v případě potřeby vydat lidem.¹²⁹ Hejtman mosteckého panství napsal komoře o svém problému, nevěděl, jakou hodnotu má mostecké panství, a proto nemohl vypravit přesný počet koní, jezdců a pěších, pouze odhadl, že by se mělo jednat o 2 – 3 jezdce a stejný počet pěšáků, mimo každého desátého. Dále si postěžoval, že zápisy z inventáře nesouhlasí se skutečností a brnění měl jen nemnoho a ještě ke všemu ve špatném stavu a ručnice dokonce žádné. Z dvanácti sedel, co měl, byla všechna rozbitá. Poslední potíž, kterou zmínil, byla nemožnost sehnat tři způsobilé jezdce.¹³⁰

Problém se sháněním jezdců se tu neobjevil poprvé, zatímco správného jezdeckého koně vlastnil každý šlechtic na svém panství, nebyl tedy až takový problém ho sehnat, se způsobilými jezdci to bylo horší, pokud nebereme v potaz samotné šlechtice. Pro šlechtu byla jízda na koni něco naprosto přirozeného a samozřejmého, již od středověku se tak odlišovali od „obyčejných“ lidí. Šlechtic trávil na hřbetě tohoto zvířete nezanedbatelnou část svého života, od lovů, projížděk až po cestování a byl k tomu veden již od malička.¹³¹ Ovšem sehnat někoho, kdo by uměl alespoň jen jezdit na koni, byl ve venkovském prostředí raného novověku problém. Kůň byla komodita, kterou si většina obyvatel nemohla dovolit. Samozřejmě, že tu existovaly rozdíly v pořizovací ceně i upotřebení, ale obecně lze říci, že tento lichokopytník byl prostě jen zbytečným luxusem pro převážnou většinu tehdejšího obyvatelstva. Proto bylo pro vrchnost nesnadným oříškem shánění jezdců mezi venkovany.

Obecnou nechuť k vypravování oddílů hotovosti projevovala především města, samozřejmě byly výjimky, předně Praha, která splnila všechny požadavky.¹³² Dalším příkladem mohou být obyvatelé horního města Kutné Hory, kteří byli teoreticky chráněni privilegiem, které je osvobozovalo od služby v hotovosti. Nicméně se rozhodli podpořit císaře a byli ochotni postavit pět rejtarů a alespoň každého desátého člověka.¹³³ S tímto počtem se komora ovšem nespokojila a nakázala Kutné Hoře postavit osm jezdců.¹³⁴ Ostatní města stejného typu, Příbram, Jílové, Nový Knín nebo Kašperské hory se marně dovolávaly statutu horního města, byla komora v této situaci neoblomná a nařídila, že tato povinnost připravit se

¹²⁹ LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 55.

¹³⁰ TAMTÉŽ.

¹³¹ BŮŽEK, Václav a kol.: *Věk urozených: Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha – Litomyšl, 2002. s. 257 – 259. MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*. Praha, 2004. s. 301 – 326.

¹³² LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 84.

¹³³ TAMTÉŽ. s. 71.

¹³⁴ TAMTÉŽ. s. 75.

k hotovosti platí pro všechny a to beze zbytku.¹³⁵ Některá města se rozhodla dále „zasypávat“ úředníky České komory prosebnými dopisy, ale nebylo jim to příliš platné.¹³⁶ Ani samotní kutnohorští nehodlali jít do boje osobně, najali si dvě osoby z rytířského stavu, aby za ně do pole postavili požadovaný počet koní.¹³⁷ Také město Písek nebylo ušetřeno a muselo se podílet na tažení.¹³⁸ Neochota měst pramenila z mnohem větších nároků, které na ně byly kladeny, neboť kromě vypravení jednoho koně s vyzbrojeným jezdcem z každých 5 000 kop českých grošů, musela města ještě vystrojit každého osmého člověka (zatímco venkov měl povinnost každého desátého). K tomu připadl závazek měst starat se o zásoby prachu a sanytru, a aby toho zatížení nebylo málo, museli mít měšťané k dispozici vozy pro přepravu zásob a proviantu.¹³⁹

Dalším problémem, kterým se vrchnost musela zabývat, bylo samotné vydržování mužů v poli. Obyčejný člověk jistě neměl prostředky na to, aby si sám kupoval potravu od obyvatel z území, přes které jeho oddíl zrovna procházel. Kontribuce,¹⁴⁰ které byly z rozkazu císaře zakázány, aby ještě více nezatěžovaly již tak těžce zkoušené obyvatelstvo, nebylo možné využít, a tak musela vrchnost zaopatřit lid vypravený ze svých panství sama. Správce přerovského panství Michael Albrecht z Šontalu standardně informoval českou komoru o počtu lidí, které vypravil do pole a kolik bude koní a jezdců. Navíc se dotazoval, kolik má „dát“ lidem na cestu.¹⁴¹ Tyto otázky byly zcela na místě, neboť vydržovat mužstvo bylo velmi nákladné a sehnat k tomu prostředky ještě obtížnější. Česká komora pak i v jiných případech řešila, kde sebrat peníze na žold, např. z bývalých panství náležících Jiřímu z Lobkovic, které propadly císaři,¹⁴² se vypravil stanovený počet mužstva a jízdy podle sněmovního usnesení a komora navíc přikála zdejším úředníkům, aby se zásobili dostatečným obnosem peněz, který bude stačit na dvou měsíční vydržování hotovosti v poli.¹⁴³

Otázka financování hotovosti z komorních panství byla vyřešena dne 12. srpna, kdy bylo rozhodnuto po domluvě mezi českou komoru a hejtmany jednotlivých panství, že jízda bude placena přímo z královských peněz, a to ve výši 8 zlatých na měsíc, a pěšák bude

¹³⁵ LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 73.

¹³⁶ TAMTÉŽ. s. 80, 82.

¹³⁷ TAMTÉŽ. s. 80.

¹³⁸ TAMTÉŽ. s. 84.

¹³⁹ STERNECK, Tomáš: *Město, válka, daně: Brno v Moravském berním systému za dlouhé války s vysokou portou (1593 – 1606)*. Praha, 2006. s. 70.

¹⁴⁰ Předepsané dávky jídla, zásob, střeliva apod., které musí obyvatelstvo v případě potřeby odvést pro vojsko.

¹⁴¹ LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 59.

¹⁴² Tehdy velká aféra vlastizrady Jiřího z Lobkovic, po které byl tomuto šlechtici konfiskován veškerý majetek. Viz JANÁČEK, Josef: *Rudolf II. a jeho doba*. Praha, 2003.

¹⁴³ LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 59.

dostávat 4 zlaté měsíčně. Peníze pro pěchotu se měly opatřit jednoduchou cestou sbírky mezi poddanými na všech panstvích, kdy by se vždy devět složilo na desátého určeného k mustruňku.¹⁴⁴ Tímto způsobem se vyřešila finanční nejistota okolo zemské hotovosti,¹⁴⁵ alespoň co se týče komorních panství. V prostředí vrchnostenských panství se však muselo s tímto problémem něco udělat, je navýsost jasné, že se žádnému šlechtici nechtělo platit vystrojení celého oddílu zemské hotovosti z jeho vlastních zdrojů, povinnost zde byla, ale šlechta hledala sebemenší záminku se z tohoto závazku vyvléknout. Král pak musel v takovéto situaci jít příkladem.¹⁴⁶

Přípravy na vypravení oddílů zemské hotovosti nebyly ještě zdaleka ukončeny, když 17. srpna dorazil do Prahy dopis od arciknížete Matyáše.¹⁴⁷ Situace v Uhrách byla skutečně kritická, Turci s velkou intenzitou obléhali Ráb a každý den jim přicházely nové posily. Tataři, o kterých psal posledně, se nakonec nevydali směrem do Slezska ani na Moravu, ale vrátili se do osmanského tábora. Pokusili se přeplavit na ostrov blízko polního obležení a byli s těžkými ztrátami odrazeni. Matyáš požadoval po místodržících urychlené mustrování vojska, aby ho mohl použít ke zvrácení situace na bojišti. K onomu apelu na reprezentaci Českého království se přidal i císař Rudolf: „*Nepřítel uporně obléhá Ráb a ostřeluje pevnost dnem i nocí, pročež je třeba rychle pomoci a urychlití mustrunk českého lidu u Znojma, k němuž arcikníže Matyáš také vypravil své komisaře. Kdyby nebylo možno vypravit české vojsko najednou, buďtež co nejdříve odeslány silné oddíly jízdy i pěchoty, ostatek pak necht' je v pohotovosti, aby mohl v případě potřeby záhy vytáhnout...*“¹⁴⁸

System zemské hotovosti v této době však pracoval jako špatně namazaný stroj a přes všechna vydaná nařízení a opatření, která měla zefektivnit tento systém, byla většina z nich v kategorii nic neřešících. Téměř dvacet dní po vydání mandátu o vyhlášení zemské hotovosti byla většina krajů nepřipravena, nebo stále ve fázi příprav (příkladové problémy, které provázely vypravování oddílů zemské hotovosti, jsou popsány výše) a jak se ukáže později,

¹⁴⁴ LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 62 – 63.

¹⁴⁵ Co se týká žoldu určeného velitelů a důstojnickému sboru: Hejtmanům a důstojníkům oddílů z královských panství - Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 633 – 635. Nejvyšším velitelům a důstojníkům zemské hotovosti - Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 643 – 647.

¹⁴⁶ Ostatně ani jinou možnost neměl, protože on byl tím garantem bezpečí celé Koruny a měl „stát“ v čele obrany celé země. V případě, kdyby zanedbal povinnost vypravit dobře vystrojené a vyzbrojené oddíly zemské hotovosti, dal by tak nepřímý signál šlechtě, že mu na tomto tažení příliš nezáleží a velmi by v jejich očích klesl, nepočítaje samotnou ochotu šlechticů se na této výpravě podílet.

¹⁴⁷ LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 68 – 69.

¹⁴⁸ TAMTÉŽ. s. 71 – 72.

na mustruňk do Znojma to nestihne včas žádná z výprav,¹⁴⁹ přestože byla vydávána nařízení, která měla zajistit soustavnou připravenost oddílů. Celková neefektivnost řízení tohoto archaického systému stavovskými úřady, neochota šlechty a poddaných se tažení účastnit, finanční nákladnost a neschopnost císařské byrokracie účinně zasáhnout a změnit stávající stav, odsuzuje tažení tohoto typu k nevyhnutelnému nezdaru. Ještě pro příklad uvedu dopis správce Přimdy, který podle nařízení vyrazil se svými 53 pěšáky a 6 rejтары a jedním vozem na shromaždiště do Prahy, když ho na půli cesty stihl posel s novým rozkazem, aby s lidmi vyčkal dalšího rozhodnutí: „...co má učiniti, kdyby se vrátil, působilo by to špatně na Plzeňské, kteří se dnes chystají k odchodu do Znojma, řeklo by se, že vojna shořela, nehledíc k tomu, že jeho lid by na zpáteční cestě peníze utratil a prohrál a musil by pak dostati jiné. Nejlépe by bylo pokračovat v pochodu...“¹⁵⁰

Císař byl pak dne 26. srpna nucen vydat revers,¹⁵¹ kterým potvrzoval privilegia a svobody českým stavům v otázkách tažení zemské hotovosti za hranice země. Toto právo povolovat tažení mimo České království bylo tedy nadále v rukou zemského sněmu a neobvyklá situace, která nastala v Uhrách, nevytvořila precedens pro nějakou další událost podobného charakteru.

Do Znojma přijeli dne 2. září císařští komisaři, kteří měli dohlédnout na řádně vykonanou přehlídku, v listu zaslaném 6. září císaři, ho spravují, že ve městě je ještě příliš málo oddílů, než aby mohlo začít s mustruňkem.¹⁵² Přehlídky všech pluků, tedy pěších i jízdních, trvaly od 7. až do 24. září.¹⁵³ Česká zemská hotovost byla koncem září připravena zasáhnout a stačilo jen vydat příslušný rozkaz. Co na plat, že se tak stalo s téměř měsíčním zpožděním (a s nemalými problémy) a ještě ke všemu v čase podzimu, kdy pomalu končila „válečná sezóna“ tehdejších armád.¹⁵⁴

4.2.2 Dlouhé znojenské mustrování

Ve Znojmě proběhla v rozmezí od 7. do 24. září přehlídka oddílů české zemské hotovosti, sešlo se úctyhodných 15 000 pěších, kteří se zformovali do třech pluků, a okolo

¹⁴⁹ První pluk byl ve Znojmu mustrován až ve dnech 7. a 8. září – Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 666 – 668.

¹⁵⁰ LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 78.

¹⁵¹ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 653 – 654.

¹⁵² TAMTÉŽ. s. 662 – 664.

¹⁵³ TAMTÉŽ. s. 666 – 668, 684 – 705, 714 – 719.

¹⁵⁴ Obecně platilo pravidlo, že armády tehdejší doby bojovaly od jara do podzimu, kdy to přírodní podmínky dovolovaly. Na zimu byly armády rozpuštěny a byly zastaveny veškeré válečné operace.

2 000 mužů jízdy.¹⁵⁵ Po dlouhých a únavných jednáních, bylo celé vojsko přehlédnuto, i když se značným zpožděním a mohlo vyrazit do boje. Přes všechny těžkosti bylo dovoleno nejvyššími úředníky tažení mimo hranice Koruny české. Velitel¹⁵⁶ a důstojnický sbor byli též ustanoveni a císař měl konečně k dispozici vojsko, které by mohlo posílit polní armádu arciknížete Matyáše.

Císařští komisaři ihned po zmustrování prvního pluku dne 8. září zaslali zprávu Matyášovi, že pošlou prvních pět tisíc mužů do Uher, jakmile to podmínky dovolí.¹⁵⁷ Samotní čeští místodržící naléhali na komisaře, aby vyslali posily co nejdříve, protože osvobození Rábu je klíčová operace, na které závisí výsledek války a také osud zemí sousedících s Uherskem.¹⁵⁸ V průběhu mustrování byli přítomni i rakouští komisaři a naléhali, aby se české vojsko vydalo směrem na Vídeň k ochraně Rakouských zemí.¹⁵⁹ Čeští místodržící si v dopise císaři stěžovali na přítomnost těchto cizích komisařů a připomněli, že tažení hotovosti bylo podniknuto především na obranu Moravy a Slezska a ostatně již informovali arciknížete Matyáše, že vojsko může být použito pouze na levém břehu Dunaje, aby se v případě ohrožení přivtělených zemí Koruny české mohlo stáhnout zpět k obraně.¹⁶⁰

Zemská hotovost byla ze své podstaty stavovské vojsko a byli to právě stavovští předáci, kteří dbali na to, aby byla použita pouze tam, kde je to podle jejich uvážení vhodné. Tím se však limituje možnost nasazení takového vojska do pole, neřkuli do samotné bitvy. Největším problémem byla dělba pravomocí nad tímto útvarem, která je do značné míry nevyjasněná. Velitel, který byl vybrán stavovskou reprezentací a potvrzen císařem má *de iure* povinnost sloužit a dbát rozkazů od nejvyššího velitele v Uhrách, ale nařízení od českých stavů jsou mu *de facto* nadřazené a musí se jim za každou cenu podvolit. V moderní armádě je zásadní jednotné velení a jasná hierarchie, která pokud možno neomezuje velitele v jeho

¹⁵⁵ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 666 – 668, 684 – 705, 714 – 719.

¹⁵⁶ Nejvyšší velitel zemské hotovosti, Petr Vok z Rožmberka, přijal tuto funkci až 6. září, tedy téměř dva týdny po tom, než se měla hotovost oficiálně scházet. To jasně ukazuje, jak velký problém bylo, tuto funkci obsadit. Přijetí hodnosti viz Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 664; LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 98.; BŮŽEK, Václav: *Das Generalat Petr Voks von Rožmberk im habsburgish-turkischen Krieg im Jahre 1594*. In: Rappostr, co-raports, communications tchéchoslovaques pour le VIe Congres de l Association internationale d études di Sud-est europén. Praha, 1989. s. 103 – 124.; PÁNEK, Jaroslav: *Petr Vok z Rožmberka: Život renesančního kavalíra*. Praha, 2010.

¹⁵⁷ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 669.

¹⁵⁸ LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 97.

¹⁵⁹ TAMTÉŽ. s. 101.

¹⁶⁰ TAMTÉŽ. s. 101.

rozhodování. V případě fungování zemských hotovostí však tento požadavek nebyl nikdy naplněn.

Situace na uherském bojišti byla vskutku kritická, Turci se opět přeplavili přes řeku k místu, kde stálo ležení arciknížete, a po těžkých bojích byli císařští nuceni ustoupit. Ráb se tím pádem dostal do úplného obklíčení.¹⁶¹ K vyproštění byla potřeba okamžitá a rychlá pomoc, bylo nutné neprodleně vypravit české vojsko do Uher, jak napsal sám Matyáš českým místodržícím.¹⁶² K naléhání se přidal i císař Rudolf, který 12. září spravil Čechy o záměru arciknížete svést otevřenou polní bitvu s osmanským velitelem Sinanem pašou, k tomu je však nutně potřeba posil a poručil, aby se vojsko ze Znojma co nejrychleji hnulo do Uher.¹⁶³

Zprávy z bojiště byly velmi špatné a to ještě více donutilo české úředníky popohnat přehlídku vojska. Pravdou je, že v této fázi byl jejich vliv na dění prakticky zanedbatelný. Oddíly z různých koutů Čech se postupně shromažďovaly ve Znojmě rychlostí, která vůbec neodpovídala závažnosti situace. Mandát nevyšších úředníku Království českého z 15. září apeloval na všechny, kdo ještě nevypravili své oddíly, aby tak co nejrychleji bez odkladu učinili.¹⁶⁴ Když si uvědomíme, že některé oddíly dorazily i po datu 24. září, kdy se konal mustruňk posledního (třetího) pluku, tak je zřejmé, že někteří z účastníků opravdu nespěchali.¹⁶⁵

Matyáš se po neúspěchu u Rábu stáhl do Rakous. Hejtman markrabství Moravského Bedřich z Žerotína, který byl toho času v Uhrách žádá dne 14. září Petra Voka, jako nejvyššího velitele nad českou zemskou hotovostí, aby mu poslal alespoň část vojska: „...*JMt z Starých Hradů dále do Rakous až do Bruku reterirovati ráčil, Starý Hradý pak špatně opatřený zanechány: z čehož se rozuměti může, že, poněvadž JMt dále od Dunaje a našich hranic odjeti ráčil, že tíže JMti přijde naše hranice před vpády nepřátel opatrovati. Pročež jest potřebí, abyste ráčili pospí šiti z toho Znojma, nečekajíce na více lidu, vyjeti a do Uher přes Moravu vtrhnouti...*“¹⁶⁶ Také Rudolf II. informoval o stažení se svého bratra a nařídil místodržícím, aby urychleně vypravili kurýra ke komisařům a vrchnímu veliteli do Znojma o urgentní potřebě českého vojska na uherském bojišti. Co se týká ochrany moravských hranic,

¹⁶¹ MATOUŠEK, Josef. *Turecká válka v evropské politice v letech 1592 – 1594: Obraz z dějin diplomacie protireformační*. Praha, 1935; PAPROCKÝ Z HLOHOL, Bartoloměj. *O válce turecké a jiné příběhy. Výběr z Diadochu*. Praha, 1982.

¹⁶² LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 101.

¹⁶³ TAMTÉŽ.

¹⁶⁴ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 705 – 706.

¹⁶⁵ Přesto, že byly konány průběžné přípravy v jednotlivých krajích, mandát o vyhlášení hotovosti byl vydán s předstihem atd. Systém byl nadále velmi neefektivní a velice pomalý.

¹⁶⁶ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 707 – 708.

mělo podle císaře stačit, když se z české hotovosti vydělí 1200 – 1500 střelců spolu s 300 – 400 jezdci, kteří by posílili moravskou hotovost v čele s Bedřichem z Žerotína. Další poznámka směřovala k napomenutí Slezanů a Lužických, kteří stále neposlali dohodnutou pomoc.¹⁶⁷

Čeští úředníci vzápětí reagovali na císařův dopis a utvrdili ho ve svém záměru vyslat první pěší pluk a jeden praporec jízdy neprodleně do ležení arciknížete Matyáše, dovolili si však poznamenat (již po několikáté), že hotovost je mířena především k ochraně zemských hranic a je jen na dobré vůli stavů, že se vydají za hranice své země. Poté tlumočili stížnosti komisařů na nedostatek prachu a munice a žádali císaře, aby pomohl napravit tyto nedostatky.¹⁶⁸ V další části informovali panovníka o všeobecném znepokojení v Čechách ze současné situace na bojišti: „...v široké veřejnosti prosakují pověsti, jako by obléhání Ostrihoma i pokusy o vyproštění Rábu byly prováděny dosti lehkomyšlně a neprozřetelně, takže musily skončiti nezdarem.“¹⁶⁹ Tato zpráva ukazuje, jak se již v tehdejší době projevovalo „veřejné mínění“ a sami místodržící považovali tyto zvěsti kolující veřejností za natolik znepokojeníhodné, že o tom informovali císaře. Jak se může projevit masová panika podpořená neúspěchy na frontě a čerpající z obrazu strašlivého nepřítele, podtrhuje poslední část dopisu zaslaná panovníkovi: „...přišel kdosi z ležení u Znojma se zprávou, že tam viděl veliký oheň, z čehož by se dalo souditi, že nepřítel pronikl již až tam a podnikne další útoky...“¹⁷⁰ Zpráva se může zdát opravdu fantasticky katastrofická, nepřítel byl již u Znojma a bude pokračovat s útoky do útroh české země. Střízlivější náhled současného badatele však zarazí už začátek zprávy, kde *kdosi* přišel s touto zprávou. Sami místodržící ho neznali, takže se o něm museli dozvědět z „druhé ruky“, tedy to nejspíš byla jedna z dalších zvěstí kolující v té době Prahou. Pokud se podíváme na samotný obsah zprávy, je poměrně lehce vysvětlitelný. Stavovské vojsko, v té době už značného počtu, ležící u Znojma mělo zcela určitě rozděláno mnoho ohňů, aby se vojáci mohli ohřát, uvařit apod. Pozorovatel, onen *kdosi*, tak nejspíš jen zaměnil zemskou hotovost s vojskem protivníka. Pravdou je, že této zřejmé

¹⁶⁷ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 104 – 105.

¹⁶⁸ Města, která mají z větší části nést břímě zásobování prachem a municí se ke své povinnosti staví velmi odmítavě a řada z nich žádá odpuštění tohoto závazku. Všechny žádosti jsou však smeteny ze stolu a města se beze zbytku musí podřídit zákonnému usnesení, které jasně definuje jejich úkoly. Přes všechna zpomalení jsou dodávky posílány, a přesto je akutní nedostatek střeliva. Města nejsou nadále schopna sama zásobovat vojsko takového rozsahu, nicméně přes tyto jasně důkazy je ochota stavů změnit alespoň některé části nefungujícího systému zemských hotovostí prakticky nulová.

¹⁶⁹ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 105.

¹⁷⁰ TAMTÉŽ. s. 106.

dezinformaci podlehl i místodržící v Praze a to ukazuje, jaký strach měly tehdejší Čechy z vojska nepřítele.¹⁷¹

Rudolf dne 17. září odpověděl obratem českým úředníkům, že si váží jejich horlivosti a projevuje jim důvěru a uznání. Doufal, že česká hotovost je již zmustrována a vydá se hned posílit Matyášovo vojsko. Co se týká bezpečnosti zemské hranice, nebyl podle císaře důvod projevovat znepokojení, neboť Sinan paša musel částečně od Rábu ustoupit, neboť se zde rozvodnila řeka.¹⁷² Následující dny čeští místodržící spolu s nejvyššími úředníky apelovali na mustrovní komisaře a na samotného velitele hotovosti Petra Voka, aby bez odkladu vytáhla slíbená pomoc ve formě české zemské hotovosti do Uher a urychlilo se mustrování zbývajících oddílů.¹⁷³

Panovník se v tomto období marně snažil popohnat vyslání hotovosti do ohrožených Uher, nepomohlo obesílání místodržících ani komisařů. Sami místodržící a úředníci mohli fakticky jen apelovat na zpožděné oddíly vrchnosti, aby co nejdříve splnily svou povinnost a přitáhly do Znojma k mustruňku, což se absolutně míjelo účinkem. Mustrovní komisaři pak nemohli urychlit přehlídky, když nebylo koho přehlížet. Zpoždění při vypravování oddílů z jednotlivých panství, které ostatně trápilo všechny zemské hotovosti, nešlo urychlit pouhým napomenutím opozdílů. Musel by se zásadně reorganizovat celý systém zemských hotovostí a je otázkou, zda by při inovativních změnách institut hotovostí vůbec přetrvával. Při opravdu objektivním hodnocení by muselo jednoznačně vyjít najevo, že je tento ještě feudální systém déle neudržitelný a že jde ve své podstatě pouze o „černou díru“, která pohlcuje vše, co se k ní jen přiblíží, od materiálních a lidských zdrojů, přes peníze až po obyčejné úsilí a samotný čas a bohužel není nikdo, kdo by z tohoto pohlcení prostředků měl užitek. Další události jen potvrdí tuto smutnou předtuchu.

Čeští místodržící opakovaně hlásili panovníkovi své snažení a jasně přitom poukazovali, že přesto, že dělají co je v jejich silách, není možné z jejich pozice cokoliv urychlit.¹⁷⁴ Když zrovna neodráželi panovníkovy výhrady a pokárání, museli se potýkat

¹⁷¹ O zpravodajství tehdejší doby například NĚMEČEK, Zdeněk: *Novinové zpravodajství v předbělohorské době*. FHB 11, 1987. s. 287 – 303.

¹⁷² LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 106 – 107.

¹⁷³ Dva dopisy jsou takto odeslány 17. září viz LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 107.

¹⁷⁴ Celkem tři dopisy adresované císaři viz LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 109 – 110.

s arciknížetem Matyášem, který neodkladně žádal tolik potřebnou posilu v podobě českého vojska.¹⁷⁵

Pro představu je dobré uvést opět pár příkladů, ve kterých se ukáže, s čím se museli správci a hejtmani jednotlivých panství potýkat při vypravování oddílů do Znojma. Úředník z panství v Přimdě dal uveřejnit poddaným rozkazy, podle kterých se měli zpozdilí dostavit do Znojma ve stanoveném termínu, a ostatní se pro případ nebezpečí museli opatřit zbraněmi. Neměl však úspěch ani s jedním nařízením a velká část poddaných se z různých důvodů vmlouvala a někteří dokonce vyhrožovali. Do Prahy tento úředník dále hlásil: „*Na panství je přes 500 osedlých, 300 – 400 podruhů, z nichž velmi mnozí by se dobře hodili k vojenské službě, avšak jedni druhé přemlouvají, aby nikam nechodili. Stejnou neochotu dávají najevo zemané...*“¹⁷⁶ Toto odmítnutí poslušnosti by se fakticky rovnalo podle tehdejšího právního systému zradě, končící kapitálním trestem pro viníka. Jelikož se podobná jednání vyskytla nejednou a ještě ke všemu na více panstvích zároveň, snažili se jak vrchnost, tak úředníci najít nějaký konsensus a většinou se podařilo vyjednat plnění stanovených nařízeních, byť v mírnější podobě. Jako další příklad poslouží dopis zástupců města Ostrov, ve kterém se omlouvali, že nemohli doposud vypravit do pole svůj oddíl, protože výzbroj objednaná v Norimberku nebyla dosud dodána pro velké zaneprázdnění tamějších manufaktur množstvím jiných zakázek.¹⁷⁷ A jako poslední poslouží výpověď kutnohorských konšelů, kteří si stěžovali na neochotu místních platit stanovené daně: „*...někteří obyvatelé města zdráhají přispěti na sbírku, z jejichž výtěžku město vypravilo zbrojné koně místo osmého člověka.*“¹⁷⁸ Neochota lidu platit berně, příspěvky a další všemožné sbírky byla zřejmá po celou dobu svolávání hotovosti roku 1594 a nic se na této situaci nezměnilo ani po vyhlášení přísných postihů za zpoždění plateb.¹⁷⁹

Dne 20. září, tedy v době, kdy byla velká část hotovosti již shromážděna, podal hlášení císaři nejvyšší velitel českého hotovosti Petr Vok z Rožmberka. Informoval panovníka o počtech vojska, které v té době činilo něco málo přes 1 600 jezdců a 15 000 pěších. Většina byla již komisaři zmustrována a připravena. Připojil i stížnost na část šlechty: „*Valná část nejzámožnějších nejen že zůstala doma, ale poslala i málo koní. Tím byl dán špatný příklad,*

¹⁷⁵ ÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617.* Praha, 1938. s. 110.

¹⁷⁶ TAMTÉŽ. s. 108.

¹⁷⁷ TAMTÉŽ. s. 123.

¹⁷⁸ TAMTÉŽ. s. 116.

¹⁷⁹ Například hrozí vysoký peněžní trest každému, kdo byl zproštěn osobní účasti a nezaplatil stanovený poplatek za odpuštění této povinnosti, viz LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617.* Praha, 1938. s. 113.

*takže se mnozí vracejí ze Znojma domů. Jiní pak prohlašují, že je to dobrovolné tažení, nechtějí se dát přidělit k plukům, nýbrž chtějí sloužit svobodně, z čehož vznikl veliký nepořádek a nekázeň.*¹⁸⁰ Dále si ztěžoval na nedostatek prachu a olova pro pěchotu. Prosil také císaře, aby byl bez prodlení poslán jeho důstojníkům i pěšímu lidu jednoměsíční žold, což by podle jeho mínění mělo za následek napravení tehdejších nepořádků a obnovení morálky vojska. V opačném případě by se on a jeho podvelitelé museli zřeknout odpovědnosti za další průběh událostí.¹⁸¹

Nezájem šlechticů už pro nás není nic nového, ale odmítání se podříditi velitelským autoritám a včlenit své jednotky do utvořených útvarů, je fenomén zcela nový. Ohánění se dobrovolným tažením však nebylo v této situaci na místě. V případě konfliktu měla vrchnost zákonnou povinnost se osobně účastnit tažení, pokud byl přítomen sám panovník, nebo příslušník vládnoucího rodu (v tomto případě je tato právní skutečnost naplněna osobou císařova bratra arciknížete Matyáše, který osobně velí armádě v Uhrách) a ve vojsku vedeném tímto vojevůdcem se šlechta stává automaticky podřízenou jeho rozkazům.¹⁸² Jasně jsme si dokázali, že právo bylo jednoznačně na straně nejvyššího velitele a „odbojná“ vrchnost se musela podvolit, neboť její argument byl zcela scestný. Je tu sice možnost vzít ještě druhou právní rovinu, a tou byla příslušnost „odbojně“ vrchnosti ke stavům Království českého. Tím pádem se pro ni stávalo závazné jakékoliv usnesení českého zemského sněmu, v tomto případě i rozkazy osob, kterým byla sněmem udělena pověření. Jedním z pověřených lidí byl i nejvyšší velitel zemské hotovosti Petr Vok z Rožmberka. Z obou případů je jasné, že odvolávání se na dobrovolnost tažení bylo naprosto liché a všichni ve vojsku měli povinnost se ve vojenských věcech podříditi vrchnímu veliteli. Příslušníci oné „odbojně“ vrchnosti měli nejspíš pocit, že byli v postavení, kdy si mohli klást nějaké podmínky a dožadovat se privilegií, které jim nepříslušely. Bylo tomu možná proto, že se jednalo o stavovské vojsko, které už podle názvu říká, že je vlastně „jejich“ vojskem. Svým jednáním jen podkopali morálku již tak slabého útvaru, kterým byla zemská hotovost. Jasně tím ukázali na další neduh, kterým tento systém může trpět.

Dne 24. září hlásili komisaři císaři do Řezna, že hotovost byla celá zmustrována a všech 31 praporců pěchoty a 2 000 mužů jízdy je připraveno vpochodovat do Uher, podle

¹⁸⁰ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 112.

¹⁸¹ TAMTÉŽ s. 112.

¹⁸² PÁNEK, Jaroslav. Podíl předbělohorského Českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi. ČČH 6, 1988. s. 871.

nejvyššího velitele Petra Voka se tak mělo i stát v několika příštích dnech.¹⁸³ Rudolf II. zaslal dne 26. září českým místodržícím dopis, ve kterém je rázně napomínal, že již před čtrnácti dny poslal do Prahy dva dopisy upozorňující na špatný stav v Uhrách a vojsko se stále nepohnulo, proto apeloval znovu a důrazněji, ať je zemská hotovost okamžitě odeslána do Uher, protože bez posil nebude moc arcikníže Matyáš svést rozhodnou polní bitvu a bez této bitvy nebude Ráb nikdy osvobozen. Dále nařídil místodržícím, že s neposlušností v českém vojsku by se měli energicky vypořádat.¹⁸⁴

Rudolf II. podlehl iluzi, že císařská vojska vedená jeho bratrem Matyášem, posílená zemskou hotovostí z Čech a Moravy, mohou konfrontovat osmanskou armádu vedenou Sinanem pašou v otevřené bitvě. Habsburské síly se však dávno přeorientovaly na obranu a snahu zamezit dalšímu průlomu dále do Rakous a na Moravu.¹⁸⁵ Přesto byl císař plně přesvědčen o správnosti svého mínění a dále „zasypával“ české místodržící a vrchního velitele Petra Voka dopisy s výzvami na aktivnější postup.¹⁸⁶

Místodržící se mezitím snažili o udržení morálky a bojeschopnosti v oddílech zemské hotovosti a nařídili všem stavům, aby opatřili pro svůj lid další žold.¹⁸⁷ Vyzývali, ať nejsou tyto peníze pěším a jezdcům zadržovány, neboť to pak jen vyvolává nepokoje a nepořádky ve vojsku. Důstojníkům byl vyplacen žold na celý měsíc a protože ještě déle nesloužili, nemají na žádné další peníze nárok, nicméně místodržící slíbili, že se budou starat o to, aby bylo důstojníkům vždy řádně a včas zapláceno. Posledním aktem nejvyšších úředníků bylo zaslání tak potřebných zásob střelného prachu.¹⁸⁸

Vojsko se po dlouhém otálení a nutno říci s velkým zpožděním, způsobeném nedostatečnými zásobami, ale především problémy uvnitř vojska, dalo konečně dne 26. září do pohybu směrem k Vídni. Překročilo zemské hranice a po dlouhém pochodu došlo 11. října do Přešpurku.

¹⁸³ Praporec pěchoty v té době čítal zhruba 500 mužů, viz BROFT, Miroslav a kol.: *Vojenské dějiny Československa, II. díl*. Praha, 1986. s. 58. Celý dopis komisařů císaři viz Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895.

¹⁸⁴ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 117.

¹⁸⁵ PÁNEK, Jaroslav. Podíl předbělohorského Českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi. ČČH 1, 1989, s. 76.

¹⁸⁶ TAMTÉŽ s. 76.

¹⁸⁷ Již se dohromady jedná o čtyřměsíční žold, který velmi zatěžuje vrchnostenské příjmy.

¹⁸⁸ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 118.

4.2.3 Zemská hotovost v poli

Česká zemská hotovost vyrazila dne 26. září ze Znojma a postupovala přes Vídeň do Prešpurku.¹⁸⁹ Komisaři, kteří měli na starosti mustrování ve Znojmě, pak ještě dne 28. září odeslali za hlavním vojskem opožděné útvary.¹⁹⁰ Mezitím, v ten samý den padla pevnost Ráb.¹⁹¹ České vojsko dorazilo do polního ležení v Prešpurku dne 11. října a vrchní velitel Petr Vok z Rožmberka okamžitě odeslal informující dopis místodržícím, ve kterém líčil problémy a nesnáze, kvůli kterým byl odchod ze Znojma tak opožděn. Jasně dává najevo, že on a jeho zástupci jsou bez viny, neboť zpoždění bylo způsobeno částí nespokojených důstojníků, kteří nechtěli táhnout přes Dunaj k Rábu z obavy o bezpečnost Moravy a Slezska. Dále část důstojníků poukazovala na špatné počasí, nedostatek peněz a celkovou velikost českého vojska, která byla podle nich příliš malá na to, aby mohla Ráb osvobodit.¹⁹²

Císař poslal dne 12. října dva dopisy do ležení českého vojska. První určený všem vojákům, které napomínal, aby byli poslušní a poslouchali rozkazy svých velitelů a varoval je, že pokud tak neučiní, může je stihnout i trest nejvyšší. Druhý byl adresován Petru Vokovi. Panovník na velitele tlačil, aby si pospíšil a spojil se s vojskem arciknížete co nejdříve. Bylo podle něj nutné vybudovat lodní most přes řeku co nejrychleji a doporučoval, aby se na něm pracovalo dnem i nocí.¹⁹³

Situace ve vojsku byla opravdu kritická a morálka ze dne na den upadala, do toho se stále ozývaly kritické hlasy k celému tažení a začínalo přibývat propuštěnců a dezercí. Vojákům i důstojníkům se nedostávalo žoldu, i když místodržící v Praze dělali, co mohli, aby zajistili peníze a smlouvali s městy o možnosti půjček.¹⁹⁴ Sbírký ze všech koutů království se shromažďovaly velmi pomalu a čeští úředníci tak tlačili na všechny neplatiče, aby splnili svou povinnost a co nejdříve požadované sbírky poslali do Prahy.¹⁹⁵ Docházelo k velké prodlevě, a proto nebylo včas a dostatečně zásobováno vojsko v Uhrách. Některé komodity byly navíc tak nedostatkové, že se místodržitelé museli pro jejich nákup ohlížet za hranice. Typickým

¹⁸⁹ O skutečné bojové hodnotě tohoto vojska panovaly značné pochybnosti - MATOUŠEK, Josef. *Turecká válka v evropské politice v letech 1592 – 1594: Obraz z dějin diplomacie protireformační*. Praha, 1935. s. 257.

¹⁹⁰ Jednalo se o dva praporece pěchoty, asi 800 mužů – Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 725.

¹⁹¹ Velitel pevnosti se vzdal výměnou za volný odchod posádky. Habsburský dům však klasifikoval tento akt jako zradu a velitel byl popraven – MATOUŠEK, Josef. *Turecká válka v evropské politice v letech 1592 – 1594: Obraz z dějin diplomacie protireformační*. Praha, 1935. s. 257.

¹⁹² Celý dopis Petra Voka císaři – Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 733 – 736.

¹⁹³ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 127.

¹⁹⁴ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 726

¹⁹⁵ TAMTÉŽ. s. 719, 726.

příkladem byl střelný prach, v českém království nebylo dostatečné zázemí pro tento druh komodity, a to z jednoho prostého důvodu. Pokud je vysoká poptávka po nějakém zboží, automaticky se na trhu po nějaké době objeví někdo, kdo toto bílé místo zacelí a uspokojí poptávku. Bohužel pro české prostředí neexistovala v předešlých letech tak vysoká potřeba tohoto druhu zboží. Vojsko takové velikosti jako byla zemská hotovost roku 1594, tu bylo naposledy v roce 1566.¹⁹⁶ Tyto jednorázové požadavky se nějakým způsobem daly uspokojit provizorně, například zahraniční výrobou, ale nestimulovaly lokální ekonomiku do té míry, aby vybudovala svoje vlastní kapacity.¹⁹⁷ Proto nedokázala místní výroba uspokojit nároky zemské hotovosti, a ta se potýkala s velkým nedostatkem.

Pádem Rábu skončil podle mnoha pánů a rytířů ve vojsku smysl tažení v Uhrách a začali uvažovat o odchodu do Čech. Císař, který byl o této situaci informován, apeloval na Petra Voka, aby vojsko udržel pohromadě.¹⁹⁸ Také místodržící tlačili na nejvyššího velitele, aby ještě nějaký čas vydržel, protože jeho vojsko bude ještě potřeba. Mimořádnou důležitost měla mít podle jejich mínění pevnost Komárno, kterou bylo nutné udržet za každou cenu, jinak by se nepříteli otevřela cesta na Moravu a do celých Čech. Dále informovali Petra Voka o vyslání místokancléře království Českého, který byl s proviantem a především s penězi na cestě do Uher.¹⁹⁹

V ležení u Přešpurku se začínaly od 20. října množit žádosti o propuštění z vojska. Armáda, která vlastně ještě nikde nezasáhla, se začala sama rozpadat. Vojáci doslova po stovkách opouštěli ležení a v houfích se vraceli domů.²⁰⁰ Pro zákonné propuštění bylo však nutné, aby jim příslušní důstojníci vyhotovili propouštěcí listiny (či pasy), pokud by se vrátili bez nich, hrozilo by jim vězení. Takovéto případy se běžně stávaly, například v Poděbradech hlásil místní hejtman české komoře: „*Pěší lid, vypravený z panství, vrací se domů, rozprodáv cestou ručnice, helmice, ba i sukničky. Některé z pacholků dal vsadit do vězení na zámku i do městské šatlavy, neboť přišli bez pasů a je zřejmé, že desertovali.*“²⁰¹ Podobné události se opakovaly po celé zemi a sama česká komora záúkolovala všechny správce a hejtmany

¹⁹⁶ Jednalo se shodou okolností také o zemskou hotovost, viz PÁNEK, Jaroslav. *Podíl předbělohorského Českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*. ČCH 1, 1989.

¹⁹⁷ K tomuto tématu například – MUDRA, Miroslav: Materiálně technické vybavení vojsk českých zemí v 16. století. HaV 1970. s. 49 – 73. WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a 15. století*. Praha, 1906. JANÁČEK, Josef. *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*. Praha, 1955.

¹⁹⁸ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 128.

¹⁹⁹ TAMTÉŽ.

²⁰⁰ TAMTÉŽ. s. 129 – 132.

²⁰¹ TAMTÉŽ. s. 131.

královských panství, aby nechali uvěznit všechen lid, který se vracel bez zbraní a pasů.²⁰² Povšimněme si, jak se tu mluví i o problému rozprodávání zbraní a vybavení. Nedivme se proto tak razantnímu zákroku ze strany komory, koneckonců to byly právě královské peníze, které všechno vybavení zaplatily, a předpokládalo se, že po tažení se opět uloží do skladů a zbrojnic pro další použití. Vraccující se kolony lidu z Uher, ale neměly jinou možnost, než rozprodat věci, aby se mohly zdárně dostat domů, neměly nad sebou vyšší autoritu, která by jim v tom zabránila. Pokud je vojsko neudrží ve svém středu a organizovaně se nestáhne zpět do Čech, s patřičným zásobováním samozřejmě, nelze očekávat, že se všechno vybavení a výzbroj dostane zpět na panství. Bohužel zemská hotovost vedená Petrem Vokem nedokázala zabránit rozkladu sebe sama.

Situaci ve vojsku dobře vystihuje zpráva Jana z Hrabatic české komoře, ve které hlásil, že většina mužstva z královských panství i šlechty se už dávno rozběhla. Velitel Petr Vok byl velmi rozezlen, že někteří z pánů rozpustili své oddíly bez řádného povolení a hodlal prý celou věc vyšetřit.²⁰³

V prvních dnech měsíce října se v celém Českém království množila hlášení z jednotlivých panství o lidech, kteří se vraceli z Uher. Místní správci a hejtmani se pak dotazovali, jak mají vlastně zakročit. Množily se ztráty vybavení, které bylo rozprodáno a také přichází i spousta odvedenců, kterým byl zaplacen žold ještě na další dva měsíce.²⁰⁴ Možnost vězení byla ale jen dočasná, protože náklady na výživu vězněných byly velmi vysoké a vrchnosti ani správcům se nechtělo po ztrátě drahého vybavení vynakládat další sumy na nic neřešící věznění.²⁰⁵ Vrchnosti i panovníkovi tak ve většině případů nezbylo nic jiného, než se smířit se ztrátou. Ekonomická zátěž na jednotlivé účastníky za celou dobu tažení byla vskutku enormní, samotná česká komora se nesmírně zadlužila a nebyla schopna včas splácet své pohledávky. Musela pak své věřitele žádat o prodloužení splatnostní lhůty.²⁰⁶ Také města musela sáhnout hluboko do svých kapes a nevyhnula se zadlužení.²⁰⁷

²⁰² LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 132.

²⁰³ TAMTÉŽ. s. 130.

²⁰⁴ TAMTÉŽ. s. 132 – 136.

²⁰⁵ Zprávy o počtu vězněných jsou opravdu vysoké, v některých případech i několik desítek, viz LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 132 – 136.

²⁰⁶ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 139.

²⁰⁷ PICKOVÁ, Věra. *Nucený úvěr českých měst a války v Uhrách v 16. a na počátku 17. století*. Historie a vojenství. 1963. s. 969 – 1004.

Koncem října již bylo jasné, že se osmanské vojsko stáhlo na jih. Větší vojenské operace už neprobíhaly a nejvyššímu veliteli nad českou zemskou hotovostí, která se mezitím rozpadala pod rukama, nezbylo nic jiného, než ji dne 3. listopadu rozpustit.²⁰⁸

Zemská hotovost vypravená z Českého království roku 1594 trpěla od začátku samými potížemi. Od pomalého vyzbrojování oddílů z jednotlivých panství, přes jejich vypravování a zdlouhavé mustrování ve Znojmu až po nízkou morálku mužstva, pochybnosti o správnosti tažení na straně vrchnosti. V neposlední řadě nedostatečné zásobování a vyplácení vojska a velmi nepevné velení. Přes velké ekonomické zatížení Čech se nepodařilo vydržovat vojsko, které by bylo bojeschopné.²⁰⁹ Hotovost roku 1594 nejlépe ukázala, problémy a neefektivitu tohoto systému, který přesto přežívá až do období stavovského povstání.

4.3 Zemská hotovost v konečné fázi patnáctileté války

4.3.1 Fiasko svolávání 1595 – 1596

Rok 1595 znamenal pokračující válku s Osmany. Předešlé léto neskončilo příliš dobře pro císařskou stranu, neslavné bylo i zapojení české zemské hotovosti a byla ztracena pevnost Ráb.²¹⁰ Bylo zapotřebí s tímto špatným stavem něco udělat. V rámci zemí Koruny České se v rozmezí od 10. února do 17. března sešel k rokování generální sněm.²¹¹

Z minulého roku vyšlo minimálně jedno ponaučení týkající se nedostatku střelného prachu (přesněji řečeno jeho základní složky – sanytru).²¹² Začal se uplatňovat královský monopol na výkup veškerého českého sanytru.²¹³ V součinnosti s českými úředníky a pražskými městy byla zajištěna dostatečná produkce této směsi.²¹⁴ Špatné zkušenosti v součinnosti jednotlivých vojsk Koruny vedly stavy k přesvědčení, že je nutné s tímto problémem něco udělat. Z tohoto důvodu se sešel generální sněm, na kterém se mělo dojít

²⁰⁸ PÁNEK, Jaroslav. Podíl předbělohorského Českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi. ČČH 1, 1989. s. 76.

²⁰⁹ TAMTÉŽ. s. 78 – 79.

²¹⁰ PAPROCKÝ Z HLOHOL, Bartoloměj. *O válce turecké a jiné příběhy. Výběr z Diadochu*. Praha, 1982.

²¹¹ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. IX., 1595 – 1599. Praha, 1897. s. 85 – 119.

²¹² Sanytr byl dobový výraz pro ledek.

²¹³ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. IX., 1595 – 1599. Praha, 1897. s. 20.

²¹⁴ PÁNEK, Jaroslav. Podíl předbělohorského Českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi. ČČH 1, 1989. s. 77 – 76.

k nějakým jasnějším pravidlům kolektivní obrany a dalšímu rozpracování myšlenky z předešlých schůzí o společné defensi.

Tento sněm v první řadě oprávil stará práva, která zamezovala táhnout se zemskou hotovostí za hranice Koruny. Z jednoho prostého důvodu, aby se dalo císaři najevo, že tažení do Uher minulý rok bylo učiněno pouze z vlastního přesvědčení stavů, dobrovolnosti a lásky k panovníkovi. Nikdo je však k tomuto aktu nemohl nutit, pokud se tak sami nerozhodly. Dále jasně deklarovaly, že pokud dojde k vyzdvižení hotovosti, má se ona turecká daň dát na udržování tohoto vojska. Po jednání s císařem došlo k rozhodnutí, že jednotlivé země budou udržovat žoldnéřské vojsko o celkové síle 5 600 jezdců a 11 000 mužů pěchoty.²¹⁵ Poté se pozornost sněmu obrátila na samotnou hotovost, tedy její mustrování. V každém krajském centru měla proběhnout přehlídka k 8. květnu. Všichni měli opět povinnost podle starého šacuňku z roku 1557 postavit z 5 000 kop grošů českých vlastněného majetku jednoho koně a dobře ozbrojeného jezdce.²¹⁶ Dále ze všech usedlých mustrovat každého třicátého poddaného. Kvůli problémům při vyhledávání dotyčného šacuňku z minulých let, měl být do všech krajů včas odeslán.

Pokud se pozorně podíváme na jednotlivé body, je podivuhodné, že nedošlo k žádným zásadním změnám ohledně fungování zemské hotovosti. Bylo dohodnuto, kolik má každá země udržovat žoldnéřů, byly schváleny berně a vůbec všechny možné sbírky, ale vůbec nedošlo na kritické zhodnocení tažení z roku 1594. Jediné, o co se stavy dobře postaraly, bylo připomenutí císaři, co všechno vlastně nemusí dělat, a to, co udělaly, bylo jen z jejich vlastní vůle. Přitom každý měl ještě v živé paměti rozklad vojska u Prešpurku. Finanční zatížení a úvěry, které tažením vznikly, byly z velké části nesplaceny.²¹⁷ Jedinou chvályhodnou věcí bylo nařízení krajských mustruňků, kde by se obnovila teoretická připravenost hotovostních oddílů a také z důvodu, aby byla vrchnost donucena doplnit výzbroj a výstroj pro pěchotu a jezdce po tažení z roku 1594. Pokud se ještě vrátíme k pěchotě, můžeme usoudit, že počet „každý třicátý“ je velmi málo na nějaké budoucí tažení. Tato skutečnost spíše vypovídá o tom, že zmustrování pěší jsou bráni už jen jako záloha.

²¹⁵ Největší zatížení padlo samozřejmě na Čechy, na které připadlo 1 600 jízd a 5 000 pěšáků, Morava měla obstarat 2 000 jezdců (reálně však šlo o 1 500 jezdců) a 2 000 pěchoty a Slezsko s oběma Lužicemi 2 000 jízd a 3 000 pěšáků. K dohodě však nakonec nedošlo. Vojsko mělo být dislokováno na neklidné uherské hranici, viz Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. IX., 1595 – 1599. Praha, 1897. s. 119.

²¹⁶ K výzbroji viz kapitola Výzbroj a výstroj.

²¹⁷ Komora byla dlužna velkému množství důstojníku, např. vyplacení některých podvelitelů sloužících pod Petrem Vokem došlo až roku 1595 – LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 146.

Následující rok 1596 znamenal stejné požadavky od císaře stavům jako rok minulý. Válka v Uhrách stále pokračovala a panovník potřeboval na další sezónu nové vojsko. Obecní sněm zahájený dne 14. února a ukončený 13. března měl dojít k rozhodnutí, jaké požadavky císaři schválí. V průběhu jednání se objevil zajímavý návrh od jistého Dětricha ze Švendy, který navrhoval, aby žoldnéřské pluky, které se najímají za české peníze pro císaře, byly zformovány do jednotného vojska pod jedním českým velitelem. Pro tuto funkci by se podle něj hodil jedině Petr Vok z Rožmberka.²¹⁸ Tato teze nebyla nicméně přijata a systém jednotlivých pluků, přiřazovaných podle potřeby různým armádám, se zachoval. Sněm postupoval stejně jako v předchozích letech a schválil stanovené berně i výši placeného vojenského kontingentu.²¹⁹

Špatně se vyvíjející události na tureckém bojišti donutily Rudolfa II. vydat dne 26. července do všech krajů Českého království mandát o zemské hotovosti.²²⁰ Pro případ potřeby měl tedy císař alespoň teoreticky část oddílů zemské hotovosti připravenou v krajích. I když ne všichni byli přesně obeznámeni s obsahem mandátu, křivoklátský hejtman poslal české komoře dotaz poté, co ho zastihl královský posel dopis, ve kterém se ptal, zda má opět zmustrovat desátého člověka z poddaných jako r. 1594 a má-li opatřit pro vybrané lidi vojenské potřeby, neboť tenkrát skoro nic z Uher domů nepřinesli.²²¹ Komora mu obratem odpověděla, ať vydrží do rozhodnutí sněmu a zaopatří se nutným vybavením a výzbrojí.²²² Druhý obecní sněm v pořadí v tomto roce byl svolán a mělo se zde jednat o dalším zapojení království do války proti Osmanům. Tento sněm se konal poměrně pozdě, teprve ve dnech 11. až 19. září, nicméně schválil svolání zemské hotovosti podle tradičních pravidel, tedy z 5 000 kop českých grošů vyzbrojit jezdce s koněm a tentokrát každého dvacátého muže jako pěšího a z měst kromě stejného pravidla pro jezdce také každého patnáctého pěšího. Bylo přidáno nařízení, které stanovilo ke každým šesti jezcům potřebu přidat jednoho člověka z panského nebo rytířského stavu.²²³

Se začátkem mustrování začaly obvyklé problémy, kromě již tradičního zpoždění se někteří správci a hejtmani začali na komoře dotazovat, kolik mají vypravit lidí. Například

²¹⁸ Celý text viz Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. IX., 1595 – 1599. Praha, 1897. s. 239 – 240.

²¹⁹ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. IX., 1595 – 1599. Praha, 1897. s. 254 – 276.

²²⁰ Tento akt ustanovený na sněmu roku 1588 dovoloval císaři zaktivizovat jednotlivé kraje, které pak měly povinnost vyzdvihnout z každých 5 000 kop českých grošů jednoho jezdce a jednoho pěšáka v pohotovosti. Viz podkapitola Koncepce společné obrany, pro detailnější rozběr mandátu viz podkapitola Příprava na válku s Turkem.

²²¹ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 206.

²²² TAMTÉŽ. s. 206.

²²³ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. IX., 1595 – 1599. Praha, 1897. s. 320 – 330.

hejtman křivoklátského panství položil otázku, kolik jezdců má vlastně vypravit, když do Uher roku 1594 se jich vystrojilo deset.²²⁴ Je velice zvláštní, proč vlastně vznesl tento dotaz. Pravidlo, že z 5 000 kop českých grošů se vyzbrojoval a vypravoval jeden kuň s jezdcem, tu bylo v nezměněné podobě minimálně od roku 1586. Navíc jak sám přiznal, v minulém tažení bylo potřeba deset jezdců.²²⁵ Nicméně ne všechny přípravy šly takto špatně, hejtman kolínského panství splnil všechny požadavky. Jeho panství mělo přichystané čtyři koně s jezdci i příslušný počet pěších, suknic pro muže byl dostatek a dokonce stan i vůz z minulého tažení.²²⁶ Stejně tak na tom byla i panství Dobříš, Brandýs či Přerov. Nečekaný problém musel řešit správce Lysé Václav Zálužský z Vostroskal, který svůj oddíl již dal zmustrovat: „...lidé se k mustrunku oblékli do nových šatů a své staré rozprodali, budou-li v nových oděvech pracovati, záhy se pokazí.“²²⁷ Lidé si nejspíš vysvětlili půjčení šatů po svém a rozhodli si je ponechat. Jednotlivá panství byla mnohem lépe připravena než roku 1594 a zpoždění ke krajským mustruňkům nebyla také tak velká.²²⁸ Co se ale objevuje jako zásadní problém, je nechuť tyto oddíly dále udržovat. Po nutném přivedení mužstva na přehlídku se až příliš často objevují dotazy a přesvědčení, že bude lepší vojáky zase rozpustit a vyčkat, s jakým nařízením přijdou úředníci a panovník.²²⁹

Císař Rudolf II. vydal nařízení dne 26. září, ve kterém se již dožadoval zemské hotovosti. Turecký nepřítel ležel v té době u Szolnoku a nebylo jasné, kam se s vojskem vydá. Potencionálním cílem mohla být i Morava a proto panovník apeloval na stavy, aby byla hotovost připravená podle pokynů k hlavnímu mustruňku.²³⁰ Nebezpečí bylo podle císaře tak veliké, že ještě 4. října znovu apeloval do všech krajů, aby byly přehlídky řádně drženy a každý dostal své povinnosti. Bylo dáno všem na vědomí, že všechny krajské přehlídky musí být vykonány do 24. října a po tomto datu budou vydány další instrukce, kam bude vojsko táhnout.²³¹

²²⁴ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 206.

²²⁵ Pravděpodobně se jednalo o zdržovací taktiku.

²²⁶ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 207.

²²⁷ TAMTÉŽ. s. 208.

²²⁸ Oddíly byly i lépe zaopatřeny například vozy, nutnými na přepravu zásob proviantu a munice. Také polních stanů byl dostatek. Vybavenost oddílů hned z počátku tažení byla alespoň po této stránce jistě lepší než roku 1594.

²²⁹ Například na Poděbradech si stěžují na nemalé výlohy k vydržování mužů a poukazují na skutečnost, že by bylo lepší je prozatím propustit. V Kolíně oddíl hotovosti již rozpustili a byl by prý velký problém je dát opět dohromady, viz LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 207.

²³⁰ TAMTÉŽ. s. 206.

²³¹ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. IX., 1595 – 1599. Praha, 1897. s. 333 – 334.

Dne 24. října vydal císař mandát, ve kterém nařizoval všem oddílům zemské hotovosti, aby se odebraly k velkému mustruňku do Znojma. Osmanská vojska ani na podzim nezanechala svých bojových akcí a ohrožovala svou blízkostí Moravu, proto se nejpozději do čtyř týdnů od vydání mandátu muselo shromáždit celé vojsko, které mělo posléze táhnout opět do Uher.²³²

Počet nařízení a mandátů o hotovosti překročil únosnou mez a začalo docházet k velkým zmatkům. V Žateckém kraji došlo například k situaci, kdy mustrheři poslali všechny shromážděné zpět na jejich panství, protože v aktuálních rozkazech nebyla ani zmínka o krajském mustruňku.²³³ Po tomto incidentu se množily zprávy v české komoře od hejtmanů a správců královských panství z tohoto kraje, co mají vlastně dělat, zda znovu odtáhnout na přehlídku do Žatce, nebo se rovnou dostavit na generální shromáždění ve Znojmě.²³⁴ Jasně nebylo ani v otázce žoldu, na jak dlouho měli být vůbec muži zaplacení, když to ani jeden z mandátů či nařízení neřešil. Tyto problémy byly také často odesílány na českou komoru a nutno říct, že ani komora sama si s tímto úkolem nevěděla rady.²³⁵

Jak úspěšně probíhalo mustrování v jednotlivých krajích, lze velmi dobře zjistit z otevřeného listu panovníka všem stavům Českého království z dne 5. listopadu: „...*jeden každý, kterýž jest se předešle k mustrunku nevypravil, shotovovic se bez meškání s počtem svých jízdních i pěších, což na koho podle uložení sněmovního přijde...*“²³⁶ Situace byla opravdu žalostná, velká část stavů dorazila k přehlídce s menším počtem lidu, než jim předepisovalo nařízení a ještě ke všemu nedostatečně vybavenými a vyzbrojenými. Stavové si většinou stěžovaly na nedostatek času. Rudolf v dopise důrazně apeloval na všechny, aby se na přehlídky se svými lidmi vydali a nijak se nevymlouvali. Dále musel ustanovit nové krajské mustrhery, kteří ho měli informovat o plnění této výzvy.²³⁷

Vyhlášením zemské hotovosti roku 1596 se žádné jednotky pro tažení do Uher nezískaly a tato snaha skončila naprostým fiaskem. Přes veškeré patenty, nařízení a sněmovní usnesení se oddíly hotovosti nebyly schopny v řádném počtu sejít. V časovém rozmezí od 19. září, respektive již od 26. Července, měla vrchnost, města a svobodníci povinnost vypravit své oddíly do Znojma k datu 24. listopadu. Jak vidno, tak apelování, vyhrožování ani sankce

²³² Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. IX., 1595 – 1599. Praha, 1897. s. 349.

²³³ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 209.

²³⁴ TAMTÉŽ. s. 209 – 208.

²³⁵ TAMTÉŽ. s. 205 – 210.

²³⁶ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. IX., 1595 – 1599. Praha, 1897. s. 350 – 351.

²³⁷ TAMTÉŽ.

nepřinutily většinu vypravit sebe ani své muže. Skutečnost, že se stavy nebyly schopny řádně sejít, dokazuje absolutní selhání systému zemských hotovostí tváří v tvář opravdovému válečnému konfliktu.

4.3.2 Zemská hotovost v posledních letech války a vpád Bočkajovců

Velký neúspěch při pokusu vypravit zemskou hotovost minulý rok a stále pokračující krutá válka s Osmany vedla císaře k myšlence opět svolat generální sněm na rok 1597. Ten se měl opět poprat s palčivými otázkami kolektivní obrany zemí Koruny české, zemských hotovostí a v neposlední řadě finančního příspěví na probíhající válku. Bohužel na otázku zemských hotovostí nepřišla řeč. Císaři byl opět schválen příslušný počet berní, které měly financovat nákladnou válku s Turkem.²³⁸ Je zarážející, že nedošlo alespoň k dílčím úpravám systému zemských hotovostí, pokud si připomeneme pozdě vypravenou, nedobře vyzbrojenou a ani nezasahující hotovost z roku 1594, problémové svolávání roku 1595 a konečně fiasko při svolávání hotovosti roku 1596. Pokus o nová jednání byl učiněn ještě jednou ze strany panovníka, který svolával stavy jednotlivých zemí na společná jednání o defensi na den 18. června, k žádným jednáním ale nakonec nedošlo.²³⁹

Roku 1598 byla císařskými vojsky znovudobyta pevnost Ráb. Válečné události na uherské frontě podle panovníka vyžadovaly připravenost zemského vojska, a tak došlo na českém obecném sněmu k přípravě na vyhlášení hotovosti v nezměněných pravidlech jako v letech předešlých. Tedy z každých 5 000 kop českých grošů bylo nařízeno vypravit jednoho koně a vyzbrojeného jezdce. Každý dvacátý usedlý měl být řádně vyzbrojen poslán k přehlídce. Města měla povinnost vypravit každého patnáctého člověka, k tomu obvyklé povinnosti zásobovat střelivem. Ve všech krajích byli jmenováni mustrheři, kteří měli na povel konat přehlídky.²⁴⁰ Musíme si uvědomit, že nešlo o vyhlášení hotovosti, pouze se ujasňovala platná pravidla, požadavky na vrchnost a města a vybírali spolehliví lidé jako mustrheři.²⁴¹ Tedy jednalo se v podstatě jen o aktualizování požadavků, které měly být splněny v případě skutečného mobilizování hotovosti. Za celý rok však vyhlášení nedošlo.

²³⁸ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. IX., 1595 – 1599. Praha, 1897. s. 402 – 429.

²³⁹ TAMTÉŽ s. 437.

²⁴⁰ TAMTÉŽ.

²⁴¹ Pokud se podíváme pozorně, tak pravidla se příliš neměnily, alespoň co se týká počtu jezdců s předem stanoveného majetku. Toto pravidlo zůstalo platné v nezměněné podobě od roku 1588. A co se týká ostatním náležitostí, jedinou pohyblivou hodnotou byl počet pěších (na venkově i ve městech), který se měnil podle hrozby a účelu tažení.

Až do roku 1601 se pouze doplňovali lidé na místech mustherů, ale k žádné přípravě ani samotnému vyhlášení hotovosti nedošlo. Zájem panovníka i jeho generálů se až do této doby plně přesunul na využívání žoldnéřských oddílů a udržování pevnostních posádek. Zemská hotovost měla po svých „úspěších“ z předešlých let status jakési rezervní síly, alespoň to lze vyčíst ze svolávání hotovosti pouze v situacích krajně nepříznivých pro habsburský dům. Český zemský sněm, který se v lednu sešel, povolil panovníkovi na rok 1601 nebývale velkou sumu berní.²⁴² Celková částka odpovídala 1 milionů tolarů, samotný papežský nuncius při císařském dvoře se podívoval nad obnosem, který stavové schválili, a zaslal o tomto nečekaném panovníkově úspěchu zevrubnou zprávu do Říma.²⁴³ Mimo jiné se také zmiňuje o podmínce české reprezentace, kterou si u císaře vymínili. Jednalo se o 2 000 jezdců, kteří měli být z těchto peněz udržováni a pro bezpečnost českého království měli být dislokováni na levém břehu Dunaje.²⁴⁴ Tímto zvýšením výdajů na válku s Osmany a pojištěním se, že určitá část císařského vojska bude připravena bránit Čechy, můžeme vyčíst změnu postoje českých stavů k obraně jejich země. Pro stavovskou reprezentaci je tedy jednodušší (a možná i výhodnější) zvýšit finanční participaci české země na obraně před Turky, než *ad hoc* svolávat zemskou hotovost. Můžeme se tedy domnívat, že si stavy uvědomují neefektivnost systému zemské hotovosti, ale než aby se pouštěly do složité (a patrně i marné) reformy, raději se pojistí, aby k jejímu svolání vůbec nedošlo.²⁴⁵

Nicméně tento úmysl stavům nevyšel, neboť situace na uherském bojišti opět dospěla do bodu, kdy ohrožovala samotné království. Zprávy o možném nebezpečí přicházely již v dubnu, kdy dvorská válečná rada zaslala varování do Prahy o shromažďování tureckých oddílů, byly najaty další žoldnéřské oddíly a poslány do Uher.²⁴⁶ Ani tato pomoc však nezabránila Osmanům v úspěšném tažení. Po poradě panovníka s nejvyššími úředníky došlo dne 9. srpna 1601 k vyhlášení přípravy na zemskou hotovost. Opět se tedy jednalo pouze o upozornění do krajů, aby všichni z 5 000 kop českých grošů a 12 500 kop č. gr. na úrocích

²⁴² Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. X., 1600 – 1604. Praha, 1900. s. 167 – 194.

²⁴³ Podle tvrzení nuncia Spinelliho je částka schválená sněmem dvojnásobná oproti předešlému roku.

²⁴⁴ Dopis papežského nuncia – Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. IX., 1595 – 1599. Praha, 1897. s. 155.

²⁴⁵ Pokud se pozorněji podíváme na podmínku stavů ohledně 2 000 jezdců, kteří mají být umístěni pouze na levém břehu řeky Dunaje, aby byli lépe připraveni chránit České království, musíme dospět k závěru, že se jedná o poněkud nešťastné řešení, alespoň co se týká vojenského hlediska. Je pochopitelné, že stavům šlo především o obranu jejich země, ale pokud si představíme uherské bojiště, které je do značné míry ohraničeno Dunajem, takže se velmi razantně omezuje pole působnosti této jezdecké jednotky. Císařští generálové tedy s tímto oddílem můžou počítat pouze jako s obrannou jednotkou, která bude zastavovat průlomy na bojišti. O to stavům jistě šlo, ale pokud je jednotka nebo velitel omezen takovými restrikcemi, nemůže se plně využít potenciál a iniciativa případného velitele. Touto geopolitickou a v podstatě defenzivní podmínkou se čeští stavové vlastně sami odsoudili k možnosti průniku nepřítele na území Koruny.

²⁴⁶ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 217.

vystrojili a připravili veškeré předepsané vybavení, vstroj a výzbroj pro jednoho jezdce s koněm. Dále bylo požadováno vyzbrojení každého dvacátého muže na venkově a patnáctého ve městě. Císař spolu s úředníky by v případě potřeby vydali nařízení ke konání krajských mustrůnků, k tomu však již nedošlo. Jednotlivá panství tuto výzvu přijala, ale připravila se takříkajíc napůl. Například hejtman brandýského panství nakoupil a opravil vše potřebné vybavení, ale koně jen zamluvil a měl v plánu ho zakoupit jen v případě skutečného vyhlášení hotovosti.²⁴⁷ Obdobně se tak dělo i na panství chlumeckém, dobříšském, pardubickém a dalších.²⁴⁸ Všechny tyto přípravy měly společné značné zpoždění, s nařízenými opatřeními se tedy opět nijak nespěchalo. Již koncem září však bylo jasné, že zemská hotovost svolána nebude a tak se také stalo.

O rok později k vyhlášení zemské hotovosti došlo, nejprve bylo dne 22. července roku 1602 vydáno stejné nařízení o přípravě jako v roce minulém a již 27. července byla hotovost skutečně ve všech krajích zmobilizována.²⁴⁹ Pravidla pro postavení jezdců i pěchoty zůstala stejná a podle nařízení měly být všechny krajské mustrůnky vykonány do 14. srpna.²⁵⁰ Už v přípravném období, tedy mezi 22. a 27. Červencem, docházelo k preparacím a dokonce i k apelům na vrchnost, aby se opravdu řádně připravila.²⁵¹ Musíme objektivně říci, že vrchnost i správci postupovali tentokrát mnohem zodpovědněji než v jiných letech a byly houfně zakupovány a opravovány zbraně, zbroje, sedla, atd.²⁵² V období těchto příprav se však rozmohl nešvar obcházet sněmovní nařízení o vypravování koní. Docházelo k situacím, kdy vrchnost i správci jednotlivých panství si koně na mustrůnk pouze vypůjčovali, nebo jen zamlouvali, aby nemuseli tato zvířata kupovat a nákladně živit.²⁵³ Císař Rudolf naléhal na stavy, aby celou hotovost,²⁵⁴ nebo alespoň její část rychle vypravili do Uher. Válečné dění v Uhrách záhy ukázalo, že se země Koruny měly opravdu čeho bát. Dne 14. září padla pevnost Stolničný Bělehrad a Osmané začali postupovat hlouběji do císařského území. Po této události začaly panovat velké obavy o bezpečnost Moravy, neboť Turci mířili k Novým Zámkům, odkud mohli podnikat kořistnické výpady na územní markrabství. Arcikníže Matyáš, který byl znovu uveden do funkce vrchního velitele na uherském bojišti, tlačil na

²⁴⁷ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 222.

²⁴⁸ TAMTÉŽ. s. 222 – 223.

²⁴⁹ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. X., 1600 – 1604. Praha, 1900. s. 337 – 343.

²⁵⁰ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 233.

²⁵¹ TAMTÉŽ.

²⁵² TAMTÉŽ. s. 233 – 239.

²⁵³ TAMTÉŽ. s. 234, 238.

²⁵⁴ Císař si dále stěžoval na liknavost stavů při mustrůnkách a úpěnlivě se dožadoval dalších peněz na najmutí nových žoldněrských oddílů – Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. X., 1600 – 1604. Praha, 1900. s. 352 – 353.

Rudolfa, aby došlo k nasazení české i moravské zemské hotovosti.²⁵⁵ K tomu však nikdy nedošlo a již 26. září přišel rozkaz z české komory do královských panství, aby byl zmustrovaný lid ve vší tajnosti propuštěn, koně prodány a vojenské potřeby spolu s oblečením uloženy k pozdější potřebě.²⁵⁶ Což je pozoruhodné, když si uvědomíme, že oficiální rozkaz z nejvyšších míst k rozpuštění hotovosti ještě nepřišel. Takže v tomto případě šlo vlastně o nezákonný akt, který však ušetřil panovníkovi nemalé prostředky.

O další hotovosti bylo jednáno až roku 1604. Zprávy z Uher hovořily o velké turecké armádě táhnoucí na císařské země a Rudolf reagoval spolu s nejvyššími českými úředníky vyhlášením přípravy na zemskou hotovost, a to dne 2. července. O sedm dní později došlo k jejímu vyhlášení podle stejných parametrů jako roku 1601²⁵⁷ a krajské mustruňky se měly konat dne 11. srpna.²⁵⁸ Stavby reagovaly i na tuto povinnost poněkud chladně, nicméně krajské přehlídky proběhly, ale hotovost jako celek vypravená nebyla.

Roku 1605 vypuklo v Uherském království tzv. Bočkajovo povstání a oddíly tohoto maďarského velmože začaly pronikat i na Moravu.²⁵⁹ Markrabství se tak po dva roky muselo potýkat s těmito pustošivými hordami a v této situaci bylo jen logické, že se do obrany zapojilo i České království. Již počátkem měsíce února, kdy nepokoje eskalovaly, měla česká stavovská obec zájem na uklidnění situace v Uhrách a navrhla, aby se v nadcházejícím sněmu jednalo o vyslání vojenských jednotek do této oblasti.²⁶⁰

Na sněmu konaném ve dnech 4. až 19. února byla opět delegována pravomoc vyhlásit zemskou hotovost na panovníka spolu s nejvyššími úředníky. Co se týká vypravování jezdců a pěších, byla ustanovena stejná pravidla jako roku 1601. Od měsíce dubna do května probíhaly rozhovory mezi českými stavy a císařem o rozsahu zemské hotovosti a jejího udržování. Moravané mezitím žádají Čechy o pomoc při střežení hranice s Uhry, kde se sbíralo velké vojsko bočkajových hajduků. Dne 5. května byla vyhlášena zemská hotovost každého dvacátého muže, patnáctého ve městech a z každých 5 000 kop českých grošů musel být vyzbrojen jeden jezdec a koněm. Ke každým deseti jezdcům měla být navíc přiřazena

²⁵⁵ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 239 – 240.

²⁵⁶ TAMTÉŽ, s. 241.

²⁵⁷ Všichni z 5 000 kop českých grošů a z 12 500 kop č. gr. na úrocích měli povinnost vypravit jednoho koně s vyzbrojeným jezdcem. Dále bylo požadováno vyzbrojení každého dvacátého muže na venkově a patnáctého ve městě.

²⁵⁸ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. X., 1600 – 1604. Praha, 1900. s. 627.

²⁵⁹ K povstání Štěpána Bočkaje např. KAMENÍČEK (ed.): *Prameny ke vpádům Bočkajovců na Moravu a k ratifikaci míru vídeňského od zemí Koruny české*. Praha, 1894. TÝŽ: *Vpády Bočkajovců na Moravu a ratifikace míru Vídeňského od zemí Koruny české roku 1605 – 1606*. ČČM 68, 1894.

²⁶⁰ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. XI., I. část, 1605. Praha, 1954. č. 16.

jedna osoba panského, nebo rytířského stavu.²⁶¹ Česká komora velmi naléhala na všechny správce a hejtmany, aby svoje oddíly řádně vyzbrojili a vybavili, neboť se bylo velice pravděpodobné, že budou hned po mustruňku odesláni do Uher.²⁶² Při těchto přípravách doplatila velká část vrchnosti na svou spořivost, neboť v předešlých letech neměla k dispozici koně pro své jezdce, ale pouze si je půjčovala na dobu přehlídky. Zprávy o tom, že se opravdu potáhne do války, se velkou rychlostí šířily do všech koutů království a jednotlivá panství musela ve velké rychlosti nakupovat tolik potřebné koně.²⁶³ I přes tyto komplikace probíhaly přípravy poměrně rychle a první panství byla připravena již v první půli měsíce května.²⁶⁴ Na první pohled je poznat, že přípravy byly prováděny s mnohem větším nasazením a zodpovědností. Přeci jen posílat vojsko do dalekých Uher je něco jiného, než vypravovat vojáky na obranu vlastního území. I když byla některá panství vyzbrojena rychle a mužstvo se včas a v pořádku dostavilo na přehlídku, byla zpoždění a nedůslednost při vypravování zcela běžná.²⁶⁵

Velkým problémem bylo sehnat dostatek šlechticů k jezdeckým útvarům, jelikož nikdo z nich neměl zájem sloužit za tak malý plat.²⁶⁶ Obecně se dá říci, že šlechta příliš nevyhledávala službu při zemské hotovosti, ať již z důvodu finančních, kde perspektiva důstojnického i vyššího velitelského platu nebyla příliš vysoká. Dalším důvodem byl kariérní růst, kterého se ve vojsku zemské hotovosti také příliš nedostávalo, protože vojsko tohoto typu bylo svoláno jen na určitý (většinou poměrně krátký) čas a poté rozpuštěno a stejným způsobem zanikla i důstojnická hodnost. Z těchto důvodů byla kariérní strategie šlechty zcela jiná a můžeme říci, že většina těch, kteří si zvolili vojenskou dráhu, vyhledávala svou seberealizaci především v císařských službách u profesionálního vojska v nekonečném konfliktu s Osmanskou říší, kde vidina zisku, prestiže a uznání byla jistě mnohem větší. Díky těmto příčinám byla větší část válečnické šlechty ve službách císaře v Uhrách a pro vojsko zemské hotovosti se nedostávalo schopných a zkušených velitelů.²⁶⁷

²⁶¹ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 281.

²⁶² TSMTEŽ. s. 282.

²⁶³ TAMTÉŽ. 282 – 283.

²⁶⁴ Například panství Poděbrady, Chlumeck či Pardubice - LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. 283 – 284.

²⁶⁵ Pokud však porovnáme jednotlivé přehlídky hotovostí, byla tato z roku 1605 zcela jistě jedna z těch rychlejších a úspěšnějších.

²⁶⁶ Vrchnost stanovovala sama výši platu pro tyto, řekli bychom dnes poddůstojníky. Průměrná výše žoldu činila asi 12 zlatých měsíčně - LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 285.

²⁶⁷ PÁNEK, Jaroslav. *Podíl předbělohorského Českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*. ČČH 1, 1989. s. 72 – 73.

Na přelomu května a června byla většina jednotek již zmustrována, i když se přehlídky nevyhnuly komplikacím, například abatyše kláštera sv. Jiří na Pražském hradě Žofie Albinka z Helfenburku, musela velmi důrazně pokárat své poddané, že „*postavili k mustruňku lidi tak neschopné, že byl uznán toliko jediný ze všech.*“²⁶⁸ V atmosféře velkého napětí a strachu z dalších vpádů Bočkajovců se Praze konal ve dnech 1. až 14. června sněm, který měl České království lépe připravit na hrozbu od uherských hajduků. Stavby mimo jiné odsouhlasily, že kromě již vyzdvižené hotovosti, se vojsko doplní o další oddíly, aby jeho celkový stav činil každého desátého člověka. Dále byl zvednut požadavek na jízdu, kde bylo nutno z každých 5 000 kop českých grošů postavit ne jednoho, ale dva jezdce s plným vybavením.²⁶⁹ Teoretická velikost vojska tak vlastně odpovídala hotovosti z roku 1594 a v počtu jezdců jí dokonce převyšovala. Jistě si tedy každý dokáže představit, jak velký strach vyvolávaly nájezdy Bočkajových jednotek na Moravu, které pro mnohé znamenaly jen předzvěst daleko silnějšího útoku tureckých armád. Po velice dlouhé době bylo přímo ohroženo samotné soustátí zemí Koruny české a stavovská reprezentace byla připravena tomuto nebezpečí čelit.

Oddíly již zmustrované zemské hotovosti dostaly instrukce se nejpozději do 20. června dostavit do Brna, odkud by se dále pokračovalo v kampani podle potřeby. Jednotky, které byly vystrojeny na základě rozhodnutí červnového sněmu, se měly dostavit do Brna hned, jakmile to bude možné. Nečekané zvýšení limitu vojska způsobilo očekávané problémy, nedostávalo se zbraní, šatstva, peněz na žold apod. Například na zbirožském panství se z důvodů zvýšeného stavu pěchoty nedostávalo ručnic a koní, místní úředník tak zažádal o instrukce, co má vlastně dělat.²⁷⁰ Další překvapený úředník se objevil na Kolínsku, peníze v tu chvíli na potřebné vybavení neměl žádné a poprosil tedy o možnost půjčky ze sirotčích peněz.²⁷¹ Na pardubickém panství byla situace ještě kritičtější, nedostávalo se absolutně ničeho. První výprava byla do Brna poslána řádně vybavená, ale pro další oddíly nebyl dostatek koní, zbrojí, helmic, zbraní ani oblečení. Žel bohu nebyly ani peníze, za které by se tyto věci mohly koupit.²⁷²

Zatímco se v Čechách „prali“ s dalším vyzbrojováním druhé části zemské hotovosti, ta první, tedy již zformované vojsko, ležela tou dobou u Brna a chystala se na postup ke Strážnici. Arcikníže Matyáš žádá po českém vojsku postup na Nové Zámky, které obléhal

²⁶⁸ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 285.

²⁶⁹ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. XI., I. část, 1605. Praha, 1954. č. 90.

²⁷⁰ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 289.

²⁷¹ TAMTÉŽ. s. 291.

²⁷² TAMTÉŽ.

nepřítel s 6 000 muži.²⁷³ Česká zemská hotovost spolu s moravskou společně oblehly Strážnici, která byla toho času v držení Bočkajovců a společnými silami ji dobyly.²⁷⁴ Tímto aktem skončila angažovanost české zemské hotovosti, která již dále nezasahovala a v říjnu byla rozpuštěna. Jednotky vracející se domů byly opět jen z poloviny vybaveny, než v den kdy byly odeslány na Moravu. Obzvláště u pěchoty docházelo k velkému rozprodávání zbraní a helmic.²⁷⁵ Značné části mužů byly zbraně odebrány samotnými Brňany, kteří byli instruováni od mustherů vyměnit ručnice a halapartny za oštěpy.²⁷⁶

Nasazení hotovosti na Moravě ukázalo klady, ale také limity tohoto vojska. Především se jasně ukázalo, že pokud je hotovost vůbec někde efektivně využitelná, je to na domácím území, se kterým jsou její vojáci spjati, a tím pádem je morálka mužstva na poměrně dobré úrovni. Takovéto vojsko je schopno vytlačit nepřítele z klíčových pozic a svou přítomností odrazuje od hloubkových průniků. Na druhou stranu se zemská hotovost nemohla utkat s nepřítelem typu Bočkajových hajduků v otevřeném boji a jednou provždy odstranit jejich hrozbu, jednoduše proto, že to chování a způsob boje lehkých uherských jezdců zkrátka nedovolí.²⁷⁷ Hotovost se skládala povětšinou z pěchoty a útvarů jízdy, které by se mohly s nepřátelskými jezdci dát do boje, bylo velmi málo. Nařízení o zvýšení počtu jezdců ve vojsku, byl krok správným směrem, jak se lépe bočkajovcům postavit. Nicméně toto rozhodnutí vyšlo stejně naprázdno, protože k přímému střetnutí vlastně nedošlo.

Začátkem roku 1606 se opět konalo jednání o defensi zemí Koruny české. Císař zde vystoupil s poměrně jasnými požadavky na jednotlivé země soustátí, podle kterých by každá z nich vydržovala určitý počet pěších a jízdních v poli. V tomto požadavku do jisté míry navazoval na jednání z roku 1585.²⁷⁸ Čeští i moravští delegáti souhlasili s počtem jízdy, ale místo žoldnéřské pěchoty navrhovali hotovost každého třicátého muže. Slezané zase přišli se stížností, že není v jejich silách vydržovat tak početné síly a navrhovali pouze jeden tisíc jezdců. Zajímavější je však názor slezských zástupců na hotovost každého třicátého muže, kterou nabízeli Češi a Moravané. Podle jejich mínění nemá selský lid zkušenosti a výcvik,

²⁷³ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 294 – 295.

²⁷⁴ Nepříteli se podařilo vyklouznout z obleženého města, aniž by mu v tom kdokoliv zabránil a moravský zemský hejtman dokonce zakázal pronásledování. Po tomto incidentu byl pro podezření ze zrady odvolán z funkce – MĚŠTĀNEK, Tomáš. *Poměry na Moravě na přelomu 16. a 17. století v období válek tureckých a povstání Štěpána Bočkaje*. Uherské Hradiště, 1997. s. 95.

²⁷⁵ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 299 – 300.

²⁷⁶ TAMTĚŽ. s. 299 – 301.

²⁷⁷ Výjimkou jsou jen případy, pokud si střetnutí samotní hajduci přejí, jako například bitva u Uherského Brodu.

²⁷⁸ Podle této proposice měli Čeští stavové vydržovat 3 000 jezdců a stejný počet pěchoty, Moravané 1 500 jezdců a stejně pěšáků, Slezané 2 000 jízdy a 1 600 pěších a Lužičtí 500 jezdců a stejný počet pěchoty. Působnost tohoto vojska měla být omezena pouze na obranu Korunních zemí.

aby byl ke skutečné potřebě a bylo by proto daleko výhodnější najmout profesionální pěchotu.²⁷⁹ Možná se na první pohled nezdá, že jde o něco důležitého, ale opak je pravdou. Jde tu vlastně o první oficiální zpochybnění bojových kvalit a obecně upotřebením oddílů zemské hotovosti. Můžeme si položit otázku, proč byla místo řádné pěchoty navržena pěchota zemské hotovosti. Podle mého názoru je odpověď vcelku jasná, císař Rudolf si od těchto dohod sliboval stále placené vojsko, které by měl po celý rok k dispozici pro jakoukoli frontu.²⁸⁰ Odpadly by tím starosti s problémovým vyplácením žoldu vojenským útvarům, neboť každá země by měla přesně stanovenou, kolik a jaké muže platí. Pro stavy to znamenalo jen další finanční zatížení, které si rozhodně nepřály, a navíc mělo být vojsko určeno jen k obraně území koruny, ne pro bojiště v cizích zemích, a tak se rozhodly prosadit do této koncepce pěší oddíly ze zemské hotovosti. Tehdy si již nikdo nedělal iluze o bojeschopnosti a užitečnosti těchto těles a bylo jasné, že tyto útvary se v žádném případě nehodí na tažení za hranice a stěží zvládnou naplnit svou funkci doma. Stavy se tak jednoduše chtěly pojistit, aby vojsko nemuselo táhnout do finančně nákladného angažmá za hranice a v nejlepším případě, aby nebylo vyzdvihnuto vůbec. Císař nejspíš úmysl česko – moravských stavů neprohlédl, protože jejich podmínky byl ochoten akceptovat, slezské však nikoli.²⁸¹ Závěr byl tedy takový, že na společné defensi se země Koruny české opět neshodly.

Naštěstí pro tyto země bylo se Štěpánem Bočkajem již v únoru uzavřeno příměří a dne 23. června podepsána mírová smlouva.²⁸² S Osmanskou říší obdobné rozhovory také probíhaly a nakonec byl i s „nenáviděným“ nepřítelem podepsán tzv. Žitvatorocký mír.²⁸³ Přesto všechny tyto pozitivní zprávy byla zemská hotovost přeci jenom svolána, ale z úplně jiného důvodu. Všechny ty mírové rozhovory znamenaly ukončení kontraktu s žoldněřskými jednotkami, které začaly na území Českého království plenit statky a vesnice, protože se jim nedostávalo dlužného žoldu.²⁸⁴ Císař, který neměl po vyčerpávající válce žádných peněz nazbyt, se rozhodl situaci vyřešit tak, že povolá zemskou hotovost, která tyto loupežné

²⁷⁹ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 312 – 313.

²⁸⁰ V tomto případě se jednalo zcela očividně o bojiště s „dědičným nepřítelem celého křesťanstva“ Turkem v Uhrách.

²⁸¹ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 313.

²⁸² Tzv. Vídeňský mír, díky kterému získal Bočkaj Sedmíhradsko a další území v Uhrách, uherské šlechtě byla potvrzena její politická privilegia a náboženská svoboda. *Vpády Bočkajovců na Moravu a ratifikace míru Vídeňského od zemí Koruny české roku 1605 – 1606*. ČČM 68, 1894. s. 534 – 556.

²⁸³ Ten oficiálně ukončil dlouhou patnáctiletou válku. Rudolf II. však odmítl oba tyto míry ratifikovat (uzavřeny byly jeho bratrem Matyášem), což nakonec vedlo k roztržce uvnitř habsburského domu. JANÁČEK, Josef: *Rudolf II. a jeho doba*. Praha 2003. Dále BŮŽEK, Václav (ed.): *Ein Bruderzwist im Hause Habsburg (1608 – 1611)*. OH 14, 2010.

²⁸⁴ Při rozpuštění profesionálních jednotek, se stalo pravidlem (a také nutností), aby jim byl vyplacen dlužný žold za dobu, co sloužily. Z prostého důvodu, pokud se jim peněz nedostalo, vybraly si ho na nevinném obyvatelstvu v okolí.

jednotky vyžene ze země.²⁸⁵ Vrchnost tedy musela opět vynaložit nemalé finanční prostředky, aby opět naplnila své prázdnotou zející zbrojnice. Nedostávalo se zbraní, zbrojí a především koní, problém byl také sehnat vůbec nějaké peníze na nákup nedostatků.²⁸⁶ Dne 1. června byla zemská hotovost skutečně vyhlášena a krajské mustruňky se měly konat 13. dne téhož měsíce. V jednotlivých královských panstvích byla taková nouze, že se někteří správci obraceli o pomoc přímo na komoru. Komora samotná neměla potřebné prostředky a tak radila žadatelům „*ať se o ně sám někde postará.*“²⁸⁷ Z problémů, které jsou nám známy, můžeme usoudit, že ani tato hotovost neměla valný úspěch a musela se sejít ve velkém nepořádku.²⁸⁸ Co by však mohlo podpořit tuto tezi, je skutečnost, že nedostatek zbraní byl například v královských panstvích tak akutní, že v měsíci listopadu objednala česká komora velkou zásilku zbraní z Norimberku.²⁸⁹ Tyto zbraně byly posléze distribuovány na panství podle aktuální potřeby.

Císař se tedy pokusil problém nedostatku peněz pro vyplacení žoldnéřů vyřešit vyhlášením zemské hotovosti, která by proti nim zakročila. Neuvědomil si však, že tím samým nedostatkem trpí i vrchnost a nemůže proto řádně dostát svým povinnostem.

4.4 Systém hotovostí v posledních letech své existence 1608 – 1620

4.4.1 Souboj dvou habsburských bratrů

Roku 1608 vykrytalizoval spor uvnitř habsburského domu mezi Rudolfem II. a jeho bratrem Matyášem. Výsledek byl takový, že se země Koruny české na nějaký čas rozštěpily, Čechy, Slezsko a obojí Lužice zachovali věrnost císaři Rudolfovi a Morava se přiklonila na stranu arciknížete Matyáše. V tomto zápase došlo i na vyzdvižení zemských hotovosti, které podporovaly své kandidáty.

Již dne 31. března roku 1608 přišlo do všech krajů obvyklé upozornění, že se mají všichni připravit na vyhlášení zemské hotovosti, která bude vyzdvižena podle pravidel roku 1605, tedy z každých 5 000 kop českých grošů jednoho řádně vyzbrojeného jezdce s dobrým

²⁸⁵ Patent císaře Rudolfa II. ze dne 6. května, kterým upozorňuje, všechny poddané o blížící se zemské hotovosti, viz LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 323.

²⁸⁶ TAMTÉŽ. s. 324 – 327.

²⁸⁷ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 328.

²⁸⁸ Zde se však pouštíme na tenký led, neboť tuto skutečnost můžeme jen odhadnout na základě fungování tohoto systému a ne mála příkladů z minulých let. Zkrátka informace o tomto mustrování a dalším nasazením chybí.

²⁸⁹ Částka, za kterou byly zbraně pořízeny dosahovala 21 000 zlatých – LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 337.

koněm.²⁹⁰ Jediným rozdílem bylo vyzdvižení každého desátého muže a navíc jednoho člověka z každého domu.²⁹¹ Všichni se měli povinnost řádně připravit, aby při dalším pokynu mohli okamžitě vytáhnout na určené místo.

Zajímavým faktem bylo, že česká komora začala přebírat některé starosti správců a hejtmanů jednotlivých panství. Předně se jednalo o zakupování a distribuce zbraní tam, kde chyběly.²⁹² Jestli tak bylo činěno kvůli výhodnějším nákupům většího množství militarií, či z čistě pragmatického důvodu předcházení zbytečného a předraženého nakupování jednotlivými úředníky, nebo prostého důvodu, aby k nákupům vůbec docházelo, zůstává nadále otázkou.²⁹³ Pravdou ale zůstává, že se jednotliví správci hlásili komoře o své požadavky a ta jim obratem preposílá zbraně.²⁹⁴ Je samozřejmé, že ani tento systém nebyl bezchybný a docházelo ke zpoždění dodávek, ale byl to určitý krok směrem k užitečné centralizaci.²⁹⁵

Dne 17. dubna komora informovala všechny správce a hejtmany, z důvodu změny požadavků na jednotlivce. Nové kvóty se razantně lišily od všech předešlých a dá se velmi dobře odhadnout, že nebezpečí pro České království (potažmo pro Rudolfa II.) bylo opravdu veliké. Bylo nařízeno, aby byl z každých 1 000 kop českých grošů postaven do pole jeden jezdec! Dále měl být vyzbrojen a vypraven každý pátý člověk.²⁹⁶ Pokud si uvědomíme, jaké problémy působilo vrchnosti a správcům vypravit „normální“ počty, tak si jistě dokážeme představit, jak muselo vypadat vyzbrojování tak mohutné síly, jako bylo zapotřebí roku 1608. Dostatek nebyl absolutně ničeho a hejtmané museli své lidi vyzbrojovat zrovna tím, co bylo po ruce. Například poděbradský hejtman vyzbrojil své lidi obstojnou směsicí zbraní, od klasických ručnic, halaparten, oštěpů, přes šavle, tesáky, až po železné cepy.²⁹⁷ V Nových Benátkách byla situace obdobná, nebyl dostatek ručnic a ani peněz na jejich nákup. Jistý

²⁹⁰ Stejná pravidla jako roku 1605 platila i pro města a svobodníky, viz podkapitola Zemská hotovost v posledních letech války a vpád Bočkajovců.

²⁹¹ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 350.

²⁹² Již roku 1606 nakoupila komora velkou zásilku zbraní, viz podkapitola X.

²⁹³ K problému nedostatku militarií ak nákupu výzbroje viz MUDRA, Miroslav: *Pražská zbrojnice ve 2. Polovině 16. a na počátku 17. století*. HaV 1957, č. 2. s. 247 – 258.

²⁹⁴ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 350 – 352.

²⁹⁵ Například Královédvorští, nebo Dobříští si stěžovali na nedodané zásilky z české komory – LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 352.

²⁹⁶ Nařízení dokonce hovořilo o tom, že čtyři osoby, které zůstanou doma budou vyživovat pátého, který je v poli. Dále ony čtyři osoby budou neustále v pohotovosti, neboť může dojít i na ně. Když se podíváme pozorněji na toto nařízení, nejde o nic menšího, než vyzdvižení celé mužské populace schopné nosit zbraň. Objektivním hodnocením dnešní doby musíme konstatovat, že se jedná o něco zhola nemožného, po organizační, materiální i finanční stránce tehdejších kapacit. Nicméně si můžeme udělat představu, v jak těžké až zoufalé situaci musel Rudolf II. být.

²⁹⁷ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 355.

úředník na panství Lysá hlásil komoře, že se jim nedostává zbraní, šatů a dalších vojenských potřeb.²⁹⁸ Opět se tu setkáváme s problémem sehnat dostatečný počet koní, jejichž potřeba je na tento rok pětinasobná. Dalším oříšek byl ve vypravení jezdců, kterých byl snad ještě větší nedostatek než samotných koní.²⁹⁹

Dne 28. dubna byli spatřeni jezdci arciknížete Matyáše v blízkosti Pardubic a nebezpečí přímého vpádu se tak stalo skutečnějším. Přípravy pokračovaly plným proudem a pro komorní panství byly dováženy zbraně dokonce až z Říše.³⁰⁰ Také docházelo k nákupům z pražské zbrojnice u kupce Werdemana, který byl poměrně dobře zásobený všelijakým druhem zbraní.³⁰¹ Náklady na vyzbrojení do té doby nevídané síly šly do astronomických výšin, jen vydržování pěšího lidu, oné nejlevnější síly, stálo vrchnost značné prostředky. Podle nařízení ale bylo nutné držet tyto muže v pohotovosti.³⁰²

Hotovost se ze všech koutů Čech pomalu stahovala ku Praze. Ve všech jednotkách byl velký nedostatek předepsaných zbraní a samotného střelného prachu. Pomalost některých oddílů byla taková, že je dříve dostihl Matyáš se svým vojskem a jednotlivé oddíly nařídil rozpustit.³⁰³ Ke shromáždění českého vojska u Prahy nakonec došlo, leč ve znatelně menším počtu, než Rudolf očekával, částečně to bylo způsobeno postupujícími vojsky jeho bratra, který tyto připravené jednotky okamžitě pacifikoval, k některým prostě nedošel potřebný příkaz včas v tom nastalém zmatku a velká část se nedostavila jednoduše kvůli přemrštěným nárokům samotného Rudolfa. Nebyly zbraně, zásoby, koně a v neposlední řadě tolik potřebné peníze na žold. Přes všechny tyto komplikace však dorážely další a další posily.³⁰⁴

Jak byla tehdejší hotovost připravená k boji, můžeme nejlépe demonstrovat na příkladu z kouřimského kraje, který toho času plenily oddíly Uhrů. Hejtmanům z bechyňského kraje byl vydán rozkaz, aby se s větší částí svých sil postavili a vyhnali nepřítel z Kouřimska. Vše dopadlo dle našeho očekávání, při spatření uherských jezdců se nezkušená a neukázněná

²⁹⁸ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 356.

²⁹⁹ TAMTÉŽ. s. 357.

³⁰⁰ Ostatně jako vždycky, když šlo o veliké zbrojení, které česká výroba nestačila pokrýt.

³⁰¹ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 370.

³⁰² TAMTÉŽ. 372.

³⁰³ K takovýmto situacím došlo například v Pardubicích, Kolíně, či v Brandýse nad Labem - LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 374, 379.

³⁰⁴ Pro srovnání svolávání zemské hotovosti v Opavském knížectví viz KOZÁK, Petr: *Zemská hotovost Opavského knížectví z roku 1608*. Opava, 2010.

pěchota dala na útěk. Jezdecké oddíly ze zemské hotovosti se držely poněkud lépe, ale nedokázaly odolat přesile a byly vrženy zpět. Uherští jezdci pak dále plenili kraj.³⁰⁵

Jak lze asi správně tušit, síla vojska složeného z oddílů zemské hotovosti spočívala spíše v odstrašení nepřítele díky vysokým počtům mužů. Bojová hodnota pěchoty byla takřka nulová, a co se týče její nedostatečné výzbroje, roku 1608 to byl ještě palčivější problém než kdykoli předtím, způsobený tak obrovskými požadavky ze strany ohroženého vladaře. Jezdectvo na tom bylo alespoň o trochu lépe, neboť samotná zbroj a vyvýšené sedlo dá člověku pocit větší důležitosti a sebevědomí. Pokud by se však dostali do střetu se zkušenými jezdeckými oddíly z Uher, kterých byl v Matyášově vojsku nemalý počet, nedopadl by tento střet příliš dobře. Jediným štěstím pro muže, kteří byli v té době v oddílech zemské hotovosti bylo, že ke skutečné bitvě nakonec nedošlo a spor obou bratří byl vyřešen diplomaticky.³⁰⁶

4.4.2 Vpád pasovských

Roku 1610 došlo k jednání mezi stavy a Rudolfem II. o zemské hotovosti a muštrůnících. Byla připomenuta stará pravidla, podle kterých ze starého šacuňku z roku 1557 musí každý postavit z 5 000 kop českých grošů majetku a z 12 500 kop č. g. zapůjčených na úroky jednoho dobře ozbrojeného jezdce. Potřeba pěchoty znamenala vypravit každého dvacátého člověka. Co však stojí za pozornost, je zhodnocení zkušeností z předešlých let při mustrování, kdy značná část mužů bývala špatně, nebo nedostatečně vyzbrojena. Stavý spolu s panovníkem se rozhodly vyřešit tento problém naprosto revolučně, centrálním nakoupením požadovaného vybavení a posléze jeho distribucí k jednotlivým oddílům. Bylo rozhodnuto nakoupit zbraně a příslušné potřeby pro 3 pěší regimenty (každý o počtu 3 000 mužů). Peníze na tyto výdaje měly být vybrány z každého poddaného na venkově, obyvatele města a dalších. Tyto prostředky měly být posléze poslány do Prahy, kde pomocí nich nejvyšší zemští úředníci nakoupí potřebné vybavení a to odešlou zpětně na jednotlivá panství v počtu podle potřeby.³⁰⁷

I když se jedná pouze o polovičaté řešení mezi starou feudální soustavou a zcela novým centralistickým uvažováním, můžeme říci, že tu skutečně mluvíme o revolučním zásahu do zkosnatělého systému. Zemská hotovost díky tomu dostane standardizované vybavení.

³⁰⁵ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 387.

³⁰⁶ JANÁČEK, Josef: *Rudolf II. a jeho doba*. Praha 2003. Dále BŮŽEK, Václav (ed.): *Ein Bruderzwist im Hause Habsburg (1608 – 1611)*. OH 14, 2010.

³⁰⁷ Vrechnost pak za toto vybavení zodpovídá a každý ztracený kus musí zaplatit svým nákladem – LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938. s. 410 – 411.

Zemské orgány tak mají větší přehled o celkovém počtu vojska a potřebě ho zásobovat. Přesto že se jedná o významný krok vpřed, je to jen dílčí změna v systému, který zůstává veskrze feudální a o jehož změně se zatím vůbec neuvažuje a starost o vystrojení jízdy zůstává stále na vrchnosti.

Roku 1611 se Rudolf II. pokusil zvrátit pokles svého vlivu a moci vojenským zásahem do Čech, který provedl jeho bratranec Leopold Pasovský. Pasovské vojsko vtrhlo dne 13. února do Prahy.³⁰⁸ Jakmile bylo napadeno hlavní město, stavové z vlastní iniciativy svolaly zemskou hotovost a apelovaly, aby její oddíly byly poslány co nejdříve ku Praze. Nicméně díky pomalosti, při které byly jednotlivé oddíly mustrovány, došlo k situaci, že hotovosti již nebylo zapotřebí. Dne 19. února byl vydán patent Rudolfem II. do všech krajů, že se má s veškerými přípravami přestat, neboť pasovské vojsko spolu se stavovským přísahalो věrnost nejvyšším zemským úředníkům, takže již nehrozí žádné nebezpečí.³⁰⁹ Příchodem Matyášova vojska byli pasovští definitivně vytlačeni z města a potřeba hotovosti tak úplně pominula.

Zemská hotovost i v této situaci zklamala, protože nedokázala rychle zareagovat (přesněji řečeno se vůbec včas vypravit). Význam tohoto systému definitivně pohasl.

4.4.3 Stavovské povstání

Počátek stavovského povstání znamenal snahu oživit již zcela nefunkční a zastaralý systém zemských hotovostí. Dne 28. května prvního roku stavovského povstání se direktori rozhodli vyhlásit zemskou hotovost a všichni obyvatelé se měli řádně připravit na mustrování.³¹⁰ Jisté nejasnosti panovaly kolem bývalých královských panství, které byly zvyklé na vyhlásování hotovosti reagovat podle vyjádření nadřízeného orgánu, české komory.³¹¹ Vyzbrojování pěchoty nebyl zas až takový problém, poněvadž podle rozhodnutí z roku 1610 byla všechna panství opatřena centrálně dodanou výzbrojí. To se však netýkalo jezdeckva, jehož vyzbrojování zůstalo na bedrech vrchnosti. Opět se dostavil nedostatek koní a způsobilých jezdců a v neposlední řadě odvěký problém financí.³¹² Oddíly hotovosti nemusely nikde zasahovat, neboť začátek povstání byl pevně v rukou profesionálních vojáků.

³⁰⁸ Viz JANÁČEK, Josef: *Pád Rudolfa II.* Praha, 2003.

³⁰⁹ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. XV., 1., 1611. Praha, 1917. s. 224 – 225.

³¹⁰ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl III., 1618 – 1625.* Praha, 1951. s. 29.

³¹¹ TAMTÉŽ. s. 30.

³¹² TAMTÉŽ.

Pro rok 1619 bylo nařízeno, aby byl lid, který byl předešlého roku připraven, dále držen v pohotovosti a ustanovení velitelé nad hotovostí, aby si ponechali své hodnosti.³¹³ Hotovost byla v prvních dvou letech války brána pouze jako rezervní síla. Přestože by v éře profesionální armády neměla nejmenší šanci, stále se k ní stavové obraceli, možná tak činili s nostalgickým doufáním v její účinnost.

Roku 1620 se události pro vzbouřené stavy začaly vyvíjet v jejich značný neprospěch, a tak došlo dne 18. ledna patentem krále Fridricha k vyhlášení zemské hotovosti. Pravidla byla tentokrát následující: z 5 000 kop českých grošů dva vyzbrojené a opatřené jezdce a jako pěší každý dvacátý člověk.³¹⁴ Mustruňky se měly uskutečnit do konce března a pole plánu stavovské reprezentace měly být oddíly z jednotlivých krajů odeslány na ohrožené úseky bojiště.³¹⁵ Dochází k připojování jednotek zemské hotovosti k regulérní armádě a velkou část z nich měl pod sebou hrabě Jindřich Matyáš Thurn, který se svým vojskem pobýval v Týnci nad Labem. S vzrůstající dobou služby byly ztráty v útvarech zemské hotovosti značné a král Friedrich, vydal počátkem května mandát, který nařizoval všem krajům doplnit všechny oddíly pěchoty i jízdy, aby mohl mít Thurn k dispozici bojeschopné vojsko.³¹⁶ To se však podařilo splnit jen částečně.

Víra v akceschopnost zemské hotovosti byla vsutku pozoruhodná. Stačilo by si přitom jen připomenout, největší neúspěchy a problémy, které tyto jednotky provázely. Vůbec nemluvně o plném bojovém nasazení. Zkušenosti s tímto systémem byly již značné, tak z jakého důvodu byl vlastně nadále používán?

Dne 14. září byl vydán další patent z dílny panovníka, kvůli smrtelnému ohrožení soustátí, od habsburských sil, které se shromažďovaly v Rakousích. Nařízeno bylo vyzdvižení každého desátého člověka, z měst osmého a jízdy co možná nejvíce.³¹⁷ Po krajských mustruňkách měl být ozbrojený lid držen v pohotovosti a vyčkat dalších rozkazů.³¹⁸ Do této doby platila ještě možnost se z postavení pěšího lidu vykoupit, ale jakmile vyšlo na vědomí, že smyčka okolo země se stahuje, byla tato eventualita zrušena.³¹⁹ Nebezpečno začalo být také na hranici s Bavorskem a krajským hejtmanům v této „horké zóně“ bylo posláno

³¹³ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl III., 1618 – 1625*. Praha, 1951. s. 35.

³¹⁴ TAMTÉŽ. s. 51.

³¹⁵ TAMTÉŽ. s. 56.

³¹⁶ TAMTÉŽ. s. 62.

³¹⁷ Je velice podivuhodné, že nebylo stanoveno přesné číslo či kvóta. Nejspíš se spoléhalo na čest a hrdost každého obyvatele království a očekávalo se, že při obraně své země udělá vše, co bude v jeho silách.

³¹⁸ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl III., 1618 – 1625*. Praha, 1951. s. 73.

³¹⁹ Jako nepřítel přibyl saský kurfiřt.

doporučení, aby uspíšili mustruňky.³²⁰ Plzeňský kraj byl příkladem, kdy velká část adresovaných odmítla svou povinnost splnit.³²¹ Nicméně většina krajů splnila zodpovědně všechna nařízení.

V poslední fázi stavovského povstání se mnohem více operovalo s krajskými hotovostmi, kdy se jednotlivé kraje (zejména pohraniční) starají o obranu hranice, tvoří záseky apod., zatímco vnitrozemské kraje většinou posilují nejvíce ohrožená místa. K těmto úkolům měly tyto jednotky i některé předpoklady, a tak když v první řadě operovaly v terénu, který dobře znaly a měly k němu silný citový vztah, určitým způsobem to zvyšuje morálku těchto oddílů.³²² Můžeme tedy říci, že tímto způsobem se zdá být využívání zemské hotovosti (na úrovni krajů) vcelku prospěšné. Nicméně k tomu došlo spíše nedostatkem profesionálních sil pro tuto práci, než cíleným rozhodnutím nejvyšších činitelů.

K velké škodě stavů nebyla zemská hotovost levná záležitost a začátkem září se objevila první stížnost na její vydržování a to z kouřimského kraje, navíc vojáci těchto oddílů tu podle místních jen zaháleli a tropili potíže.³²³ Byly případy krajů, které však nenechaly zmustrovat jediného člověka, jako například Čáslavský kraj, který byl od panovníka několikrát napomínán.³²⁴ Přitom stále ještě docházelo k poměrně neefektivnímu využívání zemské hotovosti pro posílení žoldněrských útvarů, pro tyto jednotky však byly oddíly hotovosti spíš přítěží než posilou.

V posledních dvou měsících se většina operací zemských oddílů opět soustředila na obranu zemských hranic, krajů a posilování jiných hotovostních kontingentů.³²⁵ Tak tomu bylo až d konce povstání. Zdálo by se, že si oddíly zemské hotovosti našly pole působnosti, které by mohly velmi dobře vykonávat. Nicméně pokud se zamyslíme nad vynaloženými prostředky a dobou, po kterou tomuto systému trvá, než připraví jednotky do pole, musíme konstatovat, že použití hotovosti k ochraně hranic se událo za situace, kdy nebylo zbytí a k jinému účelu by se tyto oddíly stejně nehodily. Stavové místo toho, aby ochranu hranic svěřily například místním usedlíkům, nebo vytvořily jednotky lehké pěchoty, tak raději použily starý v podstatě nefunkční feudální systém sběru vojáků, odrážející nejspíš jejich vlastní konzervativní náhled na tehdejší svět.

³²⁰ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl III., 1618 – 1625*. Praha, 1951. s. 74.

³²¹ TAMTÉŽ. s. 75.

³²² Jednotliví lidé jsou jistě mnohem více sepatřeni se svou domovskou krajinou velikosti mikroregionu, který mají větší touhu bránit než například cizí kraj, či celé království.

³²³ LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl III., 1618 – 1625*. Praha, 1951. s. 81.

³²⁴ TAMTÉŽ. s. 82.

³²⁵ TAMTÉŽ. s. 98 – 119.

5 Vývoj systému moravských zemských hotovostí

5.1 Zemské hotovosti v letech 1584 – 1594

Markrabství moravské bylo v období na přelomu 16. a 17. století zemí, která se mohla právem obávat osmanského nebezpečí z celého soustátí zemí Koruny české nejvíce. Morava se tak lišila například od Českého království, kde turecké nebezpečí nebylo nikdy za celou dobu opravdu aktuální a musela neustále počítat s možností přenesení konfliktu z Uher na svoje území.³²⁶ Blízkost moravských hranic válečné zóně do značné míry determinovala postoje a jednání místní stavovské reprezentace, která brala potřebu ochrany a aktivního zapojení do boje mnohem vážněji, než se tak dělo u jejich českých protějšků.³²⁷

Moravští stavové byli vyzváni, aby se roku 1584 účastnili prvního jednání o společné defensi Zemí koruny České. Jednalo se především o zvýšení finančních příspěvků na obranu vojenské hranice v Uhrách, primární starostí panovníka bylo finanční přispění stavů na výstavbu strategicky důležité pevnosti v Nových Zámcích, ale dohoda nebyla uzavřena, neboť stavové poukazovali na (relativně) klidnou vojenskou hranici s Osmany, což bylo především z důvodu snahy tehdejšího sultána Murada III. o mírovou koexistenci s evropskými vladaři.³²⁸ Tímto ztroskotalo první jednání o společné obraně.³²⁹

Druhou snahou bylo zasedání zástupců všech zemí Koruny roku 1586, tehdy se jednání točila převážně okolo žoldnéřského vojska, které by bylo v případě nebezpečí udržováno moravskými stavy, ale nároky císaře byly pro Moravany příliš veliké. Panovník žádal, aby mu bylo poskytnuto 1 500 jezdců a 1500 pěšáků, tedy polovina toho, co postaví do pole Češi. Moravští stavové namítli, že vždy stavěli jen třetinu oproti Čechům a návrh rozhodně

³²⁶ VÁLKA, Josef. Přehled dějin Moravy II. Stavovská Morava (1440 – 1620). Praha, 1987. s. 89 – 94, 125 – 128. TÝŽ. Dějiny Moravy II. Morava reformace, renesance a baroka. Brno, 1996. s. 10 – 13.

³²⁷ Podle Pánka bychom mohli rozdělit jednotlivé země habsburské monarchie do tří kategorií podle vážnosti osmanské vojenské hrozby a také politicko – hospodářských důsledků na tyto země. Morava pak patří do druhé kategorie: Země vystavené nepřímému ohrožení – PÁNEK, Jaroslav. *Podíl předbělohorského Českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*. ČČH 6, 1988. s. 869.

³²⁸ Mír byl udržován ze strany Osmanů nejen s císařem Rudolfem II., ale také s jeho příbuzným, španělským králem Filipem II., neboť osmanská pozornost byla zaměřena na východ proti Persii – MATOUŠEK, Josef. *Turecká válka v evropské politice v letech 1592 – 1594: Obraz z dějin diplomacie protireformační*. Praha, 1935. s. 123 – 124.

³²⁹ Obecně platilo, že v případě většího nebezpečí ze strany Osmanů byly stavy jednotlivých zemí „povolnější“ k požadavkům panovníka.

zamítli.³³⁰ Další delegace byla vyslána do Prahy roku 1587, ale ani toto rokování nepřineslo žádné větší výsledky a skončilo neúspěchem.³³¹

Roku 1587 se na Moravu dostaly zprávy o plenění v okolí Bílska a Těšína tatarskými oddíly. V Uhrách se pak sbírají oddíly několika bejů³³² k tažení na císařské území. V této situaci rozkázal moravský zemský hejtman Hynek Brtnický z Valdštejna, aby byla vystrojena zemská hotovost a konaly se přehlídky každého desátého muže u Brna a u Olomouce.³³³ Zároveň byl neprodleně svolán sjezd nejvyšších úředníků a soudců markrabství, na kterém se měli poradit o zabezpečení země. Moravské stavy tak automaticky reagují mnohem dříve, než čeští úředníci v Praze.³³⁴ Zemský hejtman bez zbytečného zdržování nařizuje přehlídky oddílů hotovosti, aby byly v případě akutní potřeby ihned nasazeny. Samozřejmě je to jistě dáno nemalou měrou blízkostí potencionální hrozby, nicméně se ukazuje, že pokud je vůle úředníků jednat, dá se reagovat na nebezpečí velmi rychle.³³⁵

V roce 1588, kdy došlo k potyčkám mezi Habsburky a Polskem³³⁶ a nebezpečí nájezdů z Uher stále trvalo, byla svolána přehlídka zemské hotovosti ve všech moravských krajích. Města jako obvykle měla navíc povinnost zásobovat vojsko prachem a kulemi.³³⁷ Roztržka s Polskem byla záhy zažehnána mírem roku 1589 a zemské hotovosti proto nebylo zapotřebí. Na turecké frontě se však stále ještě válčilo a Moravané požádali císaře, zda by si směli za účelem obrany zemských hranic najmout uherskou jízdu (husary a hajduky)³³⁸, ale nebylo jim to povoleno.³³⁹

Potřeba svolat zemskou hotovost přišla až roku 1593, kdy po období relativního klidu na uherské hranici, vypukla tzv. patnáctiletá válka. Císař již předtím naléhal na moravské stavy kvůli potřebě dalších financí na vydržování posádek v Uhrách. „Turecká daň“ byla prodloužena o další tři roky, ale pod podmínkou, že v případě svolání hotovosti padne tato

³³⁰ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské: jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání obnoveného zřízení zemského (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 331 – 332.

³³¹ Více k jednání 1586/87 viz podkapitola Koncepce společné obrany Koruny.

³³² Bej byl osmanská vojenská hodnost, viz HITZEL, Frédéric: *Osmanská říše, 15. – 18. století*. Praha, 2004.

³³³ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 334.

³³⁴ Ke slezským hranicím je navíc poslán kontingent 400 jezdců a 500 střelců – KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 334.

³³⁵ Jedná se zde jen o přístup byrokracie vzhledem k její rychlosti a důslednosti při vykonávání povinností, efektivita a rychlost svolávání oddílů zemské hotovosti, je pak věc zcela jiná.

³³⁶ Více viz podkapitola Koncepce společné obrany Koruny.

³³⁷ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 236 – 237.

³³⁸ Lehká jízda se mnohem lépe hodila na odrážení tatarských oddílů, než převážně pomalé opěšalé oddíly zemské hotovosti, které neměli reálnou šanci proti těmto plenícím a rychle se přesouvajícím hordám zasáhnout.

³³⁹ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 337 – 338.

částka na její vydržování.³⁴⁰ Všechny panovnickovy argumenty a výtky jsou marné a stavy si prosadí svoji. Sněm moravský se alespoň zaváže podle potřeby vypravit třicátého, dvacátého, nebo desátého muže do pole a dále vydržovat na hranicích 300 jezdců.³⁴¹ Byl také vyslán prosebný dopis českým stavům, aby v případě ohrožení přispěli Moravě na pomoc.³⁴²

Vzhledem k blížícímu se nebezpečí byl 11. listopadu svolán sněm a Moravané zvýšili velikost svého hraničního sboru na celkem 700 jezdců a bylo rozhodnuto najmout ještě 1000 střelců.³⁴³ Na ochranu markrabství byla povolána zemská hotovost desátého muže a vrchnosti bylo uloženo, aby svůj lid mustrovala několikrát v roce, aby byly všechny oddíly drženy v pořádku a podle předpisů.³⁴⁴ Zajímavé je nařízení sněmu ohledně výběru správných koní k tažení, kde se říká: „...žádných nehodných, špatných koní nebo kleprlíků a kočárských vozníků – pod skutečným trestáním k mustrunku žádný posílat nemá.“³⁴⁵ Toto nařízení je důkazem, jak se někteří jedinci snažili obejít svou povinnost postavit do pole kvalitního koně podstrčením kolébavých tzv. kleprlíků či kočárových/tažných koní. Sněm dále rozepsal sbírku z obyvatel, ze které se měly hradit náklady na hotovost. Bylo nicméně jasné, že tato sbírka vynese málo a proto byla odsouhlasena možnost vypůjčit si až 20 000 zlatých, pokud to bude potřeba. Měštům bylo uloženo, aby se podle své povinnosti zásobily sanytrem, prachem, střelivem a obilím. Následovaly již automatické restriktce v období války, jako zákaz vývozu koní, obilí a sanytru ven ze země. Velitelem moravského vojska byl jmenován Bedřich starší z Žerotína a v krajích byli doplněni noví hejtmani.³⁴⁶ Za nevypravení jezdce byla stanovena pokuta 50 zlatých a 25 za pěšího.³⁴⁷ Posledním bodem jednání se pozornost sněmu obrátila na šlechtickou mládež, přesněji řečeno na ty jedince, kteří si hledí jen kratochvíle a zahálky. Tito mladíci ze stavu panského i rytířského se mají cvičit ve věcech válečných a podle potřeby se

³⁴⁰ Panovník se snaží dokázat, že bez těchto peněz bude vojenská hranice slabá a nepřítel jí hravě prorazí a Morava se tím pádem stane hraničním pásem mezi křesťanstvem a Turkem – KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 337 – 338. Ta samá situace se odehrává v Čechách, viz podkapitola Koncepce společné obrany Koruny.

³⁴¹ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 341.

³⁴² Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII., 1592 – 1594. Praha, 1895. s. 290.

³⁴³ MĚŠŤÁNEK, Tomáš. *Poměry na Moravě na přelomu 16. a 17. století v období válek tureckých a povstání Štěpána Bočkaje*. Uherské Hradiště, 1997. s. 8 – 9.

³⁴⁴ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 342.

³⁴⁵ MĚŠŤÁNEK, Tomáš. *Poměry na Moravě na přelomu 16. a 17. století v období válek tureckých a povstání Štěpána Bočkaje*. Uherské Hradiště, 1997. s. 9.

³⁴⁶ Těmto hejtmanům bylo uloženo, aby spolupracovali s nevyšším velitelem vojska a starali se o všechna vojenská opatření schválená sněmem - KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 243.

³⁴⁷ Takováto nařízení nejsou ničím ojedinělým v prostoru moravského markrabství, zcela určitě to souvisí se skutečnou obavou o bezpečí země, a proto je věnována nemalá snaha, aby bylo vojsko připravené v dostatečném počtu k boji.

vypravit za hranice na obranu vlasti.³⁴⁸ Kdo tak neučiní, bude potrestán čtvrtletním vězením a pokud by měl být propuštěn dříve, musí zaplatit sto kop českých grošů ve prospěch země.³⁴⁹

Všechna nařízení byla ještě schválena obecním sněmem zahájeným 17. ledna roku 1594. Nejvyšší zemští úředníci dále dostali plnou moc na období konfliktu umožňující jednat s císařem o nutných obraných opatřeních, beztoho, aniž by museli svolávat sněm.³⁵⁰ Přípravy a berně velmi zatížily obyvatelstvo a způsobily růst cen, lidé pak dokonce mluví i o tom, že by raději vyměnili vládu císaře za turecké panství.³⁵¹

Moravská zemská hotovost se začala pomalu scházet. Mustruňky konané pod dohledem komisařů měly přísná pravidla a každý kdo nesplnil tyto požadavky, mohl být tvrdě potrestán. Přesto byly i na Moravě vcelku běžné nedostatečně vybavené oddíly a vyhýbání se povinností sloužit.³⁵² Příkladem může být omluva biskupského mana vladyky Melichara Jašinského: „...ohlásil svoji nemoc a jako náhradu za sebe poslal svého pacholka s koněm...“³⁵³ V té době nic neobvyklého, protože doba středověku, kdy bojoval každý šlechtic, byla již nenávratně pryč. Co však bylo horší, jak tento vladyka vlastně svého pacholka vyzbrojil: „...vzbudil svým žalostným vzhledem i nedostatečnou válečnou výzbrojí takový posměch, že byl s hanbou poslán domů.“³⁵⁴ Abychom byli objektivní, toto je nejspíš krajní případ, kdy šlechtic nenastoupí svou povinnou službu a jako náhradu vyšle velmi uboze vyzbrojeného prostřáčka. Nicméně i tento doklad může minimálně naznačit, jak upadá zájem a ochota šlechty účastnit se válečných tažení.

Hotovosti z okolních zemí Koruny české byly také svolány a měly být zmustrovány právě v prostoru Moravy, což nikdy nevěstilo nic dobrého.³⁵⁵ Moravští předáci se snažili

³⁴⁸ Otázkou zůstává, zda-li to bylo učiněno z opravdového nedostatku způsobilého mužstva, nebo byly pohnutky otců usazených v zemském sněmu zcela jiné.

³⁴⁹ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 343.

³⁵⁰ Toto předání moci a především odpovědnosti na „pár jedinců“ je nezbytně nutným předpokladem k efektivnímu řízení vojenských operací. Samotný sněm by byl pouze překážkou, v období, kdy by bylo potřeba přijmout rychlá rozhodnutí. Stejný proces delegování pravomocí na nejvyšší představitele země se děje také v Čechách, viz podkapitola Příprava na válku s Turkem.

³⁵¹ MATOUŠEK, Josef. *Turecká válka v evropské politice v letech 1592 – 1594: Obraz z dějin diplomacie protireformační*. Praha, 1935. s. 215.

³⁵² Šlechta měla povinnost osobního tažení, neboť v poli byl i příslušník vládnoucího rodu, arcikníže Matyáš. Více v podkapitole Zemská hotovost v poli. Některé případy omluv a výmluv, viz LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938.

³⁵³ MĚŠTÁNEK, Tomáš. *Poměry na Moravě na přelomu 16. a 17. století v období válek tureckých a povstání Štěpána Bočkaje*. Uherské Hradiště, 1997. s. 13.

³⁵⁴ Tamtéž.

³⁵⁵ Mezi lidmi byla obecně rozšířena představa o všech vojácích jako o nekontrolovatelně rabující soldatesce, která místo toho, aby přišla pomoci místnímu obyvatelstvu od nepřítele, tak okrádá, znásilňuje a loupí. Je nutné říct, že v mnoha případech vojáci skutečně naplnili očekávání vesničanů. V případě zemské hotovosti složené z krajanů se předpokládalo, že jim bude záležet na lidech a krajích kudy potáhnou a nebudou se muset řešit

přemluvit císaře, aby byla co možná největší část vojska ze zemí Koruny použita na obranu zemských hranic, ale Rudolf II. měl s těmito vojsky jiné plány.³⁵⁶ Osmanská armáda začala obléhat Ráb³⁵⁷ a bylo proto potřeba poslat jednotkám arciknížete Matyáše v co nejkratším čase co možná nejvíce posil.³⁵⁸ Moravské vojsko mělo původně chránit onu hranici, ale císař rozhodl, že k tomuto úkolu postačí část slezského a lužického vojska a ostatní se musí vydat do Uher.³⁵⁹ Moravské vojsko se tedy vydalo za hranice a utábořilo se u Častína a vzápětí začaly chodit poplašné zprávy o pádu Rábu, které se nakonec ukázaly jako pravdivé.³⁶⁰

Moravská zemská hotovost, i když se zvládla zdaleka nejrychleji postavit do pole v porovnání s ostatními zeměmi, nestihla přímo zasáhnout do operací v Uhrách. I když je vidět na první pohled mnohem aktivnější přístup moravských stavů k císařským požadavkům, nemění to nic na věci, že zemská hotovost není tím pravým řešením na odvracení nebezpečí. Ani moravská vrchnost nechce nic měnit na zřízení, které očividně nefunguje, znamenalo by to nová jednání s panovníkem o jiné formě příspěví do společné obrany a tím pádem zcela jistě zásah do stavovských práv a privilegií.

5.2 Moravská zemská hotovost do konce války Turkem 1595 – 1606

Od pádu Rábu se pomoc z Čech i Moravy výrazně zpomalila, panovala velká obava o osud Komárna, protože pokud by i tato pevnost padla, byla cesta na Moravu a dále do Čech úplně otevřená. Z tohoto důvodu se země spíše připravovaly na vlastní obranu a obě vojska, jak moravské, tak české, se držela blízko u hranic království.³⁶¹ Komárno nakonec vydrželo a tažení s příchodem zimy pro obě armády skončilo. Turci ale byli utábořeni okolo rakouských a moravských hranic, a tak bylo naprosto jasné, že s jarem přijde nová ofenziva. Koncem prosince se ještě konal v Brně zemský sněm, na kterém císařští vyslanci apelovali na nutnosti

problémy, které většinou provázejí žoldnéřská vojska. Bohužel ani oddíly zemských hotovostí „nezklamaly“ a dopouštěly se obdobných prohřešků jako žoldnéři, viz KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*, Brno 1902, s. 181 – 182.

³⁵⁶ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 345.

³⁵⁷ K obléhání Rábu například – PAPROCKÝ Z HLOHOL, Bartoloměj. *O válce turecké a jiné příběhy. Výběr z Diadochu*. Praha, 1982.

³⁵⁸ V tomto případě císař velmi přecenil schopnost zemských hotovostí rychle zasáhnout (podrobněji popsané svolávání zemské hotovosti viz podkapitole „Mobilizace“ zemské hotovosti).

³⁵⁹ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 345.

³⁶⁰ TAMTÉŽ. s. 345.

³⁶¹ TAMTÉŽ. s. 336.

svolat generální sněm zemí Koruny České z důvodu nutné kooperativní obrany celého soustátí. Moravští stavové jim dali za pravdu a zvolili si své zástupce na tyto jednání.³⁶²

Začátkem roku 1595 se v Praze skutečně konal generální sněm a pro markrabství znamenal vydržovat vojsko o síle 1 500 jezdců a 2000 pěších po dobu šesti měsíců (plus jeden měsíc na cestu do Uher a na návrat). Ihned po dohodě na generálním sněmu tyto body odsouhlasil zemský sněm v Brně a mělo se neprodleně začít s najímáním vojska.³⁶³ Hlavní bod, který chtěl císař prosadit, se mu jednoznačně povedl. Na rok 1595 měl jistotu profesionálních vojáků, kteří budou placeni ze stavovských peněz na jasně stanovenou dobu, a velká část z nich se bude skládat pro uherské bojiště z tak důležitých jezdců. Po zkušenostech se zapojením hotovosti v předešlém roce, bylo jasné, že pro potřebu války s Osmany je zapotřebí profesionální žoldnéřské vojsko, které je ze své podstaty připravené a ochotné bojovat. Od této doby se používá zemská hotovost, minimálně pro uherské bojiště, jen jako záloha pro případ nouze.

Kromě žoldnéřského vojska, které mělo být posláno do Uher, byla na sněmu nařízena i zemská hotovost, tentokrát každého třicátého muže, ale jak sám tento malý počet napoví, jednalo se opravdu jen o zálohu. Hotovost byla navíc držena jen v krajských centrech a zde vyčkávala. Moravský zemský hejtman Bedřich z Žerotína varoval stavy před nebezpečím, které může od Turků hrozit již v prvním měsíci a důrazně všechny vybízel, aby byli připraveni k obraně s poddanými i čeládkou.³⁶⁴ Byly opět zavedeny sankce za nevypravení mužstva a to značně zvýšené, za jezdce 100 a za pěšáka 30 zlatých. Morava se tedy vydala směrem menšího kontingentu hotovosti, který bude mnohem snadněji řídit a kontrolovat a bude i finančně méně náročný. Zavedení přísnějších pokut mělo také donutit vrchnost, aby svou daleko lehčí povinnost nezanedbávala.

Události na válečném poli v Uhersku zatím dovolovaly nesvolávat zemskou hotovost.³⁶⁵ Toto břemeno z beder moravských stavů spadlo, ale o to víc se musely finančně podílet na průběhu války. Kontingent vojska vydržovaného Moravou se měl podle přání císaře značně zvýšit a na rok 1596 bylo požadováno 2 500 jezdců a 4 500 pěších. K těmto požadavkům ještě patřilo značné zvýšení dáni, které by mohly alespoň částečně naplnit stále prázdnou pokladnu

³⁶² KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 346.

³⁶³ TAMTÉŽ. s. 346 – 347.

³⁶⁴ TAMTÉŽ. s. 348.

³⁶⁵ Vojenská pomoc (ve formě financí i vojenských oddílů) přišla Rudolfovi z Nizozemí, italských států, Říše i od papeže a stavy habsburské armády se značně rozšířily a zlepšila se i morálka, vojsko tak mohlo mnohem lépe čelit nepříteli, viz KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*, Brno 1902, s. 348 – 349.

panovníka.³⁶⁶ Stavové zásadně nesouhlasili s takto přemrštěnými požadavky a schválili stejnou vojenskou pomoc jako předešlého roku.³⁶⁷ Moravané vyšli císaři částečné vstříc a berně mu schválili pod podmínkou, že nebude vedeno tažení hotovosti do Uher.³⁶⁸

Arcikníže Matyáš se rozhodl se značně posíleným vojskem svést s Osmany bitvu, ke které došlo u Keresteše. Tato velkolepá bitva skončila vítězně pro Turky. Pro Habsburky znamenala velkou potupu, utrpěli obrovskou porážkou svého vojska, které bylo na místě úplně rozprášeno.³⁶⁹ Po této bitvě rostlo přesvědčení v křesťanském táboře, že dalším cílem Turků bude Vídeň. Morava byla ještě před osudnou porážkou žádána císařskými vyslanci, aby více participovala na uherském bojišti a žoldnéřské vojsko nerozpouštěla, protože tažení bude pokračovat i přes zimu. Stavy ale nevěřily v možnost zimního tažení a vojáky rozpustily, na Moravě pak byli alespoň doplněni krajští hejtmani a konaly se přehlídky každého dvacátého muže. Dále byly v celém markrabství shromažďovány zásoby a střelivo.³⁷⁰ Císař již 24. října vydal mandát, aby se všechna vojska a hotovost vydala do Uher, jakoby tušil porážku hlavní armády. V krajích se konaly přehlídky a hejtmani byli vyzýváni, ať jsou při těchto muštrůních nemilosrdní a jakékoliv zanedbání trestají bez milosti.³⁷¹ Hotovost však ani tentokrát nemusela zasahovat, ani se vydat do Uher, poněvadž Turci utrpěli v bitvě takové ztráty, že se jen spokojili s vítězstvím a stáhli se na Balkán. Tím také končí zapojování a vyhlašování hotovosti na Moravě až do roku 1601.

Jak už bylo řečeno, zemská hotovost je příliš těžkopádné a špatně ovladatelné těleso, které se pro uherské bojiště absolutně nehodí. Proto císař raději žádá vydržování profesionálních oddílů, protože praxe s hotovostí ukazuje, že pokud je svolána a opravdu se dostaví na určené místo, jediná její činnost spočívá v pozorování konfliktu z patřičné dálky. Počátek dlouhé tzv. patnáctileté války a zapojení moravské zemské hotovosti do ní jen potvrzuje to, co bylo zjištěno v kapitolách o české hotovosti. Dny tohoto archaického systému jsou nenávratně pryč a jeho osud je zpečetěn.

³⁶⁶ Císařské finance byly v situaci permanentního deficitu a žádná berně, která se kdy vybrala plně neuspokojila apetit dvorské komory v utápění prostředků do armády a obrany jako celku.

³⁶⁷ Byla pouze navýšena o 500 mužů pěchoty – KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 350.

³⁶⁸ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 350.

³⁶⁹ Bitvě došlo především na naléhání sibiňského vojvody, který tlačil na Matyáše, aby se vrhl do polní bitvy, viz KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 353. Dále viz JANÁČEK, Josef: *Rudolf II. a jeho doba*. Praha, 2003.

³⁷⁰ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 353 – 354.

³⁷¹ Toto opatření přišlo v reakci na zprávy o prohrané bitvě u Keresteše - KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 354.

Rok 1601 nebyl příliš úspěšný pro habsburský dům, mírová jednání z předešlého roku ztroskotala a osmanská válečná mašinerie se dala opět na pochod, panovaly vážné obavy o bezpečí samotné Vídně. Moravský zemský sněm, který se sešel téhož roku v únoru, odsouhlasil další sérii berní a splnil císařovy požadavky na postavení jistého počtu jízdního a pěšího lidu.³⁷² Byly revidovány tehdejší odhady majetku a podle nového cenzu, byli všichni povinni postavit za každých 20 000 zlatých jednoho koně s plně vyzbrojeným jezdcem, k tomuto nařízení se dále vztahovala povinnost vypravit z panství (každého) desátého muže a řádně ho vyzbrojit.³⁷³ Toto vojsko pak mělo být vydržováno v poli po dobu třech měsíců, ale jako vždy nedošlo na bojové nasazení.

To, co bylo na jednání moravského sněmu pozoruhodné, bylo provedení nového odhadu majetku, protože například v Čechách se stavěli jezdci do pole podle starého šacuňku až z roku 1557, který je, jak vidno velmi zastaralý. Morava používala do roku 1601 odhady ze stejného roku.³⁷⁴ Můžeme si položit otázku, proč se používaly tak zastaralé údaje. Obecný problém všech těchto dat byl, že si odhad majetku dělala vrchnost sama a tak bylo zcela běžné, že majetek byl podhodnocen.³⁷⁵ Díky této praxi se nároky při sestavování vojska na vrchnost značně snížily. Je těžké vysvětlit, proč se vlastně tato data neaktualizovala, nebo se přinejmenším nezměnil systém oceňování. Nejspíše to byla kombinace náročnosti pořizování a zpracovávání dat a pak samozřejmě neochota nejvyšších úředníků a sněmů sahat si hlouběji do kapsy. Takovýto problém by zcela jistě vyřešila centralizovaná byrokratická správa,³⁷⁶ která by nepodléhala vlivům stavovských předáků. Ostatně o něco podobného, leč v primitivnější podobě, se pokoušeli již Habsburkové, a to v osobě Ferdinanda I., který zřídil první finanční orgán podřízený pouze panovníkovi, českou komoru. Nicméně na vytvoření fungující centrální správy si musely země Koruny ještě nějaký čas počkat.³⁷⁷

Další sněm, tentokrát konaný v červenci roku 1602, opět reagoval na události v neklidných Uhrách. Moravští svolali na 24. července zemskou hotovost a v krajích se začaly

³⁷² MĚŠŤÁNEK, Tomáš. *Poměry na Moravě na přelomu 16. a 17. století v období válek tureckých a povstání Štěpána Bočkaje*. Uherské Hradiště, 1997. s. 56.

³⁷³ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 357 – 358.

³⁷⁴ STERNECK, Tomáš: *Město válka a daně*. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou. Praha, 2006. s. 67.

³⁷⁵ Na druhou stranu musela cena majetku odpovídat sociálnímu postavení vlastníka, z toho důvodu k podvodům docházelo, ale nedošlo k úplnému pokroucení systému. Více o majetku a daních viz VOREL, Petr. *Velké dějiny země Koruny české VII. (1526 – 1618)*. Praha – Litomyšl, 2005. s. 303 – 305.

³⁷⁶ Tlak na vytvoření účinné centrální správy mají změny ve vojenské oblasti souhrnně se nazývající jako tzv. vojenská revoluce, viz podkapitola Vojenská revoluce.

³⁷⁷ Plně fungující správa až v období osvícenství, tedy panování Marie Terezie. Viz BĚLINA, Pavel a kol. *Velké dějiny země Koruny české X. (1740 – 1792)*. Praha, 2003.

konat přehlídky, nicméně se tyto síly scházely velmi vlažně a stavové se odmítli výrazněji účastnit tažení. Zlom nastal, když se císařským vojskům podařilo dobýt Pešť a začala obléhat Budín.³⁷⁸ Turci rychle přesunuli vojsko k Pešti a snažili se vytlačit tamější obránce, došlo tak k paradoxní situaci, kdy na jedné straně hájili Turci Budín, zatímco na druhé bojovali císařští za udržení nedávno získané Pešti.³⁷⁹ Rudolf prosí Moravany, aby mu poskytl co možná nejdříve 3 000 pěších, na kterých bude záležet úspěch celého tažení. Pro stavy to nebyl snadný úkol, protože v té době již vydržovali v Uhrách 2 000 jezdců a 3 000 pěších.³⁸⁰ Nejvyšší úředníci markrabství a sněm se nakonec rozhodli tak, že vyhlášená zemská hotovost, která se má shromáždit ve dvou centrech, v Brně a ve Strážnici, se musí do konce října sejít a z těchto oddílů bude vybráno nejschopnějších 3 000 mužů, kteří budou okamžitě posláni do Uher.³⁸¹ Hotovost se sešla a požadovaný počet mužů byl opravdu poslán ku pomoci při obléhání Budína. Tyto posily dorazily v listopadu a skutečně se obléhání zúčastnily.³⁸² Čas na bojové operace s příchodem zimy rychle pominul a moravský kontingent doufal v návrat domů, moravští stavové ale rozhodli jinak: „...a týž lid dokudž takového obležení trvati bude, tam potřebován bejti a zůstati má...“³⁸³ Tito vojáci tak museli zůstat a překonávat zimní období v těžkých podmínkách pešťské pevnosti a zůstali na bojišti i po velkou část roku 1603.³⁸⁴

Začátek roku 1603 znamenal další zvýšení požadavků ze strany císaře, který žádal dalších 3 000 mužů vydržovaných na šest měsíců a sérii nových daní.³⁸⁵ Nároky se zvyšují přes poměrně klidnou situaci v Uhrách, Osmanská říše je oslabována sérií povstání, které jí vnitřně rozkládají, a dokonce vypukne nové nepřátelství s Persií, když perský šáh vtrhne s armádou do tureckých provincií. Stavové souhlasí s daněmi i najmutím vojska pod podmínkou, že moravští vojáci, kteří jsou doposud u Budína musí být okamžitě propuštěni.³⁸⁶

³⁷⁸ Budín byl samotné sídlo Budínského pašalíku, který byl vytvořen roku 1541 po velké ofenzivě Osmanů do nitra Uherského království. Jeho obléhání zapůsobilo jako morální vzpruha pro všechny císařské jednotky.

³⁷⁹ MĚŠTÁNEK, Tomáš. *Poměry na Moravě na přelomu 16. a 17. století v období válek tureckých a povstání Štěpána Bočkaje*. Uherské Hradiště, 1997. s. 56.

³⁸⁰ Je velmi dobře vidět, jak se s prodlužující válkou zvyšují finanční, materiální i lidské požadavky na všechny zúčastněné strany. Kdyby na začátku války požadoval panovník na Moravě vydržování tak velkého počtu, jistě by odešel s nepořízenou. Avšak postupným zvyšováním nároků a samozřejmě včasným postrašením tureckého vpádu se celkem chytře daří císaři i jeho úředníkům zvyšovat participaci Moravy na uherském tažení.

³⁸¹ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 359.

³⁸² Je to tedy jediný oddíl zemské hotovosti, který byl skutečně nasazen do bojových operací.

³⁸³ MĚŠTÁNEK, Tomáš. *Poměry na Moravě na přelomu 16. a 17. století v období válek tureckých a povstání Štěpána Bočkaje*. Uherské Hradiště, 1997. s. 57.

³⁸⁴ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 359 – 360.

³⁸⁵ STERNECK, Tomáš: *Město válka a daně. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou*. Praha, 2006. s. 137.

³⁸⁶ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 360 – 361.

Císař požadavky přijal a oddíl zemské hotovosti se mohl konečně vrátit domů.³⁸⁷ V tomto roce dochází ještě k jedné zajímavé události, je jmenován hejtman a nejvyšší velitel nad moravskými vojsky v Uhrách Ladislav Berka z Dubé, který se jako jediný z dosavadních velitelů na uherské bojiště nikdy neodvážil. Jeho nečestné chování vrhalo stín hanby na celé Moravské markrabství, a proto byl záhy odvolán a na jeho místo nastoupil Karel z Lichtenštejna.³⁸⁸

Následující rok 1604 nebyl ničím výjimečný v porovnání s předešlým, panovník dále stupňuje své finanční požadavky, ale stavy reagují poněkud laxně. Situace na bojišti je klidnější a Moravě nehrozí žádné nebezpečí, proto odsouhlasí pouze část daní a vojska nejsou najímána žádná. Situace se změnila ve chvíli, když se osmanské vojsko značně přiblížilo k moravským hranicím. V ten okamžik sněm odsouhlasí zaplacení vojska o velikosti 2000 mužů, vydržovaného opět na tři měsíce. Jako další prostředek k možné obraně slíbili Moravané císaři také zemskou hotovost dvacátého muže a z každých 20 000 zlatých postavit jednoho jezdce.³⁸⁹ Sněm také ustanovil nové pravidlo ohledně jmenování do funkce velitelů vojska. Až doposud platila praxe, že zemský hejtman navrhl určitého člověka do funkce a onen muž měl možnost přijmout nebo odmítnout. Nové pravidlo stanovilo zásadní změnu: koho tentokrát hejtman navrhl, musel funkci bez odmlouvání přijmout.³⁹⁰

Je vcelku dobře vidět, jak situace na bojišti v Uhrách ovlivňovala mysl stavovských předáků. Pokud bylo nebezpečí opravdu akutní, byli ochotní vydat nemalé prostředky k obraně své země, najmout velký kontingent žoldněrů, svolat hotovost a odsouhlasit panovníkovi téměř veškeré berní požadavky. Pokud ale došlo k obratu situace a fronta byla relativně klidná a nebezpečí daleko, sebevědomí stavů narostlo a byli schopni odmítnout všechny nadstandardní požadavky, které jim císař předložil.

³⁸⁷ Nakonec se ukázalo, že tato pěchota byla celé měsíce držena v nečinnosti a do opravdových bojů nijak nezasáhla – MĚŠTÁNEK, Tomáš. *Poměry na Moravě na přelomu 16. a 17. století v období válek tureckých a povstání Štěpána Bočkaje*. Uherské Hradiště, 1997. s. 58.

³⁸⁸ MĚŠTÁNEK, Tomáš. *Poměry na Moravě na přelomu 16. a 17. století v období válek tureckých a povstání Štěpána Bočkaje*. Uherské Hradiště, 1997. s. 61.

³⁸⁹ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 361 – 362.

³⁹⁰ Toto ustanovení bylo vydáno hned z několika důvodů, jako první z nich můžeme uvést neochotu šlechty obsazovat tuto funkci. Musíme si uvědomit, že nebyla nijak dobře placená a znamenala těžký život v bojových podmínkách tehdejších Uher. Stačí si vzpomenout na vyhýbavé kličkování Petra Voka z Rožmberka, když byl navrhnut na tuto funkci v Čechách, viz podkapitola Mobilizace zemské hotovosti. Dalším důvodem byla i finanční náročnost postavení vrchního velitele, opět příklad Petra Voka. A v neposlední řadě šlo o zbabělost navrhovaných, kteří nehodlali riskovat své životy účastí na tažení. Problém zbabělosti byl koneckonců důvodem odvolání předešlého hejtmana a velitele a proto se právě na tento důvod při vyhlašování tohoto usnesení poukazuje – KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 362 – 363.

Novým nebezpečím pro Moravu se v roce 1605 stalo vypuknutí povstání Štěpána Bočkaje v Uhrách. K osmanskému nepříteli přibyl další, který svými operacemi přímo ohrožoval a posléze i napadal území Moravského markrabství.³⁹¹ Při prvním náznaku ohrožení z počátku ledna byl do všech krajů poslán mandát, aby se vrchnost se svými oddíly hotovosti připravila na obranu zemských hranic a vyčkala dalších oznámení.³⁹² V březnu se sešel zemský sněm a očekávalo se, že podnikne závažnější kroky k obraně země. Byli doplněni hejtmani do všech krajů, aby bylo možné lépe a rychleji reagovat na nebezpečí. Dále byla slíbena zemská hotovost každého dvacátého, desátého, popřípadě i pátého muže a to podle potřeby na bojišti. Zároveň byla doplněna komise pro společnou obranu zemí Koruny české.³⁹³ Bohužel i tentokrát se z navržených usnesení téměř nic neuskutečnilo, Moravané z velké části spoléhali na pomoc od Čechů a také velká finanční náročnost při vyzbrojování a vyzbrojování hotovosti způsobila, že bylo připraveno jen velmi málo oddílů. Do Uher pak bylo vysláno jen malé žoldnéřské vojsko.³⁹⁴

O to větší rozčarování způsobil skutečný vpád Bočkajových oddílů na Moravu. Dne 15. května se musel sejít moravský zemský sněm, aby na tento útok nějakým způsobem reagoval, protože již spousta vsí bylo Bočkajovými hajduky vypálených. Byl ustanoven velitel vojska a pro velkou nelibost císaře mu bylo povoleno operovat pouze na území Moravy.³⁹⁵ Zemská hotovost nedbale se svolávající již od počátku roku nebyla ani zdaleka připravena. Byly hlášeny časté přestupky a spousta sedláků a šlechty raději zůstala doma, aby mohli bránit svoje statky. To, co se sešlo nelze nazvat jinak, než neukázněnou a nezkušenou „sebrankou“. Proto není divu, že tyto jednotky nebyly vůbec do boje nasazeny.³⁹⁶ Moravští stavové se neodhodlají k žádné akci a žádají Čechy i císaře o pomoc.³⁹⁷ Bočkajovci v té době zasílali dopisy, ve kterých vyzývali moravské předáky, ať se přidají na jejich stranu. Když na tyto dopisy nedostávali žádnou odpověď, začali vyhrožovat zničením a vypleněním celé Moravy. Přes počáteční sympatie moravských stavů k povstání však došlo k obratu názorů v okamžiku,

³⁹¹ K povstání Štěpána Bočkaje viz JANÁČEK, Josef: *Rudolf II. a jeho doba*. Praha, 1987; MĚŠTÁNEK, Tomáš. *Poměry na Moravě na přelomu 16. a 17. století v období válek tureckých a povstání Štěpána Bočkaje*. Uherské Hradiště, 1997.

³⁹² MĚŠTÁNEK, Tomáš. *Poměry na Moravě na přelomu 16. a 17. století v období válek tureckých a povstání Štěpána Bočkaje*. Uherské Hradiště, 1997. s. 68.

³⁹³ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 368.

³⁹⁴ TAMTÉŽ. s. 368 – 369.

³⁹⁵ Panovník počítal s nasazením vojska i do prostoru Uher, kde chtěl učinit přítrž tomuto povstání.

³⁹⁶ Není divu, opět se ukazuje, že hotovost není schopna se postavit hypomobilním oddílům hajduků. V tomto případě se na jednotkách zemské hotovosti projeví snad všechny neduhy, které trápily tento systém. Předně trvalo neskutečně dlouho, než se jednotky vůbec shromáždily, a samotné mustrování ukázalo, že se jich nesešlo ani zdaleka tolik kolik mělo. Mužstvo v těchto oddílech pak trpělo velmi nízkou bojovou morálkou, a co se týká jejich zkušeností, potažmo výcvikem, to je problém pro tento druh vojska téměř neřešitelný.

³⁹⁷ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 369 – 370.

kdy začalo plenění. Bočkajovi generálové a jejich oddíly totiž nedokázali odolat možnostem rabování ani v období posílání oněch dopisů a odsoudili tak možnou spolupráci předem k nezdaru. Moravané pak všechny dopisy poslušně odevzdávali císaři jako loajální poddaní panovníka.³⁹⁸

Po jednání v Praze o společné obraně bylo nutné schválit body, na kterých se společně všechny země Koruny dohodly. Moravský sněm tak učinil 1. června, byť byla schválena jen část propozice. Předně šlo o navýšení jezdeckta, kdy z každých 5 000 kop českých grošů byla povinna všechna vrchnost postavit do pole tentokrát dva jezdce.³⁹⁹ Dále ke každým šesti jezdcům, kteří se vypravili z jednoho panství, musela být přidělena osoba z panského nebo rytířského stavu. Na venkově pak musel být vyzdvihnut každý desátý člověk a města měla povinnosti vypravit každého osmého. Dále šlo o potvrzení staré povinnosti, že v případě osobního tažení samotného panovníka museli do boje všichni páni a rytíři.⁴⁰⁰

Část moravské zemské hotovosti se v červnu i zapojila do boje. Bylo to u města Uherský Brod, který chtěly Bočkajovy oddíly dobýt. Moravané s žoldněřskou jízdou, měšťany a oddíly zemské hotovosti vytáhli z bran města a utkali se s nepřítelem. Bitva byla krátká, ale urputná. Moravané za cenu těžkých ztrát zvítězili a podle kroniky města, která tento střet zaznamenala, leželo na bitevním poli na 12 000 nepřátel, což jsou velmi přehnané odhady. Prameny dále hovoří o těžkých ztrátách mužů převážně ze zemské hotovosti.⁴⁰¹ Bitva byla vyhrána především díky včasnému zásahu jízdy, pěchota v tomto střetu hrála druhořadou roli.⁴⁰²

Zemská hotovost však ani po této bitvě shromážděna úplně nebyla, celé svolávání provázejí zmatky, které celý proces zdržují. Hotovost se nakonec sešla, byť až 1. srpna. Morálka vojska však byla velmi špatná a panovaly obavy, jak se vojsko zachová, bude-li

³⁹⁸ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 371 – 372.

³⁹⁹ Navýšení jezdců je logickým krokem, kdy je nezbytná potřeba po rychle se přesouvajících oddílech proti bočkajovým rebelům. Stav si uvědomují tuto potřebu a navyšují počty jízdy. Problém který se tu však neřeší, je akutní nedostatek obyvatelstva, které by bylo schopno bojovat na hřbetě tohoto zvířete. Už při vypravení pouze jednoho koně z určité výše majetku byl pro vrchnost nepředstavitelný úkol sehnat způsobilé jezdce, viz podkapitola „Mobilizace“ zemské hotovosti.

⁴⁰⁰ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 374.

⁴⁰¹ MĚŠTÁNEK, Tomáš. *Poměry na Moravě na přelomu 16. a 17. století v období válek tureckých a povstání Štěpána Bočkaje*. Uherské Hradiště, 1997. s. 86.

⁴⁰² Ztráty pěchoty převážně z oddílů zemské hotovosti dokládají názor o nedostatečném (přesněji řečeno žádném) výcviku a zkušenostem v poli. Ani výzbroj nebyla nejspíš silná stránka těchto mužů. Nicméně se ukazuje, že pokud hotovost bojuje v domácím prostředí, její bojová kvalita a soudržnost je mnohem větší než za hranicemi. A pokud se k něčemu tyto oddíly hodí, je to právě obrana domova, ostatně jak dokázaly v této bitvě.

nasazeno.⁴⁰³ V té samé době dochází k oblehnutí města Skalice spojenými česko – moravskými vojsky. Po urputném obléhání se nepřátelské posádce podařilo v noci uniknout, aniž by jim v tom kdokoliv zabránil. Zemský hejtman a velitel moravské hotovosti ještě zakázal pronásledování nepřítele.⁴⁰⁴ Podivně hladký útěk Bočkajovců a nepronásledování mělo za následek odvolání velitele moravské zemské hotovosti Karla z Lichtenštejna pro jeho údajnou nečinnost a podezření ze zrady a ve funkci ho nahradil František z Dietrichštejna.⁴⁰⁵

Vojáci zemské hotovosti pak již do žádných válečných operací nezasahovali. Utáboření v okolí Skalice pouze čekali, až jim uplyne smluvená doba služby, aby se mohli vrátit domů. Vázlo zásobování i vyplácení žoldu. Pravidelně konané přehlídky ukazovaly, že stále více ubývá mužstva. To samé se dělo i v českém vojsku.⁴⁰⁶

Roku 1606 byla znovu obnovena jednání o společné defensi v rámci zemí Koruny české, které však nepřinesla nic nového ani podnětného.⁴⁰⁷ Napříč všemi zeměmi stále panovaly obavy, že nakonec nedojde k uzavření míru s Turkem ani Bočkajem a proto byla pro případ nebezpečí možnost svolat zemskou hotovost, která se měla koordinovat s ostatními zeměmi Koruny jako v předešlém roce. Přehlídky měly být dokončeny do 23. září.⁴⁰⁸ Mír byl nakonec podepsán a trápení Moravy, která musela především v posledních letech války na vlastní kůži zažít válku na svém území, skončilo.

5.3 Skomírající systém od roku 1608 do stavovského povstání

V napjatém roce 1608, kdy se rozhořel konflikt mezi bratry Rudolfem a Matyášem o nadvládu nad habsburskými zeměmi, se v tomto politickém zápasu dostalo i na zemskou hotovost. Rudolf II. nařídil moravským stavům, aby svolali zemskou hotovost proti vpádu uherského vojska (podporujícího jeho bratra).⁴⁰⁹ Ale jak známo, Moravané se přidali na stranu

⁴⁰³ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 376.

⁴⁰⁴ MĚŠTÁNEK, Tomáš. *Poměry na Moravě na přelomu 16. a 17. století v období válek tureckých a povstání Štěpána Bočkaje*. Uherské Hradiště, 1997. s. 95.

⁴⁰⁵ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 376 – 377.

⁴⁰⁶ MĚŠTÁNEK, Tomáš. *Poměry na Moravě na přelomu 16. a 17. století v období válek tureckých a povstání Štěpána Bočkaje*. Uherské Hradiště, 1997. s. 104 – 105.

⁴⁰⁷ KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 380.

⁴⁰⁸ TAMTÉŽ. s. 383 – 386.

⁴⁰⁹ TAMTÉŽ. s. 394.

Matyáše a jejich hotovost táhla spolu s uherským vojskem.⁴¹⁰ Šlo jen o vzájemné měření sil a ke skutečnému boji nedošlo, a proto mohla být hotovost zase rozpuštěna.

Epizoda s vojskem pasovských, kterých chtěl Rudolf II. roku 1611 využít k převzetí iniciativy a získání své ztracené moci skončila fiaskem. Moravští stavové ještě před vpádem, tohoto vojska vykonali preventivní opatření k obraně a povolali 3 000 mužů a 1 000 jezdců z oddílů zemské hotovosti. Moravský hejtman Karel starší z Žerotína dále nařídil všem stavům neustálou pohotovost všech jezdců.⁴¹¹ Rudolf byl nucen posléze abdikovat a uvolnit své místo mladšímu bratru Matyášovi.

Po nástupu Matyáše na český trůn roku 1611 se na moravském zemském sněmu řešilo svolávání hotovost ještě dvakrát. Sněm roku 1613 projednával žádost o pomoc novému císaři a stavy odpověděly, že v případě války je připravená zemská hotovost (v krajích se konaly mustruňky). Pokud by tato opatření nestačila, jsou nejvyšší úředníci zplnomocněni podniknout další nezbytné kroky a opatření. Stejná situace se opakovala i roku 1615, v obou případech hotovost nezasahovala.⁴¹²

Zemská hotovost naposledy „zasahovala“ do konfliktu v letech 1618 – 1620, tedy v období stavovského povstání. Činnost těchto oddílů se nikterak nelišila od jejich českých protějšků, protože panovník zasílal stejné patenty o nutnosti jejího svolání a nasazení do všech zemí Koruny.⁴¹³ Jednalo se o používání tohoto krajně neefektivního systému převážně na úrovni krajů, což vykazovalo jisté výsledky. V porovnání vloženého úsilí, financí, lidských a materiálních sil a skutečných výsledků se však jednalo o velmi nevýhodný poměr, který už sám o sobě znamenal definitivní zánik tohoto archaického systému.

⁴¹⁰ Na rozdíl od českých stavů, kteří podpořili Rudolfa. VYBÍRAL, Zdeněk : *Stavovská Morava mezi Rudolfem II. a Matyášem. Vztahy mezi českou a moravskou reprezentací a konfederace z r. 1608*. ČMM 116, 1997, č. 2. s. 347-386.

⁴¹¹ MĚŠTÁNEK, Tomáš. *Poměry na Moravě na přelomu 16. a 17. století v období válek tureckých a povstání Štěpána Bočkaje*. Uherské Hradiště, 1997. s. 141 – 142.

⁴¹² KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526-1628), díl druhý*. Brno, 1902. s. 398.

⁴¹³ Viz podkapitola Skomírající systém od roku 1608 do stavovského povstání.

6 Vojská revoluce a zemská hotovost

Pojem vojenská revoluce poprvé použil britský historik Michael Roberts na své úvodní přednášce roku 1955 na půdě Univerzity v Belfastu. Další historici jako Jeremy Black, Geoffrey Parker a další navazovali, rozpracovávali, ale také kritizovali jeho teze,⁴¹⁴ faktem ale zůstává, že se termín vojenská revoluce dostal do širokého povědomí historiků a vojenské dějiny jako celek těžily z tohoto nabytého zájmu. Roberts opřel své teze o vojenské revoluci v letech 1560-1660 čtyřmi základními pilíři: revoluce v taktice, postupný vznik stálých armád, revoluce ve strategii a dopad změn ve vojenské oblasti na společnost.⁴¹⁵

První bod ukazuje masové nasazení palných zbraní a s tím související nutnou změnu bitevní taktiky. Prvními z dlouhé řady reformátorů jsou bratřenci Vilém Ludvík a Mořic z Nassau. Ti ve snaze uchránit svobodu severních nizozemských provincií před španělskou armádou začali měnit tvář staré armády. Palná zbraň, tedy mušketa či arkebuza, byla do té doby jen podpůrnou zbraní. Malé formace střelců měly za úkol pouze chránit křídla čtvercového a do hloubky budovaného hlavního šiku kopiníků. Tato formace nazývaná tercio byla adaptována téměř všemi evropskými armádami. Nizozemští reformátoři zvolili palnou zbraň za hlavní a seskupili vojsko do několika mělkých lineárních řad. Takto zformované jednotky měly lepší manévrovatelnou a pohyblivost, nemluvě o ušetření lidských zdrojů. Dále byl zaveden dril (intenzivní výcvik), kde se pěšák naučil dokonale ovládat svou zbraň (nabít tehdejší mušketu s doutňákovým zámkem byl velmi složitý a zdoluhavý proces, tehdejší příručky popisují až padesát úkonů od výstřelu k výstřelu), udržovat požadovanou formaci a přesně plnit rozkazy svých velitelů. Takto dobře organizovaná a vycvičená pěchota dokázala na nepřítel střilet nepřetržitě v salvách a držet si ho od těla, zatímco ho střelba decimovala.

Feudální systém hotovostí vycházel ze zcela jiných tradic a zkušeností, a jen těžko se přizpůsoboval inovacím. Samo fungování oddílů zemské hotovosti neumožňovalo soustavný dril, pro který zkrátka nebyl čas, ani ochota vrchnosti platit tyto novoty. Po rozpuštění oddílů by navíc v podstatě zmizel veškerý kapitál vložený do tohoto výcviku a nebylo by možné ho využít. Z tohoto důvodu nemohly formace složené z oddílů zemské hotovosti nikdy dosáhnout takové účinnosti v poli jako žoldnéřské jednotky, které byly výcvikem zoceleny a přesně

⁴¹⁴ Clifford J. ROGERS (ed.): *The Military Revolution Debate: Readings on Military Transformation of Early Modern Europe*. Boulder, Colorado 1995. PARKER, Geoffrey: *The 'Military revolution, 1560-1661' – A Myth?* *Journal of Modern History* 48, 1976, s. 195-214. DUFFY, Michael (ed.): *The Military Revolution and the State, 1500-1800*. Exeter 1980.

⁴¹⁵ Michael ROBERTS: *The Military Revolution, 1560-1660: An Inaugural Lecture Delivered Before the Queen's University of Belfast*. Belfast 1956.

věděly, jak co nejefektivněji používat své zbraně. Samotný fakt, že povinnost vyzbrojovat lid měla ve skrze konzervativní vrchnost, do značné míry determinoval využití výcviku pro potřeby zemské hotovosti.

Dělostřelectvo nabylo významu již výpravou francouzského krále Karla VIII. do Itálie roku 1494.⁴¹⁶ Jeho armádu doplňovalo na čtyřicet zbrusu nových děl, což byl počet na tu dobu absolutně nevídaný. Karlova děla zaznamenala obrovský úspěch a žádná hradba neodolala síle jeho baterií. Pocit bezpečí za ochranou hradeb zmizel a nastartoval snahu po novém typu opevnění. Architekti přišli s návrhem velmi brzy a odpovědí na dělo byl nový tzv. bastionový typ opevnění.⁴¹⁷ Místo vysoké hradební zdi, byly budovány nízké masivní valy, které byly schopny minimalizovat účinnost obléhacího dělostřelectva. Tento typ opevnění se pak z Itálie dostal do celé Evropy a byl postupně zdokonalován.⁴¹⁸

Vojenská revoluce dala vzniknout polnímu dělostřelectvu, které se uplatní na samotném bitevním poli. Tato děla byla lehká a tudíž mnohem mobilnější než jejich obléhací protějšky. Až do období třicetileté války byly však používány jen v malém množství a tak téměř nemohly zvrátit průběh bitev. Inovátorem byl v tomto směru až švédský král Gustav II. Adolf, který děla dále odlehčil a sjednotil do několika základních kalibrů. Jeho armády měly k dispozici velké množství účinných děl, které dokázaly skvěle využít na decimaci nepřátelské pěchoty, než aby se podle dosavadní zavedené taktiky snažily umlčet nepřátelské baterie.⁴¹⁹

Oddíly zemské hotovosti nebyly zpravidla vybavovány dělostřelectvem, částečně z důvodu velké nákladnosti, ale také proto, že zkrátka nebylo dostatek schopných lidí tyto nové zbraně používat. Pouze pokud se jednalo o tažení za hranice, jako v případě hotovosti roku 1594, bylo vojsko dělostřelectvem opatřeno, ale o jeho účinném přispění a bojové hodnotě si není potřeba dělat velké iluze.

Změna se dotkla i jízdy, která doposud využívala nepříliš efektivního manévru zvaného caracole. Při tomto manévru se jízda vrhla k nepříteli, těsně před ním se rozvinula a za jízdy vypálila do nepřátelských šiků a poté se vrátila k vlastním šikům, aby mohla tento manévr zopakovat. Od této taktiky bylo upuštěno a jízda byla nasazovaná do průlomů a útočila na

⁴¹⁶ PARKER, Geoffrey: *The military revolution: Military innovation and the rise of the west, 1500-1800*, Cambridge 1996. s. 9 – 10.

⁴¹⁷ TAMTÉŽ. s. 10-11.

⁴¹⁸ TAMTÉŽ. s. 12-16.

⁴¹⁹ TAMTÉŽ. s. 23.

oslabené pozice protivníka, kde využívala především chladných zbraní, které se k tomuto účelu hodily mnohem lépe.⁴²⁰

Jezdectvu tvořenému z oddílů zemské hotovosti se o jakémkoliv manévrování mohlo jen zdát. Problém sehnat kvalitní koně a schopné lidi, kteří by zvládli boj v sedle, byl velmi náročný úkol v celém období svolávání zemských hotovostí. Přes tyto nesnáze však odpovídala předepsaná výzbroj spíše k využívání jezdeckva k manévřům caracole, ke kterému pro změnu neměly předpoklady jezdci.⁴²¹

Postupný vznik stálých armád, je druhým pilířem.⁴²² Na začátku válečného konfliktu většinou žádný panovník či zeměpán nedisponoval vojskem, které by mohl okamžitě vrhnout do boje proti nepříteli. Když přišel čas války, byly najímány žoldnéřské oddíly, nebo byla vyhlášena tzv. zemská hotovost. Obě možnosti zabraly nějaký čas a tak skutečný konflikt začal mnohem později, než byla vyhlášena válka. Nástup vojenské revoluce boří staré pořádky. Peníze věnované na výzbroj a výstroj vojáka i čas, po který byl trénován k dokonalosti v nové bitevní taktice, přijdou vniveč, pokud bude takový voják propuštěn. Je tu navíc možnost, že se takto kvalifikovaný pěšák nebo jezdec dá do služeb nepřítele. Armády jsou tím pádem udržovány i přes zimu (kdy se tradičně neválčilo), ale dokonce i v době míru. Tato období jsou využívána ke zvyšování morálky a bojeschopnosti vojska dalším důsledným drilem.⁴²³

Pokud s touto postupně sílící dobovou tendencí srovnáme zemskou hotovost, jedná se o přesný opak. Oddíly hotovosti byly svolávány *ad hoc* podle akutní potřeby a po pominutí nebezpečí byly opět rozpuštěny. Maximálně jsou drženy v „pohotovosti“ v krajských centrech a vyčkávají na rozkazy. Tyto skutečnosti jdou jasně proti inovacím postupně se prosazujícím v armádě.

Revoluce ve strategii znamenala pro tehdejší velitele nové možnosti jak vést válku. Stratégové mohli spoléhat na stálou a dobře vycvičenou armádu, která byla schopna okamžitě zasáhnout v případě nadcházejícího konfliktu. Stále se zvyšující počty vojáků dovolovaly zahájit tažení na několika frontách a uskutečňovat složité výpady a obchvaty proti nepříteli. Velící generál nabyl mnohem většího sebevědomí, které mu dodávala jeho profesionální

⁴²⁰ BROFT, Mirolslav a kol.: *Vojenské dějiny Československa II. díl*, Praha 1986. s. 59.

⁴²¹ Viz podkapitola Výzbroj a výstroj.

⁴²² Michael ROBERTS: *The Military Revolution, 1560-1660: An Inaugural Lecture Delivered Before the Queen's University of Belfast*. Belfast 1956. s. 17-18.

⁴²³ KOLDÍNSKÁ, Marie – ŠEDIVÝ, Ivan: *Válka a armáda v českých dějinách: Sociohistorické črty*. Praha, 2008. s. 130 – 133.

armáda a tažení tak měla mnohem ofenzivnější charakter. Roberts v tomto smyslu označil za průkopníka této strategie švédského krále Gustava II. Adolfa.⁴²⁴

V novém prostředí, kdy jsou války vedené na několika dosti vzdálených frontách, bylo téměř nemožné chtít po zemské hotovosti, aby na některé z těchto bojišť efektivně zasáhla. Samotná vzdálenost je pro neukázněné a nezkušené kontingenty smrtící překážka. Přesto se v tomto období stavy o takové tažení pokusily, například roku 1594, a nedopadlo dobře.⁴²⁵ Zemská hotovost se zkrátka nehodila do konfliktů plných manévrování a přesunů.

Poslední pilíř ukazuje, jaká měla vojenská revoluce vliv na celou společnost. Obrovské armády pozřely desetitisíce mužů, jejich obživou se stalo válečnictví.⁴²⁶ Tyto dobře fungující armádní kolosy musely být zcela nově řízeny, již nestačila pouhá urozenost, aby se člověk dostal do důstojnického sboru či na velitelskou pozici. Samozřejmě, že tato změna byla pomalá, ale s postupujícím časem si majitelé armád uvědomovali, že kvalifikovanost je nadřazená urozenému původu. Tyto změny se nejvýrazněji projevovaly v dělostřelectvu, kde byla odbornost naprostou nezbytností a nižší vrstvy společnosti sem pronikaly nejrychleji. Stát, který udržuje takto velkou armádu, musí zákonitě zdokonalit systém vybírání daní, aby si profesionální stálé vojsko mohl dovolit. To se projevuje zvětšením a zdokonalením státního byrokratického aparátu. Tak začíná mít zeměpán větší přehled o svých poddaných, poprvé v historii je státní ruka schopna dosáhnout téměř na posledního člověka ve své zemi.⁴²⁷

System zemských hotovostí k žádné změně nepřispěl, ale jako přežitek z doby feudálního středověku tyto inovace spíše zadržoval. Po celou dobu využívání tohoto systému se ukazoval jako velmi neefektivní, ale přesto „přežil“ v téměř nezměněné podobě až do stavovského povstání v letech 1618 – 1620. Tento konflikt definitivně potvrdil nástup profesionálních žoldněřských armád.

Stálá armáda navíc udržuje v zemi klid a panovník se na ní může stoprocentně spolehnout při potlačení jakékoli rebelie. Stálé a klidné prostředí přeje obchodu a rozvoji a tak stát pod ochranou své armády, která může zasáhnout proti vnějšímu i vnitřnímu nepříteli,

⁴²⁴ ROBERTS, Michael: *Gustav Adolf and the Art of War*. In: TÝŽ: *Essays in Swedish History*. London, 1967. s. 56-81

⁴²⁵ Pochod znamenal velké ztráty mužstva (dezerce, nemoci a další), viz podkapitola Zemská hotovost v poli.

⁴²⁶ Michael ROBERTS: *The Military Revolution, 1560-1660: An Inaugural Lecture Delivered Before the Queen's University of Belfast*. Belfast 1956. s. 23-24.

⁴²⁷ Zvláště tomuto poslednímu tématu je dnes věnována velká pozornost historiků, viz GLETE, Jan: *War and the State in Early Modern Europe. Spain, the Dutch Republic and Sweden as Fiscal-Military States, 1500 – 1660*. London – New York 2002. HOCHEDLINGER, Michael: *The Habsburg Monarchy: From „Military-Fiscal State“ to „Militarization“*. In: STORRS, Christopher (ed.): *The Fiscal-Military State in Eighteenth-century Europe*. Essays in honour of P. G. M. Dickson. Burlington 2009.

prosperuje a bohatne. Dalším pozitivem, který se projevuje udržováním profesionální armády, je zlepšení infrastruktury. Vojsko, pokud bude chtít adekvátně reagovat na nepřátelskou hrozbu, musí být schopno se rychle přesunovat podle potřeby po kvalitních cestách. Dále pak státní zakázky na vyzbrojování ošacení a zásobování armády slouží jako další stimul hospodářství. Samotné vojenské posádky jsou pak požehnáním pro lokální ekonomiku, neboť voják, který je pravidelně placen, je také schopen pravidelně utrácet a zvyšovat příjmy tamních obchodníků.⁴²⁸

⁴²⁸ Michael ROBERTS: *The Military Revolution, 1560-1660: An Inaugural Lecture Delivered Before the Queen's University of Belfast*. Belfast 1956. s. 23-24.

7 Závěr

Pokud se pokusíme zrekapitulovat základní fakta, která z celé práce vyplývají, zjistíme, že systém zemských hotovostí trpěl mnohými nedostatky. Archaický způsob svolávání, který se ani v případě akutního ohrožení a maximálního nasazení odpovědných lidí zkrátka nedal zrychlit. Hotovost tedy nemohla být nadále silou, se kterou by bylo možné počítat v situaci nečekaného napadení.

Problém řádné výbroje a vypravení závisel zcela na ochotě vrchnosti, která se jen velmi nerada podřizovala přáním úředníků a už vůbec ne panovníka. Opět, pokud došlo k větší aktivizaci šlechty, naprostá decentralizace systému stejně dovolovala dosáhnout v této oblasti jen dílčích úspěchů. S tím také souvisí ono vyzbrojování, podle všech vodítek nebyla jediná výprava zemské hotovosti, která by neměla v této oblasti nedostatky. Dílčí inovace, jako například převzetí odpovědnosti za nakupování a distribuci zbraní českou komorou, nebo v pozdější fázi zcela centrálně dodávaná výbroj pěšákům v celém Českém království,⁴²⁹ byly pouze dílčí úpravy, které nešly do hloubky a podstaty problému celého systému.

Počty mužů ve vojsku zemské hotovosti mohly dosáhnout úctyhodného množství, jak ukázalo tažení 1594. Nějakých 15 000 pěšáků a skoro 2000 mužů jízdy. Co se týče jejich bojové hodnoty, to je věc zcela jiná. Tento počet však byl pro svolávání hotovosti nejspíš hraniční, když si uvědomíme, jaké problémy dělalo českým stavům tento kolos zásobovat. Dále si můžeme připomenout Rudolfovy přemrštěné požadavky z roku 1608, kdy žádal dvojnásobek pěchoty a celý pětinasobek jízdy oproti roku 1594, jeho přání však nebylo naplněno, protože to tento systém zkrátka neumožňoval. Vrchnost nebyla ochotna a patrně ani schopna vydržovat takový počet lidu. Tímto příkladem se opět ukázalo, jak feudální soustava nedokázala reagovat na zvyšující se nároky a potřeby vzrůstajících velikostí armád.

Systém zemských hotovostí byl prakticky po celou dobu svého trvání nezměněn a nereagoval na tehdejší inovační proudy ve vojenské ani politicko-správní sféře. Vrchnost, která v tomto systému utápěla značné finanční částky, však nejevila absolutně žádný zájem na jeho změně. Také pro panovníka, ať už jím byl kdokoli, byl tento typ vojska prakticky k ničemu, přesto byl nadále využíván a každé další svolání zemské hotovosti jen potvrzovalo zmíněné nedostatky. Institut zemské hotovosti byl nedílnou součástí stavovských práv a svobod, a jako si jen stěží dokážeme představit změnu při schvalování tehdejšího berního

⁴²⁹ Centrální distribuce zbraní byl jediný počin, kdy česká stavovská obec předstihla své moravské kolegy co do inovací a efektivity zemské hotovosti.

systemu, oné největší páky stavů vůči panovníkovi, tak nejspíš obdobně musela působit změna jednoho z pilířů stavovských pravomocí, naprosto nemyslitelně.

Když se zaměříme na bojovou hodnotu, vyplynula nám skutečnost, že vojsko zemské hotovosti táhnoucí za hranice nejevilo žádné nadšení střetnout se s nepřítelem a dělalo vše proto, aby nemuselo. Morálka ve vojsku byla také nízká a bohužel stejné podmínky panovaly, i když se stejně složená armáda odebrala bránit samotné Korunní země.⁴³⁰ Pokud si dáme dohromady špatnou výzbroj, žádné odhodlání, nezkušenost a většinou podlomenou morálku, tak nám vyplyne, že vojsko se do přímých operací v této době již absolutně nehodí.⁴³¹ Jediným úspěšným nasazením těchto oddílů bylo při obraně vlastních krajů v období stavovského povstání, kdy střežily hranice, prováděly záseky apod., tedy šlo převážně o operace, při kterých nehrozil bezprostřední boj.

Zajímavým zjištěním je srovnání přístupu české a moravské vrchnosti. Morava, která byla tureckému nebezpečí daleko blíže než Čechy a musela věnovat obranným opatřením zvýšenou pozornost. Moravští stavové, až na občasné výjimky reagovali zcela pochopitelně na hrozbu z uherského bojiště mnohem aktivněji.⁴³² Přes všechna omezení a neduhy, kterým systém hotovostí zcela nepopíratelně měl, byli Moravané schopni mustrovat své oddíly daleko rychleji než Češi. V tažení roku 1594 byla moravská zemská hotovost již dávno v poli, zatímco její český protějšek byl stále mustrován ve Znojmě. Byla to také Morava, která neváhala poslat oddíl zemské hotovosti roku 1602 do Uher (přesněji přímo k obléhání Budína) okamžitě, jak o to panovník požádal. Stavovská reprezentace také lépe dbala na dodržování sněmovních usnesení a mnohem tvrději pokutovala viníky. Moravané též neváhali zasáhnout do jednoho z pilířů systému hotovostí a tím byl odhad majetku. Zatímco česká stavovská obec používala převážně starý šacuňk z roku 1557 a v zkoumaném období ho nijak neaktualizovala, byli Moravané těmi, kteří revidovali svůj majetek a od roku 1601 začali používat zcela nová data, podle kterých stavěli do pole jezdce. Přestože byla Morava daleko pilnější ve svých obranných opatřeních než Čechy, nelze si dělat iluze o příkladném fungování moravské zemské hotovosti. Vojsko tohoto typu mělo své limity a Moravané tyto

⁴³⁰ Příklad tažení na Moravu roku 1605.

⁴³¹ Jediný úspěch zaznamenalo při obléhání města Strážnice u moravských hranic roku 1605, kde byl splněn předpoklad domácího tažení a byly zde navíc spojeny česká s moravskou hotovostí, tedy značná přesila proti bočkajovcům bránící město. Další můžeme uvést bitvu u Uherského brodu, kde však oddílům hotovosti nic jiného než boj nezbyvalo a zaplatili za vítězství (kterého bylo dosaženo převážně díky žoldnéřské jízdě) těžkými ztrátami.

⁴³² Výjimku tvoří například rok 1605, kdy na Moravu vtrhli Bočkajovci a moravská stavovská reprezentace nebyla schopna patřičně reagovat.

meze pouze plně vyplnili, na rozdíl od českých stavů, kteří se o to ve většině případů ani nepokoušely.

Využití zemské hotovosti v tomto období definitivně skončilo a třicetiletá válka definitivně odsunula tento typ vojska na druhou kolej. Přesto se tento systém využíval až do konce stavovského povstání v letech 1618 – 1620, a nelze tak souhlasit s tvrzením, které ve své knize zastává Petr Maťa, že zemská hotovost přestala být po roce 1605 definitivně svolávána.⁴³³ To nic nemění na faktu, že zemská hotovost po konfrontaci s novým systémem válčení a změnám, které přinesl, definitivně zanikla.

⁴³³ MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*. Praha, 2004. s. 452.

8 Resumé

The use of territorial army in this period finally ended. This type of army was at that time absolutely ineffective. The cost of armaments went to astronomical heights, but armed peasants did not want to risk their lives in open field. Nobility itself had no interest in dressing up, arm and pay these troops. This system was not innovated or upgraded and almost all the time remained in the same form. Military campaign in 1594 in Hungary clearly showed that the system was no longer sustainable and in fact stally unnecessary. Moravian nobility at least tried properly and also quickly prepare their troops to battle, but archaic calling system did not allow it. Moravians were still more active in the issue of defence than the Czechs. However territorial army at the beginning of the Thirty Years War finally perished.

9 Seznam zkratek a literatury

9.1 Použité zkratky

ČČH	Český časopis historický
ČMM	Časopis matice moravské
FHB	Folia Historica Bohemica
HaV	Historie a Vojenství
OH	Opera Historica

9.2 Literatura

BĚLINA, Pavel a kol. *Velké dějiny země Koruny české X. (1740 – 1792)*. Praha, 2003.

BROFT, Miroslav a kol.: *Vojenské dějiny Československa II. díl*, Praha 1986.

BŮŽEK, Václav: *Das Generalat Petr Voks von Rožmberk im habsburgisch-turkischen Krieg im Jahre 1594*. In: Rappostr, co-raports, communications tchéchoslovaques pour le VIe Congres de l Association internationale d études di Sud-est europén. Praha, 1989.

BŮŽEK, Václav (ed.): *Ein Bruderszwist im Hause Habsburg (1608 – 1611)*. OH 14, 2010.

BŮŽEK, Václav a kol.: *Věk urozených: Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha – Litomyšl, 2002. s.

BŮŽEK, Václav – STEJSKAL, Aleš. *Výzbrojní program Petra Voka z Rožmberka (Příspěvek k poznání mentality raně novověkého velmože)*. FHB 15, 1991.

ČECHURA, Jaroslav – MIKULEC, Jiří – STELLNER, František: *Lexikon českých panovnických dynastií*. Praha, 1996.

ČORNEJOVÁ, Ivana – KAŠE, Jiří – MIKULEC, Jiří – VLNAS, Vít: *Velké dějiny země Koruny české VIII. (1618 – 1683)*. Praha, 2008.

DUFFY, Michael (ed.): *The Military Revolution and the State, 1500-1800*. Exeter 1980.

ENGLUND, Peter: *Nepokojná léta: Historie třicetileté války*. Praha, 2000.

GLETE, Jan: *War and the State in Early Modern Europe. Spain, the Dutch Republic and Sweden as Fiscal-Military States, 1500 – 1660*. London – New York 2002.

HITZEL, Frédéric: *Osmanská říše, 15. – 18. století*. Praha, 2004.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a kol.: *Dějiny správy v českých zemích: Od počátku státu po současnost*. Praha, 2005.

HOCHEDLINGER, Michael: *The Habsburg Monarchy: From „Military-Fiscal State“ to „Militarization“*. In: STORRS, Christopher (ed.): *The Fiscal-Military State in Eighteenth-century Europe*. Essays in honour of P. G. M. Dickson. Burlington 2009.

JANÁČEK, Josef: *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*. Praha, 1955.

JANÁČEK, Josef: *Rudolf II. a jeho doba*. Praha, 1987. s. 271 – 275.

JANÁČEK, Josef: *Pád Rudolfa II*. Praha, 1973

KAMENÍČEK (ed.): *Prameny ke vpádům Bočkajovců na Moravu a k ratifikaci míru vídeňského od zemí Koruny české*. Praha, 1894.

KAMENÍČEK (ed.): *Vpády Bočkajovců na Moravu a ratifikace míru Vídeňského od zemí Koruny české roku 1605 – 1606*. ČČM 68, 1894.

KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské, díly I. – III*. Brno, 1900 – 1905.

KLUČINA, Petr: *Zbroj a zbraně: Evropa 6. – 17. století*. Praha, 2004.

KOZÁK, Petr: *Zemská hotovost Opavského knížectví z roku 1608*. Opava, 2010.

KOLDÍNSKÁ, Marie – ŠEDIVÝ, Ivan: *Válka a armáda v českých dějinách: Sociohistorické črty*. Praha, 2008.

KREUZ, Petr – MARTINOVSKÝ, Ivan: *Vladislavské zřízení zemské: a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Praha, 2007.

LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl II., 1590 – 1617*. Praha, 1938.

LÍVA, Václav (ed.). *Regesta fondu militare, díl III., 1618 – 1625*. Praha, 1951.

MACŮREK, Josef: *Dozvuky polského bezkráloví z roku 1587 (Příspěvek k osvětlení snah rodu Habsburského o získání koruny polské v letech 1588 – 1594)*. Práce z vědeckých ústavů 25. Praha, 1929

MATOUŠEK, Josef: *Turecká válka v evropské politice v letech 1592 – 1594: Obraz z dějin diplomacie protireformační*. Praha, 1935.

MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*. Praha, 2004.

MĚŠTÁNEK, Tomáš: *Poměry na Moravě na přelomu 16. a 17. století v období válek tureckých a povstání Štěpána Bočkaje*. Uherské Hradiště, 1997.

MUDRA, Miroslav: *Materiálně technické vybavení vojsk českých zemí v 16. století*. HaV 1970.

MUDRA, Miroslav: *Pražská zbrojnice ve 2. Polovině 16. a na počátku 17. století*. HaV 1957, č. 2.

- NĚMEČEK, Zdeněk: *Novinové zpravodajství v předbělohorské době*. FHB 11, 1987.
- NOVÁK, J. B: *Rudolf II. a jeho pád*. Praha, 1935.
- PÁNEK, Jaroslav: *Český a moravský zemský sněm v politickém systému České koruny doby předbělohorské (1526 – 1620)*. In: *Sejm czeski od czasów najdaeniejszych do 1913 roku*. Opole, 2000.
- PÁNEK, Jaroslav – TŮMA, Oldřich a kol: *Dějiny českých zemí*. Praha, 2008.
- PÁNEK, Jaroslav. *Petr Vok z Rožmberka: Život renesančního kavalíra*. Praha, 2010.
- PÁNEK, Jaroslav: *Podíl předbělohorského Českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*. ČČH 6, 1988.
- PÁNEK, Jaroslav: *Podíl předbělohorského Českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*. ČČH 6, 1989.
- PAPROCKÝ Z HLOHOL, Bartoloměj: *O válce turecké a jiné příběhy. Výběr z Diadochu*. Praha, 1982.
- PARKER, Geoffrey: *The 'Military revolution, 1560-1661' – A Myth?* *Journal of Modern History* 48, 1976
- PARKER, Geoffrey: *The military revolution: Military innovation and the rise of the west, 1500-1800*, Cambridge 1996.
- PETŘÁŇ, Josef: *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*. Praha, 1963.
- PICKOVÁ, Věra. *Nucený úvěr českých měst a války v Uhrách v 16. a na počátku 17. století*. Historie a vojenství. 1963.
- ROBERTS, Michael: *Gustav Adolf and the Art of War*. In: TÝŽ: *Essays in Swedish History*. London, 1967.
- ROBERTS, Michael: *The Military Revolution, 1560-1660: An Inaugural Lecture Delivered Before the Queen's University of Belfast*. Belfast 1956.
- ROGERS, Clifford J (ed.): *The Military Revolution Debate: Readings on Military Transformation of Early Modern Europe*. Boulder, Colorado 1995.
- ROUBÍK, František (ed.): *Regesta fondu militare, dil I., 1527 – 1589*. Praha, 1937.
- STERNECK, Tomáš: *Město válka a daně. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou*. Praha, 2006.
- VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy II. Morava reformace, renesance a baroka*. Brno, 1996.
- VÁLKA, Josef. *Přehled dějin Moravy II. Stavovská Morava (1440 – 1620)*. Praha, 1987.

VOREL, Petr (ed.): *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie. Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29. – 30. 9. 1997.* Pardubice, 1999.

VOREL, Petr: *Velké dějiny země Koruny české VII. (1526 – 1618).* Praha – Litomyšl, 2005.

VYBÍRAL, Zdeněk: *Stavovská Morava mezi Rudolfem II. a Matyášem. Vztahy mezi českou a moravskou reprezentací a konfederací z r. 1608.* ČMM 116, 1997, č. 2.

WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a 15. století.* Praha, 1906.